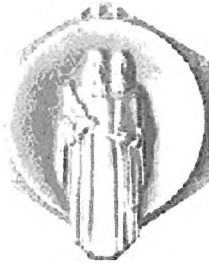

**УНИВЕРЗИТЕТ „Св. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ, ОДБРАНА И МИР
ПОСЛЕДИПЛОМСКИ СТУДИИ ОД ОБЛАСТА НА БЕЗБЕДНОСТА**

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

**„МЕНАЦИРАЊЕ НА КРИЗИ ПРЕДИЗВИКАНИ ОД
ТЕРОРИСТИЧКИ НАПАДИ ВРЗ КРИТИЧНАТА
ИНФРАСТРУКТУРА“**

Ментор:

Проф. Д-р. Марина Митревска

Кандидат:

Јордан Поповски

Скопје, 2014 година

ВОВЕД

ГЛАВА I

ДЕФИНИРАЊЕ НА ПОИМИТЕ МЕНАЏМЕНТ, КРИЗА И КРИЗЕН МЕНАЏМЕНТ, ТЕРОРИЗАМ И КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА

1. Поим за менаџмент	8
1.1. Дефинирање на менаџментот	8
1.2. Видови на менаџмент	10
1.2.1. Системски менаџмент	11
1.2.2. Ситуационен менаџмент	11
1.2.3. Стратегиски менаџмент	11
1.2.4. Безбедносен менаџмент	11
2. Поим за криза и кризен менаџмент	12
2.1. Дефинирање на кризата	12
2.2. Анатомија на криза	13
2.3. Дефинирање на кризниот менаџмент	17
3. Поим за тероризам	21
3.1. Дефинирање на тероризмот	21
3.2. Видови на тероризам	27
3.3. Еволуција на теоризмот	31
3.4. Кривично правни аспекти на тероризмот	36
4. Поимно определување на терминот критична инфраструктура	42
4.1. Утврдување на инфраструктурата за критична	42
4.2. Закани по критичната инфраструктура	46

ГЛАВА II

КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА

1. Пристапот на ЕУ кон заштитата на критичната инфраструктура:	
Причини за анализа	50
2. Европската Унија и борбата против тероризмот	53
3. Програма за заштита на критична инфраструктура на ЕУ	
(European Program for critical Infrastructure Protection - EPCIP)	54
3.1. Заедничка рамка за заштита на критичната инфраструктура (framework)	56
3.2. Улогата на приватниот сектор во процесот на заштита на	

критичната инфраструктура.....	57
3.3. Усогласеност на Директивата со политиките и целите на ЕУ	57
3.3.1. Консултации помеѓу засегнатите страни и проценка на влијанијата	58
3.3.2. Законски елементи на предлогот за Директива	59
3.4. Буџетски импликации	60
3.5. Анализа Директивата за програма за заштита на критичната инфраструктура	61
4. Пристапот на САД кон заштита на критичната инфраструктура:	
Причини за анализа	65
5. Пристапот на САД кон заштита на критичната инфраструктура после терористичките напади на 11-ти Септември 2001 година	66
5.1 Директива за заштита на критичната инфраструктура (Presidential decision directive PDD 63)	68
5.2. Директива за идентификација, приоритизација и заштита на критичната инфраструктура (HSPD - 7 for Critical Infrastructure Identification, Prioritization and Protection)	69
5.3. Национален план за заштита на инфраструктурата (NIPP- National Infrastructure Protection Plan)	69

ГЛАВА III

ПРИМЕРИ ЗА ДОСЕГАШНИ ТЕРОРИСТИЧКИ НАПАДИ

ВРЗ КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА	76
1. Терористички напади во САД на 9-ти Септември 2001 година	76
2. Терористички напади во Мадрид на 11-ти Март 2004 година	79
3. Терористички напади во Лондон на 7-ми Јули 2005 година	82

ГЛАВА IV

СИСТЕМ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. Систем за управување со кризи во Република Македонија:	
надлежности, организациска и институционална поставеност	88
1.1. Тела на Владата: Управувачки Комитет и Група за проценка	89
1.2. Органи на државната управа	92
1.3. Единици на локалната самоуправа, јавни претпријатија,	

установи и служби	94
2. Анализа на Законот за управување со кризи	96
3. Центар за управување со кризи	96
4. Стандардни оперативни процедури за справување (реакција и поддршка) со терористички активности (вклучувајќи меѓународен и урбан тероризам, диверзии и саботажи)	100
ЗАКЛУЧОК	107
БИБЛИОГРАФИЈА	110
ПРИЛОЗИ	118

Прилог бр.1: СЕКТОРСКИ МЕРКИ ВО НАСОКА НА ЗАШТИТА НА КРИТИЧНАТА ИНФРАСТРУКТУРА;

Прилог бр.2: СТАНДАРДНИ ОПЕРАТИВНИ ПРОЦЕДУРИ ЗА СПРАВУВАЊЕ (РЕАКЦИЈА И ПОДДРШКА) СО ТЕРОРИСТИЧКИ АКТИВНОСТИ, ТАБЕЛАРЕН ПРИКАЗ;

Прилог бр.3: ИЗВЕШТАЈ ЗА ПРЕВЗЕМЕНИ МЕРКИ И АКТИВНОСТИ ЗА ВРЕМЕ НА КРИЗНА СОСТОЈБА, ИЗГОТВЕН ОД СТРАНА НА ЦЕНТАРОТ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ;

Прилог бр.3: ПРЕГЛЕД НА УПОТРЕБЕНИ СКРАТЕНИЦИ.

ВОВЕД

Современиот начин на живот наметнува потреба од создавање на подобри услови за живеење, па така тежнеејќи кон тоа, се јавува потреба за брз развој на технологијата, што доведува до голем и забрзан општествен развој. Со тоа, се наметна состојба на “општество во трка“ каде земјите се борат за првите позиции на скалата на економски и технолошки најуспешни и најмоќни. Денес, прогресот на технологијата овозможи создавање на современа инфраструктура која обезбедува брз проток на информации и услуги. Истата таа инфраструктура добива клучна улога за функционирањето на општеството и државата. Колку што функционирањето на одредена инфраструктура е од клучен карактер, толку е критичен и прекилот на нејзино функционирање. Токму поради таа „критичност“, одредена инфраструктура добива на важност како критична.

Оневозможеното функционирање или уништувањето на еден или повеќе елементи од критичната инфраструктура, може да предизвика техничко-технолошки акциденти, односно да предизвика одредени кризи. Во денешно време, борбата за остварување на поголеми приходи со помали расходи го маргинализирале прашањето за безбедноста на критичната инфраструктура. Па така, критичната инфраструктура стана не доволно заштитена и ранлива.

Во периодот после студената војна, арапскиот свет се почувствува загрозен од процесот на неолиберална глобализација и демократизација. Во „наметнувањето на демократските вредности“, се појави перцепција на загрозеност на нивните културни и социјални вредности и форми и начини на живот. Тоа допринесе до поголем отпор и негативизам кон западниот свет, а со самото тоа и подршка на терористичките групи.

Терористичките групи, на чело со Ал Каеда, анализирајќи ја ранливоста на противникот, го сменија дотогашниот *modus operandi* и го префрлија бојното поле на домашно тло на нивните противници. Таргетирајќи ја критичната инфраструктура и извршувајќи ги нападите на САД, Лондон и Мадрид, ја презентираа на светот својата нова агенда со глобален и апокалиптичен акцент, со што го сменија и текот и размерите на глобалната борба против тероризмот.

Глобалната борба против тероризмот и менаџирањето на кризи предизвикани од терористичките напади добија нови димензии, кои директно ја вклучија критичната инфраструктура како предмет на интерес. Со тоа се наметна потреба за нова методологија во процесот на планирање и формирање на капацити, мерки и постапки за

заштита на критичната инфраструктура, како и адаптирање на кризниот менаџмент во таа насока.

Предмет на анализа на овој магистерски труд ќе биде токму менаџирањето на кризи предизвикани од терористички напади врз критична инфраструктура. При тоа, ќе се изврши дескриптивна анализа на пристапот на Европската Унија и САД кон заштита на критичната инфраструктура и применетата законска легислатива.

Причина за анализа на европскиот пристап кон заштита на критичната инфраструктура е тенденцијата на Република Македонија за полноправно членство во ЕУ, што наложува и адаптирање кон принципите на европската безбедносна агенда. Препознавањето пак на САД како наш стратешки партнер, и земја која има огромно искуство и посветува огромно внимание на заштитата на критичната инфраструктура, наметнува интерес за анализа.

Доаѓајќи до предметот на анализа, првично ќе се изврши дескрипција на менаџментот, кризата и тероризмот како поими, со акцент на кризниот менаџмент кој како концепт, од теориски развој се пренесува како практичен ефект на стандардни или итни процедури при безбедносни загрозувања. Со анализата ќе дојдеме до сознание дека овој концепт претставува развоен концепт посебно кон секоја карактеристика на поедина инфраструктура.

Со дескриптивната анализа на системот за управување со кризи во Република Македонија и постоечката законска легислатива, ќе се дефинираат недостатоците во пристапот на Република Македонија кон заштитата на критичната инфраструктура, во споредба со холистичниот пристап на ЕУ и САД.

Низ заклучните согледувања ќе се прикажат препораките во насока на идентификување, дефинирање и заштита на критичната инфраструктура во Република Македонија, како и потребата за изготвување на соодветна програма, модел, стандардни оперативни процедури или стратегија кои би се користеле како алатка при менаџирањето на кризи предизвикани од терористички напади врз критична инфраструктура.

глава

**ДЕФИНИРАЊЕ НА ПОИМИТЕ МЕНАЏМЕНТ, КРИЗА И КРИЗЕН
МЕНАЏМЕНТ, ТЕРОРИЗАМ И КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА**

1. ПОИМ ЗА МЕНАЏМЕНТ

1.1. Дефинирање на менаџментот

Дефинирањето на менаџментот како активност е комплексно поради неговата сеприсутност во секојдневието, во сите области на функционирање, лични и професионални. Менаџментот е неопходен како процес и се практикува во сите сфери од општеството, како што се: политиката, бизнисот, образованието, културата, социјалниот сектор, здравството и уште многу други сфери.

Постојат повеќе ставови околу дефинирањето на менаџментот. Од тој аспект, може да се наведат следниве четири стојалишта:

Според првото стојалиште, менаџментот упатува на процес на извршување на работата, ефективно и ефикасно, со помош на други луѓе, односно менаџментот е процес на остварување на организациските цели со примена на четири главни функции: планирање, организирање, лидерство и контрола.¹

Гледано од аспект на ситуацијата во која се применува, второто стојалиште го обработува ситуациониот менаџмент. Ситуациониот менаџмент се однесува на односите меѓу важни варијабли во опкружувањето и соодветен менаџмент-концепт и техники кои водат кон ефикасно остварување на целите.²

Третото стојалиште пак го дефинира менаџментот како процес на извршување на посебни функции, односно посебен процес на планирање, организирање, поттикнување и контролирање и остварување на поставените цели со помош на човекот и другите ресурси.³

Според четвртото стојалиште менаџментот се дефинира од аспект на одлучување. Овде се вели дека менаџментот е континуиран процес на донесување на одлуки, извршување и ревизија.⁴

Најопшта дефиниција за менаџмент има дадено Мери Паркер Фолет која вели дека “Менаџментот е уметност да се завршат работите, со помош на други луѓе”.⁵ Оваа дефиниција прикажува очигледна разлика помеѓу менаџерот и останатиот персонал во една организација. Односно, менаџерот допринесува до постигнување на

¹ Митревска, М. (2008), *Кризен Менаџмент*, Филозофски факултет-Скопје, стр.31

² Исто, стр.31

³ Исто, стр.31

⁴ Исто, стр.31

⁵ Daft, R. L. & Marcic, D. (2009), *Understanding The Management*, Cengage Learning, Mason OH, p.8

посакуваните резултати, но преку насочување на напорите на останатите а не преку негово директно извршување на задачите.

И покрај едноставноста, недостатокот на кларификација во оваа дефиниција е во тврдењето дека менаџментот е уметност. Кога станува збор за уметност, неопходна е примена на одредени знаења. Менаџментот не опфаќа само примена на веќе постоечки знаења туку и стекнување на знаење. Дополнителен недостаток е и недефинирањето на функциите на менаџерот.

За разлика од претходно наведената дефиниција, Харолд Конц и Хеинц Виерих (Harold Koontz и Heinz Weihrich) нудат поопфатна дефиниција за менаџментот според која *Менаџментот е дизајнирање и одржување на средина во која одреден персонал работејќи заедно во групи успешно ги извршува поставените цели. Доколку оваа дефиниција се разложи би се дошло до следново:*

- Менаџерите се извршители на процеси како што се планирање, организирање, лидерство, контрола и грижа за персоналот;

- Менаџментот се користи во сите видови на организации;

- Го користат менаџери на сите организациски нивоа;

- Целта на сите менаџери е иста, да создадат приход (успех);

- Управувањето се занимава со продуктивноста, а тоа значи ефективност и ефикасност.⁶

Слична дефиниција на оваа има дадено и Рики В. Грифин според кој “Менаџмент претставува збир на активности (вклучувајќи планирање и одлучување, организирање, водење и контролирање) насочени кон користење на ресурсите на организацијата (човечки, финансиски, физички и информациски) поради постигнување на целите на организацијата на еден ефикасен и ефективен начин. Под ефикасен се подразбира разумното и рационално користење на ресурсите а под ефективен начин се подразбира донесување на вистинските одлуки и нивно успешно спроведување“.⁷

Како основоположници на процесниот менаџмент и поставувањето на управувањето на научни основи се сметаат Хенри Фајол и Фредерик Тејлор. Тие развитокот на менаџментот го делат на четири периоди, и тоа:

- преднаучен менаџмент (пред 1880 година)
- научен менаџмент (1880-1930)
- човечки односи (1930-1950)

⁶ Koontz, H. & Weihrich, H. (2007), *Essentials of Management*, Tata McGraw-Hill Publishing, New Delhi, p.5

⁷ Griffin, R. V. (2013), *Fundamentals of management*, Cengage Learning, Boston, p. 4

- рафинирање, ширење и синтеза (од 1950 до сега) ⁸

Сите овие периоди се карактеризираат со разни принципи, автори и школи, кои дале соодветни дефиниции за менаџментот. Според тоа, Гоцевски вели дека може да се синтетизира една дефиниција според која *менаџментот е универзален процес на ефективно извршување на работата со помош на други луѓе и ангажирање на ресурси во остварувањето на однапред дефинирани цели на претпријатието.* ⁹

Според основоположникот на теоријата за менаџментот во Република Македонија Бобек Шуклев, *менаџментот е доминантна активност во секој аспект на модерното општество. Тоа значи дека постои универзалност на менаџментот. Тој вели дека различното определување на содржината, принципите и функциите придонесува за различно дефинирање на менаџментот, поради што десотасува широко прифатена дефиниција.* ¹⁰

Од сето ова можеме да заклучиме дека менаџирањето е неизбежна и една од најважните човечки активности. Од секогаш луѓето морале да се организираат во групи за да реализираат одредени покомплексни задачи, и тогаш менаџирањето било основа за координација на индивидуалните активности. Со самиот развој на општеството и потребата од формирање на се поголеми групи, и ангажманите на менаџерите добивале на важност. Како што развојот на општеството е континуитет кој не запира, така и развојот на менаџментот нема да запре, и неминовно дефиницијата за менаџмент најверојатно ќе се надополнува.

1.2. Видови на менаџмент

Постојат повеќе пристапи за тоа како треба менаџерите да менаџираат, односно да ги извршуваат своите професионални обврски. Согласно личниот ангажман на менаџерите, постои изрека дека има четири видови на менаџери, од кои едни прават се од себе и ја завршуваат работата, други гледаат како работата се завршува, трети кои се прашуваат што се случува и четврти на кои воопшто не им е грижа.

Сепак, анализата покажала дека сите пристапи укажуваат на очигледноста на фактите, според кои секогаш треба да се креира и да се овозможи да се создадат поголеми ефекти во кој било дел на организацијата и во организацијата во целина.

⁸ Гоцевски, Т. (2007), *Образовен менаџмент*, Филозофски факултет, Скопје, стр.17

⁹ Исто. стр. 20

¹⁰ Шуклев, Б.(2004), *Менаџмент 4-ти*, Економски факултет, Скопје, стр.3

Токму заради тоа во економската теорија кога се зборува за менаџментот, неодминливо се прави дистинкција помеѓу системскиот, ситуацискиот и стратегискиот менаџмент.¹¹

1.2.1. Системски менаџмент

Системскиот менаџмент потенцијално е од голема важност за голем број менаџери. Системскиот менаџмент е нова синтеза на менаџерско размислување кое значајно ќе ги унапреди теоријата и практиката. Системскиот менаџмент е нова синтеза на менаџерско размислување, која може значајно да ги унапреди и теоријата и практиката и значително да придонесе во решавањето на комплексните општествени проблеми.¹²

1.2.2. Ситуациски менаџмент

Ситуацискиот менаџмент се однесува на односите меѓу варијаблите на опкружувањето и адекватен менаџмент-концепт и техники кои водат кон ефикасно остварување на целите. Основна премиса на ситуацискиот менаџмент е дека клучна способност на менаџерот е да господари со ситуацијата, односно дека менаџерот треба да подготви одлуки и да избере концепција што ќе биде корисна во дадена ситуација.¹³

1.2.3. Стратегиски менаџмент

Стратегискиот менаџмент е проактивен процес на остварување долгорочна компатибилност на субјектот во предвиденото опкружување. Стратегискиот менаџмент е процес на долгорочно остварување на пет основни задачи:

- Развивање на стратегиска визија и задачи;
- Постапување на цели;
- Формулирање на стратегија и оценување и контрола на стратегијата;
- Извршување на стратегијата, и
- Оценување и контрола на стратегијата.¹⁴

1.2.4. Безбедносен менаџмент

Покрај горенаведената поделба на менаџментот согласно економската теорија, менаџментот би можел да се класифицира и според областа во која се применува. Па

¹¹ Митревска, М. (2008), *Кризен Менаџмент*, Филозофски факултет, Скопје, стр.34

¹² Исто, стр. 34

¹³ Исто, стр. 34

¹⁴ Исто, стр.35

така, менаџментот во областа на финансите се нарекува финансиски менаџмент (инвестиционен менаџмент, банкарски менаџмент), во област на политиката политички менаџмент, во област на индустријата индустриски менаџмент, во област на безбедноста безбедносен менаџмент и т.н.

Безбедносниот менаџмент е од посебен интерес во областа на заштита на критичната инфраструктура. Според мене, безбедносниот менаџмент е дел од макро менаџментот и опфаќа менаџирање со безбедносниот сектор. Безбедносниот менаџмент применуван на државно ниво претставува управување и координирање со сите субјекти во безбедносниот сектор и ресурсите кои се на располагање, со цел намалување на ризиците и заканите по безбедноста на граѓаните, имотите, организациите и државата во целост.

Сметам дека, безбедносниот менаџмент е присутен и во микро менаџментот и е дел од работата на менаџерите од било која област. Тие се одговорни за превземање на мерки за намалување на ризиците од безбедносен аспект. На пример, менаџерите во информатичкиот менаџмент, при секојдневните активности применуваат и активности и процедури кои се дел од безбедносен менаџмент, со тоа што се грижат за безбедноста на информатичката технологија (централи, сервери и сл.) и на податоците и информациите со кои се работи.

2. ПОИМ ЗА КРИЗА И КРИЗЕН МЕНАЏМЕНТ

2.1. Дефинирање на кризата

Кризата претставува пропратен елемент на секој ризик или закана. Во суштина, тоа е состојба или настан кој е тешко предвидлив и притоа постои закана по индивидуи, организации, држави или региони. Вообичаено, кризите се неочекувани ситуации, кои често ги надминуваат можностите за решавање на настанатите проблеми кои можат да го нарушат балансот во општествениот систем. Кризи можат да се случат во сите области на функционирање и вообичаено содржат елементи на закана, изненадување, непредвидливост и кратко време за донесување на одлуки.

Зборот Криза потекнува од грчкиот збор *krisis* (κρίσις во оригинален запис)¹⁵ и претставува настан што е, или се очекува да доведе, до нестабилна и опасна ситуација која влијае на поединец, група, заедница или целото општество.

¹⁵ Vujaklija, M.(1992), *Leksikon stranih reci i izraza*, Prosveta, Beograd, str.462

Чарлс Херман (Charles F. Hermann) формулира дефиниција за криза од перспектива на менаџерите кои донесуваат клучни одлуки, и вели дека кризата е ситуација која се заканува на високо приоритетните цели поставени од субјектите за донесување на одлуки, го ограничува времето расположиво за реагирање и ги изненадува донесувачите на одлуки кога ќе се случи. Кризата се заканува на нивните цели, ги изненадува при што се соочуваат со кратко време за донесување на одлуки.¹⁶

За разлика од Херман, Брехер и Гејст (Michael Brecher и Benjamin Geist) имаат поинаков пристап при дефинирање на кризата. Тие ја анализираат кризата низ призма на безбедноста и велат дека кризата е ситуација во која постојат три неопходни услови кои произлегуваат од промена во државната внатрешна или надворешна средина:

Закана по основните вредности, со истовремена или последователна голема веројатност за вмешаност на воена загрозеност, и свесност за ограничено време за одговор на надворешната закана.¹⁷

Од горенаведените дефиниции може да се заклучи дека карактеристично за кризите е што се случуваат брзо и неочекувано, произлезени од намерни или случајни активности на одредени индивидуи или групи. Причинители за појава на криза може да бидат последица од разни активности како што се тероризам, хакерство, диверзија, саботажа, деликвентност, измама и сл.

Брзото донесување на одлуки во случај на настаната криза е круцијално бидејќи секогаш постои можност за *post festum* негативно влијание врз останатите субјекти и структури во општеството. Токму поради тоа, неопходна е перцепција за кризата како неминовна состојба која се тежнее да се превенира преку соодветни проценки на ризици и закани, и утврдување на што е можно повеќе стандардни оперативни процедури за справување со предвидливи и очекувани кризи.

2.2. Анатомија на криза

Постојат повеќе начини да се објаснат фазите низ кои кризата може да се развива. Еден начин е со дефинирање на четири дистинктивни фази, и тоа:

- Состојба на индикација на кризата (*prodromal phase*);
- Состојба на акутна криза (*acute phase*);
- Состојба на хронична криза (*chronic phase*) и

¹⁶ Hermann, C. F. (1969), *Crisis in Foreign Policy: A Simultatium Alalysis*, Indianapolis: Bobbs-Merrill, p.29-34

¹⁷ Brecher, M. & Geist, B. (1980), *Decision in Crisis: Israel, 1967 and 1973*, Berkeley: University of California Press, p.1

- Состојба на разрешување на кризата (resolution phase).¹⁸

Четириите фази на криза се претставени на Сл.1.

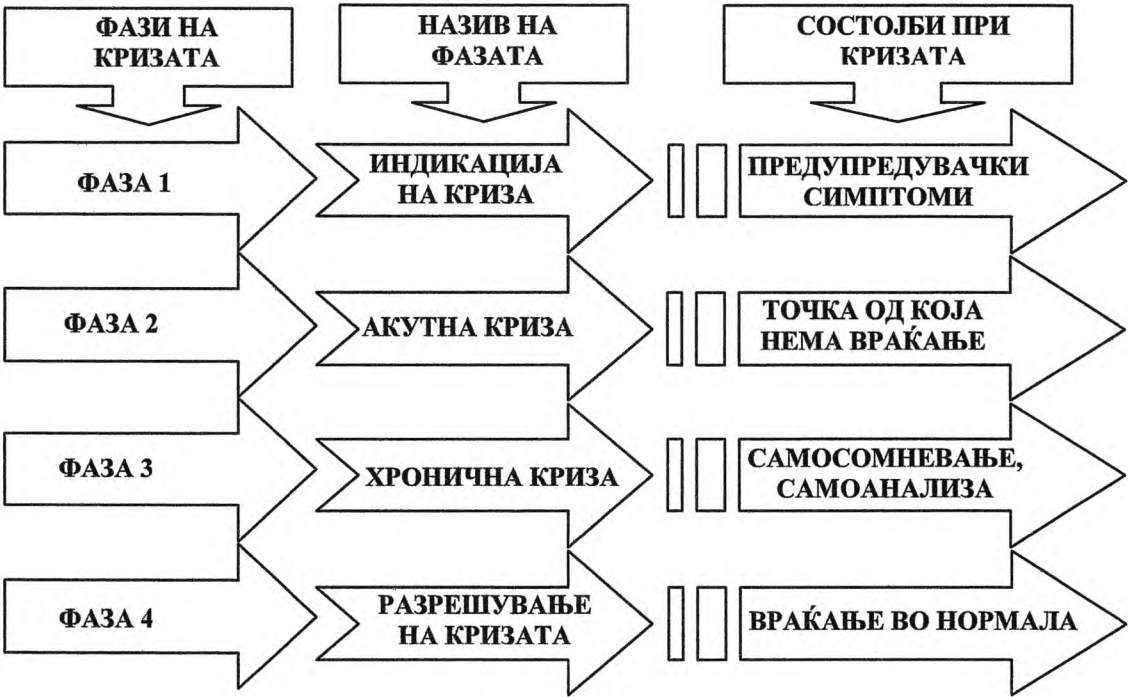
Сл.1 Фази на криза

Четириите фази на криза Карол и Бучхолз (Archie B. Carroll и Ann K. Buchholtz) ги прикажале во графиконот на Сл. 2. Според нив, првата фаза односно состојбата на индикација е фаза кога се случува одредено предупредување односно воочливи се индикации за настанок на криза. Оваа фаза може да се нарече и предкризна состојба (фаза). Раните симптоми за можен настанок на криза, може да се јасно воочливи и очигледни но може да бидат и релативно суптилни.

Во втората фаза веќе се има случено одредена штета. Настаната е состојба од која нема враќање бидејќи веќе се случил инцидент. Најбитно во оваа фаза е да се

¹⁸ Митревска, М. (2008), *Кризен Менаџмент*, Европа 92-Кочани, стр.26

контролира што е можно повеќе состојбата и да се спречи дополнително настанување на штета. Ако состојбата на индикација ја нарековме и предкризна состојба, тогаш акутната состојба е во суштина и вистинска состојба на криза. Во оваа состојба е постигната критичната точка на брзо, одлучно и правилно донесување на одлуки со кои може да се подобри или влоши кризната состојба. Фазата на акутна криза вообичаено е најкратка фаза бидејќи за краток момент се случува еден или повеќе кратки настани кои предизвикуваат одредена штета.

Сл. 2

Третата фаза или хроничната состојба е најспора фаза. Тоа е периодот на извршување на истраги, самосомневање и самоанализа. Должината на траење на оваа фаза зависи од квалитетот на веќе изготвените планови и модели за справување со кризи, расположивите ресурси за справување со настанатата состојба и оспособеност и меѓусебна координираност на субјектите инволвирани во разрешување и справување со кризата.

Четвртата фаза е последна фаза во која се согледуваат резултатите од превземените мерки за справување со кризата. Приоритет во оваа фаза е да се забрза периодот на решавање на настанатите проблеми и враќање на состојбата во нормала. Во оваа фаза менаџерите можат и би требало да ги согледаат настанатите пропусти и да

ги прифатат и адаптираат за понатамошна имплементација применетите решенија кои резултирале со решавање на проблемите.¹⁹

За разлика од Карол и Бучхолз кои дале општ приказ на фазите на криза, Мајкл Бречер (Michael Brecher) има дадено приказ за фазите на кризи земајќи го во предвид концептуалниот и емпириски линк помеѓу најмалку два спротивставени интернационални актери.²⁰

ФАЗА	ПОЧЕТОК	ЕСКАЛАЦИЈА	ДЕ-ЕСКАЛАЦИЈА	ВЛИЈАНИЈА
ИНТЕРАКЦИЈА	Почетна дисторзија	Врв на дисторзијата	Сместување	Интеракција без криза
ПЕРИОД	Пред кризен период	Криза	Крај на кризата	Пост-кризен период
ПЕРЦЕПЦИЈА	Закана со вредност повисока од нормалната (зголемување на стресот)	Акутна опасност + конечен временски притисок + зголемена веројатност за војна (максимален стрес)	Опаѓање на закана, временски притисок, веројатност за војна (намалување на стресот)	Пониско од криза ниво на закана, време, војна (без кризен стрес)

Сл. 3 (Унифициран модел за кризи – UMC)

Тој со неговиот унифициран модел за кризи (Unified Model of Crisis, UMC, Сл.3) претставил модел на интернационала криза и го конципира врз база на четири меѓусебно зависни фази: почетен период на криза, ескалација на криза, де-ескалација/крај на криза, пост кризен период.

¹⁹ Carroll, A. B. & Buchholtz, A. K. (2009), *Business & Society: Ethics and Stakeholders Management*, Cengage Learning, Mason OH, p.216

²⁰ Brecher, M., A (1997), *Study of Crisis*, The University of Michigan, p.11

2.3. Дефинирање на кризниот менаџмент

Примената на кризниот менаџмент опфаќа мерки и постапки со цел спречување на било каков неуспех и развивање на систем за спречување или справување (менаџирање) со кризни ситуации. Менаџерите чија што професија е кризниот менаџмент неопходно е да поседуваат вештини и техники потребни за проценка, разбирање и справување со било која кризна ситуација од моментот на појавување се до решавањето на кризата и враќање во нормална ситуација.

Примената на кризен менаџмент опфаќа обиди за елиминирање на технолошките неуспеси како и развивање на комуникациски системи за избегнување или менаџирање на одредени кризни ситуации. Кризниот менаџмент всушност е дисциплина во рамките на поширокиот контекст на менаџментот кој се состои од вештини и техники потребни за да се разбере, процени и да се справи со секоја сериозна ситуација, особено од моментот на појава до фазата на враќање во нормала и опоравување.²¹

Кризниот менаџмент, или менаџирањето на кризи е комплексен процес кој опфаќа многу сегменти во организацијата. Успешното справување и менаџирање со кризите може да се постигне со претходно подготвена кризна програма, која во услови на криза се активира и се реализира како проект кој ќе обезбеди континуитет во работењето. Планирањето, тестирањето и развојот на кризната програма е континуиран процес. Таа постојано се надополнува и надградува согласно тековните промени во организацијата, периодичните анализи на ризик, искуствата од претходно надминатите кризи итн.

Кризниот менаџмент се состои од:

- Методи кои се користат за да се одговори и на реалноста и на перцепцијата за криза;
- Воспоставување на мерки за дефинирање на сценариото кое ја сочинува кризата и кои би требало да бидат последователно активирани неопходните механизми за одговор;
- комуникации кои што се случуваат во рамките на фазата за менаџирање на сценарио за одредена вонредна состојба.²²

²¹ Goel, S. (2009), *Crisis Management: Master the Skills to Prevent Disasters*, Global India Publications, New Delhi, p.25

²² Исто, стр. 26

Кредибилитетот и репутацијата на одредена организација во голема мера има влијание од степенот на нивниот активен и конзистентен одговор при кризниот менаџмент. Токму затоа неопходни се одредени планови кои ќе ги опфатат сите мерки за справување со кризи односно за менаџирање со кризи кои би можеле да се случат. Методите користени при менаџирање на кризи се викаат Планови за кризен менаџмент.

Постојат повеќе модели и теории поврзани со кризниот менаџмент, како што се:

✓ Модел за кризен менаџмент:

За успешно спречување на кризата неопходно е да се разбере како ќе се справиме со кризата. Гонзалес Хереро и Прат (Gonzales-Herrero и Pratt) креирале модел за кризен менаџмент од 4 фази кои што опфаќаат менаџирање на тековни проблеми, планирање на превенција, криза и пост-криза;

✓ Планирање на кризен менаџмент:

Ниедна организација нема интерес да планира и да се соочи со ситуации кои може да предизвикаат одредени нарушувања на нивната функционалност, особено оние организации кои се подложни на поголема медиумска изложеност. Јавниот надзор може да резултира со негативни финансиски, политички и правни влијанија, но и покрај тоа мора де се има во предвид дека планирањето на кризниот менаџмент опфаќа мерки кои овозможуваат најдобар одговор на кризи.²³

✓ Непредвидени односно вонредни планирања:

Подготовка на планови за непредвидени ситуации однапред како дел од планот за кризен менаџмент, е првиот чекор за осигурување на организациите дека се правилно подготвени за справување со криза. Одговорните субјекти за менаџирање на кризи може да изготват повеќе кризни сценарија за увежбување. Во плановите мора точно да бидат наведени сите процедури и обврски на опфатените елементи со процесот на менаџирање на кризата. Планот за непредвидени ситуации мора да состои информации и насоки кои ќе им помогнат на донесувачите на одлуки да ги разгледаат не само краткорочните последици туку и долгорочните ефекти од секоја нивна одлука.²⁴

✓ Континуирани планирања:

Кога кризата ќе предизвика несомнено нарушување во одредена организација, континуираното планирање може да овозможи намалување на нарушувањата. Најпрво,

²³ Goel, S. (2009), *Crisis Management: Master the Skills to Prevent Disasters*, Global India Publications, New Delhi, p.35

²⁴ Исто, стр. 35

мора да се идентификуваат критичните функции и процеси кои се неопходни за организацијата да функционира. Потоа за секоја критична функција и процес мора да постои план за непредвидени ситуации за случаи во кои некои од функциите или процесите би откажале.²⁵ Увежбувајќи ги овие планови за непредвидени ситуации ќе овозможат сите инволвирани да бидат повеќе осетливи и претпазливи за можна криза, и доколку кризата би се појавила, би се дејствувало побрзо и поефективно. Пример за тоа е увежбувањето за одредена вонредна состојба која се алармираше со сирени кои означуваа одредена криза, во периодот на постоење на СФРЈ.

✓ Структурно-функционални системски теории:

Навременото возмозување на информации до организациите за време на криза е круцијално за ефективен кризен менаџмент. Структурно-функционалните системски теории даваат акцент на сложеноста на информациските мрежи и нивоата на команда кои ја сочинуваат организациската комуникација. Структурно-функционалните теории го идентификуваат протокот на информации во организациите како мрежа составена од членови и линкови.²⁶

✓ Дифузија на иновациска теорија:

Оваа теорија, креирана од страна на Еверет Роџерс (Everett Rogers), опишува како иновациите се распространуваат и комуницираат преку одредени канали за одреден период на време. Дифузијата на иновации во комуникациите се појавува кога одредена личност ќе изложи нова идеја на останатите.²⁷

Во законодавството на Република Македонија, Кризниот менаџмент е опфатен со “Законот за управување со кризи“. Со овој закон се уреди системот за управување со кризи во Република Македонија, и тоа: организација и функционирање, одлучувањето и употребата на ресурсите, комуникацијата и соработката, проценка на загрозеноста на безбедноста на Републиката, планирањето и финансирањето, како и други прашања поврзани со системот за управување со кризи.²⁸

Во Законот за управување со кризи, во член 3 став 4 кризата е дефинирана како појава со која се загрозени основните вредности, трајните и виталните интереси и целина државата, односно се загрозени уставниот поредок и безбедноста на Републиката. Последователно, во член 3 став 5, кризната состојба е дефинирана како

²⁵ Goel, S. (2009), *Crisis Management: Master the Skills to Prevent Disasters*, Global India Publications, New Delhi, p.36

²⁶ Исто, стр.36

²⁷ Исто, стр.36

²⁸ Службен весник на РМ бр. 29 од 2005 година

состојба предизвикана од ризици и опасности кои можат да ги загрозат добрата, здравјето и животот на луѓето и животните и безбедноста на Републиката, за чија превенција и/или справување е потребна употреба на поголем обем на ресурси.

Овој закон беше изменет и дополнет од страна на Претседателот на РМ и Претседателот на Собранието на 22.03.2011 година со Указ за прогласување на законот за изменување и дополнување на Законот за управување со кризи.²⁹

Во најширока смисла на зборот, основна задача на кризниот менаџмент е одговор на кризи, односно менаџирање или управување со појавите (ризичи и опасности) кои можат да предизвикаат настанување на криза. Концепциската и нормативната основа при определувањето на задачите на кризниот менаџмент тргнува од целосно различната природа на предизвиците и заканите со кои денес се соочуваме. Имено, актуелните ризици и опасности, по својата природа се непредвидливи, нивните појавни облици се тешко препознатливи, а последиците кои ги предизвикуваат се големи. Во градењето на капацитетите на кризниот менаџмент и неговите механизми и способности да се одговори на современите ризици и опасности, основното внимание се посветува на навремена идентификација и процена на веројатноста и интензитетот на потенцијалните ризици и опасности кои можат да ги загрозат граѓаните и виталните вредности на државата. Во насока на избегнување на *post hoc* справување со кризи голема улога има превентивната функција и преземање мерки за намалување на силата на идентификуваните ризици од страна на надлежните институции, како и планирањето и преземањето на сеопфатни мерки за подготвеност на институциите, заедниците и граѓаните, високо ниво на меѓуресурска и меѓународна соработка во сите фази на справувањето со кризи и рационалност и ефикасност во искористувањето на ресурсите и капацитетите на локално и национално ниво.³⁰

²⁹ Службен весник на РМ бр. 36 од 23.03.2011 година

³⁰ Систем за управување со кризи – Прирачник за граѓаните (Декември 2009), Центар за управување со кризи, стр. 8

3. ПОИМ ЗА ТЕРОРИЗАМ

3.1. Дефинирање на тероризмот

Голем број на теоретичари и експерти од областа на тероризмот имаат обиди за стандардизирање на дефиниција за тероризмот. До ден денес, најверојатно поради различната перцепција на проблемот а неретко и поради субјективноста, се уште не постои дефиниција за тероризам која е прифатена во светски рамки.

Потешкотијата за дефинирање на тероризмот произлегува првенствено од различните толкувања на самиот термин а потоа и од активностите кои тој ги опфаќа, кои неминовно субјективно се третираат. Ако се анализира терминот тероризам, кој потекнува од латинскиот збор „terrere“ кој што значи растреперува или страв, може да се каже дека при терористичка активност цел не се настанатите жртви туку првенствено политичките фактори, од кои преку предизвикување на страв, паника или заплашување се очекува одредена промена или реакција од нивна страна.

Субјективизмот е олицетворен во самиот пристап кон предизвиканите жртви, настанатата штета и последователните реперкусии врз населението и државата во целост. Па така, зависно од политичкиот пристап и перцепцијата за безбедносни закани, за некои држави одредена активност е терористички акт а за некои е криминогена активност.

Може да се каже дека почетоците на тероризмот се од XXIV век п.н.е. кога империјата на Саргон од Акад користела терор при војувањето со што при освојувањето и угнетувањето би се уништил духот и би се скршила волјата на противникот.³¹

Постојано тероризмот, односно теророт, бил применуван во војувањето како инструмент кој секогаш покажувал големи ефекти, и во тоа време не само што не бил осудуван туку често бил практикуван и како тактика и техника. Постојат бројни примери низ историјата кои го потврдуваат токму тоа. Асасините на пример, во периодот од 1090-1272 со ладно оружје извршувале политички убиства на муслимански достоинственици.³² Овде можеме да ги спомнеме и инквизицијата, првата Крстоносна војна и месијанизмот, па се до геноцидите за време на Отоманската империја врз Ерменците, и за време на втората светска војна врз Евреите и Ромите.

³¹ Шалијан, Ж.и Блин, А. (2008), *Историја на тероризмот*, Табернакул, Скопје, стр.9

³² Исто, стр.13

Потешкотијата за дефинирање на тероризмот произлегува од утврдувањето кога употребата на насилство е легитимна (насочена кон кого, од кого, за која цел), затоа модерната дефиниција е инхерентно контроверзна. Употребата на насилство за остварување на политички цели е присутна и кај државни и недржавни актери или групи. Поголемиот број на дефиниции се напишани од страна на агенции кои се директно поврзани со владите што дава една систематска пристрасност да се исклучат владите од дефинициите што пак од друга страна го изема аспектот на легитимитет и морал. Практично, т.н. дела "тероризам" често се дел од стратегијата или тактиката на актери (државни или недржавни) кои се дел од поголема воена или гео-политичка агенда.

За да се постави дефиниција за тероризмот неопходно е да се из земе лингвистички пристап и обид за толкување на терминот, и наместо тоа потребно е да се анализира насилството во сите негови облици, услови, методи и начини на примена, без разлика дали е во внатрешноста на една држава или е насочено кон друга држава. При анализата потребно е да се земе во предвид и тоа дали е предизвикано од страна на поединци, организации, секти или држави и која е причината. Ако ги разгледаме сите овие елементи ќе се соочиме со една конфузна слика бидејќи "теророт" во внатрешноста на една држава секако не е ист со оној насочен кон друга држава. Како пример би ги земале државниот терор врз македонското население од страна на балканските монархии после поделбата на македонија во 1913 година, или т.н. „Црвен терор“ од страна на болшевиците во Советска Русија во периодот 1918-1922 година.

Лингвистичкиот пристап кон терминот тероризам е предмет на интерес на двајца холандски научници од Универзитетот во Лајден, Алекс Шмид и Алберт Јонгман (Alex Schmid и Albert Jongman). Тие го критикувале оној пристап за недржавни актери и малцински групи застапувајќи го фактот за недостаток на литература која ќе овозможи првично дистинкција помеѓу, во тоа време левичарските терористи од денешните исламистички групи. Тие на собрани 109 научни и службени дефиниции за терминот тероризам извршиле анализа на главните компоненти од кои се содржат дефинициите.

При тоа утврдиле 22 елементи кои се присутни во сите тие дефиниции за кои ја пресметале нивната повторливост. Резултатите кои што ги добиле се прикажани во

табелата 1 и покажуваат дека во сите дефиниции највеќе користени елементи се насилство, сила, политички, страв, нагласен терор, закана и др.³³

Р. БР.	ЕЛЕМЕНТ	ПОВТОРЛИВОСТ (%)
1	Насилство, сила	83,5
2	Политички	65
3	Страв, нагласен терор	51
4	Закана	47
5	(Псих.) ефекти и (очекувани) реакции	41,5
6	Разликување на жртва-цел	37,5
7	Намерна, планирана, систематска, организирана активност	32
8	Метод на борба, стратегија, тактика	30,5
9	Ненормалност, злоупотреба на прифатени правила, без хуманитарни ограничувања	30
10	Принуда, уцена, предизвикување покорност	28
11	Публицитет	21,5
12	Арбитрарност, непристрасност, произволен карактер; недискриминација	21
13	Цивили, лица коишто не се вклучени во воени дејства, неутрални, аутсајдери за жртви	17,5
14	Заплашување	17
15	Нагласена невиност на жртвите	15,5
16	Група, движење, организација како извршители	14
17	Симболика, покажување нашто на другите	13,4
18	Непресметливост, непредвидливост, неочекуваност на појавата на насилство	9
19	Тајна, скришна природа	9
20	Повторување; сериски или кампањски карактер на насилство	7
21	Криминал	6
22	Барања од трети страни	4

Табела 1. Анализа на дефиниции за тероризам според Алекс Шмид и Алберт Јонгман

³³ Гелке, А. (2009), *Новата ера на тероризмот*, Магор, Скопје, стр.21

Според извршената анализа, Шмид и Јонгман дале една широко опфатна дефиниција, земајќи ги во предвид карактерот на извршителите, жртвите и целите на терористите. Според нив, Тероризмот е анксиозно-инспиративен метод на повторени насилнички активности, од страна на (полу) тајни поединци, групи, или државни актери, поради карактеристични кривични, или политички причини, при што во контраст со атентатот, директните цели на насилство не се главните цели. Непосредните човечки жртви на насилство обично се избрани по случаен избор (можни цели) или селективно (претставнички или симболични цели) од целната популација, кои служат за генерирање на порака. Комуникациските процеси на закана и насилство меѓу терористичките организации и загрозените (жртвите) при што главните цели се користат за да се манипулира со главната цел (јавноста), се претвораат во цел на терор, цел на барања, или цел на внимание, во зависност од тоа дали првенствено се бара заплашување, принуда, или пропаганда.³⁴

Генералното Собрание на ОН дефинираше резолуција 49/60 усвоена на 9-ти декември 1994 година насловена како “Мерки за отстранување на меѓународниот тероризам” која ја дава следнава дефиниција за тероризмот:

*“Кривични дела со намера или пресметливост за предизвикување на состојба на терор во општата јавност, од група на лица или одредени поединци за политички цели кои се во било кои околности неоправдани, без оглед на политички, филозофски, идеолошки, расни, етнички, верски или размислувања од која и да е друга природа, и може да се повикаат на нивно оправдување”.*³⁵

И покрај тоа, земјите членки на ОН сеуште немаат договорена дефиниција за тероризмот што е главна пречка за значајни меѓународни контрамерки. Сметам дека терминолошки консензус е неопходен поради една сеопфатна конвенција за тероризам, бидејќи сеуште терористот за една земја може да е борец за слобода за друга земја.

Европската унија ја дава дефиницијата за тероризмот за легална и официјална употреба во Член 1 на Рамковната одлука за борба против тероризмот од 2002 година, каде што се наведува дека *терористичките прекршоци се одредени кривични дела опфатени со листата на сериозни кривични дела против луѓето и имотот кои со оглед*

³⁴ Jongman, A. Schmid, A. (1988), *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories and literature*, Amsterdam: North Holland, Transaction Books, p. 28

³⁵ Превземено на 22.03.2013 год. од: <http://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r060.htm>

на нивната природа можат сериозно да и наштетат на земјата или меѓународната организација и се извршени со цел:

- сериозно да се заплаши населението;
- Владата или меѓународните организации да извршат или да се воздржат од вршење на некој акт, и
- Сериозно дестабилизирање или уништување на политички, уставни, економски или социјални структури на некоја земја или меѓународна организација.³⁶

САД го дефинираат тероризмот во рамките на Федералниот (Сојузниот) Кривичен законик. Член 18 од Кривичниот законик на САД го дефинира тероризмот и ги наведува злосторствата поврзани со тероризмот. Во дел 2331 од Глава 113 (Б) тероризмот се дефинира како: “Активности кои вклучуваат акти насилни или опасни по живот кои ги повредуваат кривичните закони на САД или друга држава, и се очигледно наменети да се заплаши или присили цивилното население, да влијае врз политиката на владата со малтретирање или принуда, или влијае врз однесувањето на владата со масовно уништување, атентат, киднапирање и се појавува во рамките на територијалната надлежност на САД”.³⁷

Согласно ФБИ (FBI-Federal bureau of investigation), дефиницијата за тероризмот е следна: Незаконска употреба на сила или насилство против лица или имот со цел заплашување или штета на Владата, цивилната популација или било кој нејзин сегмент во насока на политички или социјални цели.³⁸

Покрај ФБИ и Армијата на САД како безбедносен субјект во борбата против тероризмот има слична дефиниција за тероризмот која вели дека тероризам е пресметана употреба на незаконско насилство или закана за незаконско насилство со цел да се влее страв. Тој е наменет да се наштети или заплаши владата или општеството, за да се постигнат политички, верски или идеолошки цели.³⁹

Покрај дефинициите за тероризам донесени од горенаведените институции, многу експерти од областа на тероризмот имаат дадено свои дефиниции. Па така, во 1987 година Али Кан ја дал следнава дефиниција за тероризмот: “*Тероризмот постои*

³⁶ Превземено на 22.03.2013 год. од:

<http://www.azdema.gov/museum/famousbattles/pdf/Terrorism%20Definitions%20072809.pdf>

³⁷ Превземено на 22.03.2013 год. од: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>

³⁸ Превземено на 22.03.2013 год. од:

<http://www.azdema.gov/museum/famousbattles/pdf/Terrorism%20Definitions%20072809.pdf>

³⁹ Превземено на 22.03.2013 год. од: <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/3-0/ch9.htm>

од кога постојат оштетени групи. Овие оштетени групи имаат две заеднички карактеристики: имаат точно одредени политички цели, и тие веруваат дека насилството е неизбежно средство за да се постигнат тие цели. Политичката димензија на терористичко насилство е клучен фактор по што се разликуваат од останатите злосторства“.⁴⁰

Покрај странски и некои домашни (македонски) експерти и автори имаат дадено свои дефиниции за тероризмот. Така на пример Злате Димовски тероризмот го дефинира како „секоја организирана и поединечна незаконска употреба на сила изразена со примена на оружје (биолошко, хемиско, радиолошко, нуклеарно) или закана со употреба на сила против луѓе или имот, заради принудување или заплашување како средство за постигнување на политичка, етничка, религиозна или идеолошка цел“.⁴¹

За разлика од него пак, според Митко Котовчевски, *тероризмот претставува криминална повреда на скоро секој национален или меѓународен правен кодекс, како и акт на физичко насилство чиј што објект на дејство е така избран да предизвикува илни психички реакции, во прв ред страв кај поширокиот круг на луѓе, со цел да се промени однесувањето кое е важно за постигнување политички цели*.⁴²

Од горенаведената анализа на различните пристапи при дефинирањето на тероризмот може да заклучиме дека навистина борецот за слобода за некого е терорист и обратно, терористот за некого е борец за слобода. Тоа е и практично присутно во денешното секојдневие. Палестинските милитанти ги нарекуваат Израел терористи, курдските милитанти ја нарекуваат Турција терористи, Тамилските милитанти ја нарекуваат Индонезија терористи, секако, исто како што и државите ги нарекуваат терористи милитантите кои се противат на нивните режими.

Земајќи ги во предвид горенаведените дефиниции и анализи, според мене, може да се каже дека: „тероризмот е противправен акт на насилство или закана со насилство насочен кон одредена држава или систем, со внатрешен или меѓународен карактер, со цел постигнување на одредени политички, идеолошки, верски или други цели. Применувајќи различни облици на насилство насочено кон цели по случаен избор или пак осетливи категории на цели со чие што уништување или онеспособување би се постигнала посакуваната состојба на заплашување, се генерира порака за извршување

⁴⁰ Khan, A.(1987), *A Legal Theory of International Terrorism*, Conecticut, Law Review, Vol. 19, p. 945

⁴¹ Димовски, З.(2007), *Тероризам*, Факултет за безбедност, Скопје, стр 10

⁴² Котовчевски, М., (2003), *Современ тероризам*, Македонска цивилизација, Скопје, стр.24

односно апстинирање од извршување на одредени политички одлуки, публицитет или одредена симболика“.

3.2. Видови на тероризам

Со оглед на тоа дека и дефинирањето на тероризмот опфаќа повеќе сегменти и постојат различни ставови и гледишта, и самата поделба на тероризмот по видови односно типови на тероризам е комплексна. Типологизацијата произлегува од ставот за самиот поим на тероризам и што тој опфаќа. Па така, постојат повеќе толкувања и ставови околу поделбата на тероризмот по видови.

Првично, самите извршители на терористички акти, односно терористите, се делат на три групи. Ако се раководиме од идејата дека тероризмот е вид на криминал може да се каже дека и криминалот е вид на тероризам. Односно, доколку терористот е еден вид на криминалец кој што извршува терористички (криминален) акт, тогаш првиот вид на тероризам е криминалот.

Вториот вид на тероризам е оној каде владата ги напаѓа индивидуалните права на граѓаните применувајќи терор, односно државен тероризам.

Третиот вид на тероризам е надворешен тероризам каде лидери на други нации (држави) преку терористи индивидуи или групи, извршители на терористичкиот чин, „тероризираат“ друга нација односно држава.⁴³

Додека Томас Салцер (Thomas Sulcer) дава свое општо видување на типологизацијата на тероризмот, личности професионално засегнати со овој феномен, имаат поинакво и пошироко гледиште на проблемот. Па така, агент од ФБИ Вилијам Дисон дава една конкретна поделба на тероризмот на:

- Левичарски екстремизам;
- десничарски екстремизам;
- тероризам поради посебни интереси;
- религиозен тероризам;
- националистички или етнички тероризам;
- тероризам базиран на расна омраза;
- нарко тероризам, и
- сајбер тероризам⁴⁴

⁴³ Sulcer, T. W. (2008), *Common Sense II: How America can prevent the three types of terrorism*, Charleston, BookSurge Publishing, p.18-19

⁴⁴ Larche, R. A. (2008), *Global Terrorism Issues and Development*, New York, Nova Science Publisher, p.30

Од горенаведената поделба може да се заклучи дека поделбата на тероризмот по видови е прашање на ставови произлезени од професионалната засегнатост и пристап.

Меѓутоа, една општа поделба на тероризмот по видови, без оглед на гледиштето, би можела да биде:

- ❖ националистички;
- ❖ религиозен (или верски);
- ❖ државен (државно спонзориран);
- ❖ левичарски;
- ❖ десничарски, и
- ❖ анархистички.

Националистичките терористи имаат за цел формирање посебна држава сопственост на националната група која тие ја претставуваат. Често овде како атрибут се спомнува борбата за “национално ослободување“ кое што одреден режим или светот го игнорира. Поради тоа самите себе се нарекуваат борци за слобода. Националистичките терористички групи користат насочено насилство со цел да го привлечат вниманието и стават акцент на нивната кауза, во рамките на државата но и надвор од нејзините граници, укажувајќи на нивните сепаратистички побарувања. Овој вид на тероризам е многу успешен од аспект на барање за прифаќање и легитимност од страна на интернационални актери надвор од конфликтот. Како националистички терористички групи може да се наведат: Ирската Републиканска армија (IRA- Irish Republican Army или Óglaigh na hÉireann во оригинален Ирски назив)⁴⁵, Палестинска ослободителна организација (PLO- Palestine Liberation Organization или *MunaZZamat at-Taḥrīr al-Filasṭīniyyah* во оригинален арапски назив)⁴⁶, Баскиска татковина и слобода (ETA – Euskadi Ta Askatasuna)⁴⁷ и Курдистантска работничка партија (PKK – Parti Karkerani Kurdistan)⁴⁸.

Верските или религиозните терористи ги извршуваат терористичките напади поради теолошко-политички побуди, кои го користат насилството поради божествени, односно од бога наредени цели, и таргетираат широки категории на непријатели во обид да се воспостават одредени промени. Кога ќе се спомне религиски тероризам често помислата не води кон Исламот, но историјата покажа дека тој генерален став е

⁴⁵ Превземено на 01.04.2013 г. од:

https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Provisional_Irish_Republican_Army.html

⁴⁶ Превземено на 01.04.2013 г. од: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/439725/Palestine-Liberation-Organization-PLO>

⁴⁷ Превземено на 01.04.2013 г. од: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/193771/ETA>

⁴⁸ Превземено на 01.04.2013 г. од: <http://www.pkkonline.com/>

неоснован. Пример за тоа се радикални еврејски групи поврзани со американско-израелскиот рабин и ултра-националист Меир Кахане, или израелскиот екстремист Барух Копел Голдстеин кој во масакрот во Хеброн уби 29 и рани 125 палестински муслимани.⁴⁹ Сепак, ако се земе во предвид самоубиствениот религиски феномен, може да се каже дека исламот предничи кога станува збор за религиозниот тероризам.

Државно спонзориран тероризам е оној кој државата преку одредени организации или терористички групи го применува врз граѓаните од сопствената или пак друга држава. За превземените активности, државите се оградуваат дека се терористички активности, бидејќи на некој начин тие се легални според нивното законодавство, односно оправдани според културата и начинот на живеење.

Во суштина, државно спонзориран тероризам е кривично дело кое се карактеризира со намерна употреба на насилство од страна на суверена држава за постигнување на стратешките и политичките цели со прекршување на законот. Ова кривично дело се користи да се создаде огромна страв во целната популација со што би се постигнале ефекти поголеми од директно напаѓање или загрозување на безбедноста на цивилни или воени жртви.⁵⁰

Државно спонзорираниот тероризам е сложен вид на тероризам бидејќи државата го користи своето интерпретирање на законите и правниот систем, за остварување на своите цели, при што граѓаните во суштина се речиси немоќни. При тоа, терористичките напади може да бидат извршени од страна на терористички организации подржани од државата, или пак директно од страна на официјални државни институции или организации (безбедносни сили, разузнавачки агенции и сл.). Секако, и во двата случаи не се прикажува директна и јавна поврзаност со државата. Од аспект на поврзаноста на терористичките организации и државните институции при извршување на терористичките активности, постојат следниве ситуации:

- ✓ Терористички активности извршени од страна на терористички организации со цел унапредување на нивните лични цели и без инволвираност на државните институции;
- ✓ Терористички активности извршени од страна на терористички организации со цел промовирање на нивни цели но оперативно помогнати од државните институции;

⁴⁹ Tucker, S. C. (2008), *Arab-Israeli Conflict*, Santa Barbara, p.438

⁵⁰ Sharma, D.P. (2008), *The new terrorism: Islamist international*, New Delhi, S.B. Nangia, p.359

- ✓ Терористички активности иницирани од државата за постигнување на заеднички интереси но со оперативна поддршка на државата, и
- ✓ Терористички активности иницирани од државата за постигнување на државни интереси.

Најдобри примери за државно спонзориран тероризам се режимите во Уганда под раководство на Иди Амин, Авганистан со Мулах Омар и Ирак со Садам Хусеин.⁵¹

Левичарскиот тероризам е директно поврзан со поимите за „лево“ односно „десно“ ориентирани, кои датираат уште од времето на француската револуција. Во тоа време реформаторите седеле на левата страна од собраниската сала, додека поддржувачите на мохархијата и буржоазијата на десната страна на салата.

Левичарски или уште наречен револуционерен тероризам е тероризам применувам со цел да се уништи постоечкиот државен систем и да се воспостави нов. Левичарскиот тероризам може да се подели на две групи. Првата група се води по екстремна интерпретација на марксистичката идеологија и верува дека примената на насилство е легитимен начин на спротивставување на системот. Другата група смета дека примената на насилство не е единствен начин и ги прифаќа демократските процеси.

Марксистичката и Ленинистичката идеологија инспирирале многу левичарски ориентирани терористички организации, но и револуционерни лидери, како што се Ленин, Мао и Кастро.

Како примери за левичарски терористички организации може да се наведат Револуционерните вооружени сили на Колумбија, Блескав пат од Перу, Монтонерос од Аргентина, Црвени бригади во Италија, Фракција на црвената армија во Германија и други.⁵²

Десничарскиот тероризам опфаќа активности на десничарските терористички организации кои насочени кон цели кои симболизираат либерализација. Десничарскиот тероризам често е запоставуван поради неговата слаба организираност и малкуте идентификувани десничарски теористички организации. Десничарскиот тероризам или екстремно насилство е често користено од страна на претставници на побројна етничка популација насочено кон послабата односно помалку бројна популација.

⁵¹ Sharma, D.P. (2008), *The new terrorism: Islamist international*, New Delhi, S.B. Nangia, p.360

⁵² Sevine, B. (2008), *Participation In terrorist organizations: An analysis of left wing DHKP/C and religiously motivated Turkish Hezbollah terrorist organizations*, Michigan State University, ProQuest LLC, p.21-23

Говорејќи за модерен десничарски тероризам, може да ги наведеме неонацистички и неофашистички скинхедски групи на екстремисти кои се понесени од каузата на нееднаквост. Овие екстремистички групи не се многу бројни но сепак, неопходен е модел за анализирање и справување со динамиката на десничарското екстремистичко насилство кое лесно може да прерасне во тероризам. Она по што овие групи се разликуваат од класичните терористички формации е тоа што тие не делуваат прикриено и поради тоа и ретко користат оружје или експлозиви.

Анархистичкиот тероризам е најмногу застапен во периодот од 1870 до 1920 година. Активностите опфатени со анархистичкиот тероризам се со цел да постигнат публицитет за концептот на анархизмот (нивната кауза). Анархистичкиот тероризам во денешно време е многу ретка појава. Веројатно сеуште може да биде присутен во некои држави но сепак тоа би биле мали групи на луѓе или пак индивидуалци, кои повеќе се незадоволни од владата поради лични причини одколку поради интереси на добро организирано движење. Тие би земале учество во насилни демонстрации, како оние против Г8, Меѓународниот монетарен фонд или Светската трговска организација. Како примери за анархистички терористички организации може да се наведат Неформалната анархистичка организација во Италија, Слободна работничка унија во Германија и Црн блок.⁵³

3.3. Еволуција на тероризмот

Тероризмот е казниво кривично дело кое со класични начини и методи за сузбивање на криминалот е многу тешко, дури и невозможно да се сузбие. Особено после терористичките напади на 11 Септември врз цели во САД, кога тероризмот доби нови димензии на неконвенционално, современо војување. Тоа беше момент кој влијаеше во понатамошниот тек на меѓународните односи. Имено, покрај САД, ЕУ стана главен чинител во глобалната коалиција против тероризмот, и токму поради тоа, на 20 Септември 2001 година во Брисел, беше одржана Европска конференција за борба против тероризмот.⁵⁴

Оперативната конзервативност на терористите заврши со развивањето на идејата за употреба на оружје за масовно уништување, самоубиствените напади и напади врз

⁵³ Helibozak E.P. , Kovacich G.L.& Jones A. (2008), *The Corporate security Professional's Handbook on Terrorism*, Oxford, Elsevier Inc., p.11

⁵⁴ Превземено на 11.04.2013 од: <http://www.consilium.europa.eu/eudocs/cmsUpload/12019.en.1.pdf>

критична инфраструктура, што претставува премин кон „современ тероризам“ кој што претставува сериозна закана за безбедноста во целиот свет, вклучувајќи го и Балканот.

Нападите на САД од 11 Септември, Бали 2002, Лондон 2004, Мадрид 2005 и Москва 2010 година, сведочат дека современиот тероризам практикуван од не-државни актери има неколку специфичности. Прво, за разлика од класичниот тероризам, тој е глобален што значи дека не е локално или регионално ориентиран. Второ, тој е апокалиптичен, односно терористите сакаат што повеќе луѓе да страдаат, а не да гледаат како се случува терористичкиот напад, што е спротивно од тврдењето на Брајан Џенкинс.⁵⁵ Трето, наместо цел да бидат безбедносните сили, цел се меки и незащитени цели, т.н. инфраструктурата на системите и сервисот кој тие го пружаат и од кој сите ние зависиме.⁵⁶

Асиметричните и неконвенционални терористички напади извршени од страна на религиски мотивирани недржавни актери станаа главен ризик за општата безбедност. Проценките на ризици од современ тероризам покажуваат дека терористите не потекнуваат (како што вообичаено се случува) само од “пропаднати” држави од Блискиот Исток, туку дека заканата доаѓа и од лица родени и со постојано живеалиште во западните држави. Податоците за тоа дека членови на Ал Каеда се среќаваат во движењата во Босна, Авганистан, Пакистан, граничните делови на Бангладеш, Египет, Сомалија, Долината Панкиси во Грузија, Чеченија, Сомалија, Филипини и Јемен, се најдобар доказ за функционирањето на Ал Каеда во овој дух.⁵⁷

Крајот на Студената војна, распадот на блоковите, глобализацијата во пост-комунистичките земји и „заглавените“ проблеми во арапскиот свет во голема мерка се одразија врз глобалната безбедност. Додека во пост-комунистичкиот свет успешно се усвоија демократските процеси, демократизацијата во арапскиот свет се сфати како обид за наметнување на западните вредности со цел да постигне нео-колонизација на енергетските ресурси.⁵⁸ Во едни такви услови, се појавија актери кои во име на религијата започнаа да им пркосат на обидите за демократизација и продор на странскиот капитал во муслиманските земји. Користејќи ги предностите на

⁵⁵ Jenkins, B. (1977), *The Potential of Nuclear Terrorism*, Santa Monica, CA Rand, p.8

⁵⁶ Spyer, J. (2004), *The Al-Qaida Network and weapons of mass-destruction*, *Meadel East Review of International Affairs*, Vol.8, No. 3, September, p.33

⁵⁷ Во голема мера, влијанието на учењето на Ал Каеда ги инспирираше членовите на Џема исламија (во југоисточна Азија), Ал итихад ал ислами (на Рогот на Африка), Ал ансар мудахедин (во Кавкаскиот регион), Туниска борбена група и Џајас Мухамед (во Југоисточна Азија) со кои има интензивни врски и соработка. Пошироко во: D. L. Byman, *Al Qaeda as an Adversary: Do we Understand our Enemy*, *World Politics*, vol. 56, No. 1 October, 2003

⁵⁸ Хаџи-Јанев, М. (2011), *Политичка мисла*, бр.36, Декември, Скопје, стр. 51

глобализацијата истите тие актери успеаа во име на „изгубениот западен легитимитет“ да создадат глобална мрежа на истомисленици дури и во западниот свет. Напаѓајќи ги т.н. меки цели – критичната инфраструктура на системите кои овозможуваат услуги, директно му се заканија на западниот начин на живеење.⁵⁹

Развојот на технологијата и современиот начин на живот наметна потреба од создавање на подобри услови за живеење, па така тежнеејќи кон тоа, се јавува потреба за брз развој на технологијата, што доведе до голем и забрзан општествен развој. Со тоа, воедно се маргинализираше прашањето за општата безбедност, бидејќи современата технологија често е користена и од страна на екстремни радикални терористички групи при извршување на терористичките напади.

Доколку би направиле една историска анализа на еволуцијата на тероризмот и неговата трансформација во „нов“ (современ) тероризам би можеле да се согледаат три варијабли кои разгледувани заедно го карактеризираат тероризмот како социјален феномен. Тие варијабли се структурата, целите и методите.

Сите терористички групи, стари и нови, се претставуваат како регуларна армија која застапува одредени авторитети. Многу групи го прифатиле хиерархискиот систем со јасно одредени релации на командување и контрола, со во одредени случаи и примена на армиски чинови. Со тек на времето и зголемување на искуствата, заклучиле дека таква конвекционално милитаристичка структура не е функционална и е премногу транспарентна за организација која би требало да функционира тајно. Поради тоа, прифатен е систем на флексибилни ќелии. Ќелиите се составени од десетици припадници со еден лидер, при што само тој има контакт со предпоставено лице од кое добива задачи и напатствија. Овој начин се покажал пофункционален бидејќи во случај било кој член од ќелијата да бил фатен, не можел да ги открие повисоките авторитети или побитни стратешки информации, туку само другите членови од ќелијата со кои имал контакт, што пак е прифатлив ризик. Одредени ќелии функционираат и како отпор без лидер каде што не постои оперативна конекција со други ќелии или индивидуи кои влијаат со идеолошки наведувања или инспирации.⁶⁰

Друга новина е што терористичките организации ги зголемија и ги распространија своите структури транснационално. Транснационалниот тероризам не само што се распространи надвор од границите туку и креираше нов вид на социјален

⁵⁹ Хаџи-Јанев, М. (2011), *Политичка мисла*, бр.36, Декември, Скопје, стр. 51

⁶⁰ Hance, M. W. (2013), *Terrorist Recognition Handbook: A practitioner's manual for predicting and identifying terrorist activities*, Taylor & Francis Group, New Yourk, p.75-76

простор кој што нема постојана географска референтна точка и е надвор од контролата на една држава. Па така, припадниците на една таква мрежа развија идентификација која исклучува било каков идентитет поврзан со локацијата во која (физички) се стационирани. Последователно, таква транснационална терористичка мрежа може полесно да регрутира членови од цел свет, одколку да го прави тоа од една земја.

Одредени промени може да се приметат и доколку се разгледа и другата варијабла, терористичките цели и идеологијата.

Терористичките политички идеи секогаш се стремат да прикажат одредени општествени радикални идеолошки вредности, со очигледност дека терористите тежнеат да ги постигнат тие вредности и цели со примена на насилство. Во поново време, повеќето терористички групи се појавија како ограноци на политички партии, што докажува дека идеолошки тероризмот, терористичките групи и нивните активисти, често се вкоренети во конвенционален политички активизам.

Желбата за национално самопределување беше присутна во политичките сили кои ја претставуваат историјата на 20-тиот век. Тоа предизвика безбројни национално ослободителни движења од кои многу од нив користат герилски начин на војување или тероризам во борбата за независност.

Во периодот од 1980-1990 религиските проблеми постепено го најдоа својот пат во политичкиот дискурс. Додека во периодот 1960-70 традиционалното религиско движење се бореше да добие подржувачи, подоцнежниот период доживеа преродба на религиски инспирирано политичко движење. Во муслиманскиот свет, на тој начин Ајатолах Хомеини застапа на чело на ИРАН во 1979 година, во Египет и Сирија Муслиманските браќа успеаа да ги победат нивните ривали, а во Авганистан советската окупација ги предизвика муслиманските доброволци од цел свет да се борат под знамето на джихадот во авганистан, а подоцна и ширум светот.⁶¹

Во последните децении од 20-тиот век бројот на религиски инспирирани терористички групи се зголеми. Такви се, христијанските милитанти во САД, будистички инспирираниот култ Аум Шинрикио (одговорни за нападот со нервен гас врз метрото во Токио во 1995 година) и повеќе групи од муслиманскиот свет почнувајќи од Хезболах и Хамас до Ал-Каеда.⁶²

⁶¹ Neumann, P. R.(2009), *Old and new terroris*, Polity Press, Cambridge, p.23

⁶² Исто, стр.24

Тоа покажува дека на интернационално ниво религиски инспирираниот екстремизам стана најсилна мотивација и идеолошка основа за групите инволвирани во терористички активности.

Третата варијабла, која според мене дава ексцентрични атрибути на новиот тероризам и ја дефинира новата ера на современиот тероризам, е методите на делување односно извршување на терористичките напади. Новиот *modus operandi* на терористите е насочен кон што поголем број на жртви. Дури и уште помалку квантитативен е пристапот кон бројот на жртви отколку трендот кон поголема бруталност при извршување на терористичките напади. Овој тренд се рефлектира во намерно таргетирање на цивилна популација, што порано беше избегнувано а сега стана рутина. Кај терористичките групи од старата ера беше потребна голема неизбежност за да го оправдаат нападот врз цивили кои не се поврзани со безбедносниот систем или спротивставената политичка сила. Како контраст на тоа новите терористички методи јасно покажуваат дека немаат двоумење при класификацијата на целата популација во легитимна цел, базирано според нивната етничка или религиска припадност, или пак политичка определеност.

Како пример, може да направиме споредба на поранешните и сегашните методи при извршување на киднапирање и егзекуција од страна на терористите. Според поранешните методи, во случај на киднапирање и неизвршување на поставените барања кои понекогаш биле снимани, следела егзекуција на киднапираниот (пример егзекуцијата на Алдо Моро од страна на црвените бригади). За разлика од старите методи, новите методи не обрнуваат толку внимание на видео запис со барањата колку на видео запис и јавна дистрибуција на интернет на истиот, на бруталната егзекуција (најчесто обезглавување) на киднапираниот (пример егзекуцијата на американскиот новинар Даниел Перл во Пакистан во 2002 година ⁶³, или егзекуцијата на киднапираните на 16 февруари 2013 година во северна Нигерија, од страна на терористичката група Ансару) ⁶⁴.

Целта за примена на овие нови методи е да се прикаже бруталноста и да се пренесе порака дека не постои граница до која се тие подготвени да одат со насилство и бруталност при извршување на терористичките активности, во насока на постигнување на нивните цели.

⁶³ Committee to Protect Journalists, превземено на 16.04.2013 од: <http://www.cpj.org/killed/2002/daniel-pearl.php>

⁶⁴ Видео објавено на: <http://saharareporters.com/video/video-nigerian-terror-group-ansaru-displays-bodies-7-hostages-murdered-bauchi>

Најверојатно, феноменот во кој трендовите кон поголема бруталност и убиственост се споија, е новиот интерес на терористите за користење на оружје за масовно уништување или извршување на терористички напади врз критична инфраструктура.

3.4. Кривично правни аспекти на тероризмот

Тероризмот како современ облик на закана по безбедноста на државата и граѓаните е третиран како кривично дело и е опфатен и санкциониран од кривичното законодавство на Република Македонија. Во дваесет и осмата глава од Кривичниот законик на Република Македонија каде се опфатени кривични дела против државата дефиниран е член 313 (Терористичко загрозување на уставниот поредок и безбедноста). Покрај член 313, во Кривичниот законик на Република Македонија, во членот 394-а опфатено е создавањето на терористичките организации, а пак во триесет и третата глава каде се опфатени кривични дела против јавниот ред, со членот 394-б е извршено дополнување и дефинирање на кривичното дело тероризам.⁶⁵

Член 313 од Кривичниот законик на Република Македонија гласи: *„Тој што со намера да го загрози уставниот поредок или безбедноста на Република Македонија ќе предизвика или сериозно ќе се закани со предизвикување експлозија, пожар, поплава или друго општоопасно дејствие или акт на насилство, создавајќи чувство на несигурност или страв кај граѓаните, ќе се казни со затвор најмалку десет години“*.⁶⁶

Од аспект на создавањето на терористичка организација членот 394-а вели: *„Тој што создава група, банда или друга злосторничка организација за извршување на кривични дела на: убиство, телесно повредување, грабнување на лица, уништување на јавни објекти, транспортни системи, објекти на инфраструктура, информациски системи и други објекти во општа употреба, грабнување на авиони или други средства за јавен транспорт, производство, или трговија со нуклеарно опужје, биолошки, хемиски, опасни радиоактивни, отровни и други опасни супстанции, или предизвикува пожар или експлозија, уништување на постројки за снабдување со вода, енергија или други основни природни извори, со намера загрозување на животот и*

⁶⁵ Закон за изменување и дополнување на кривичниот законик Сл.Весник на Р.Македонија бр. 7 од 15.01.2008 година

⁶⁶ Камбовски, В. (2009), Кривичен законик, Интегрален текст, Службен весник на РМ, Скопје, стр.257, член. 313

телото и создавање на чувство несигурност или страв кај граѓаните, ќе се казни со затвор од најмалку 8 години“.⁶⁷

Членот 394-б го надополнува членот 313 и гласи:

(1) „Тој што ќе изврши едно или повеќе дела на убиство, телесно повредување, грабнување на лица, уништување на јавни објекти, транспортни системи, објекти на инфраструктура, компјутерски системи и други објекти за општа употреба, грабнување на авиони или други средства на јавен транспорт, производство, поседување, транспорт, трговија, набавка или примена со нуклеарно оружје, биолошки, хемиски оружја и други видови на оружја и опасни материи, како и истражувања во насока на развој на биолошко и хемиско оружје, пуштање на опасни радиоактивни, отровни и други опасни супстанции или предизвикување на пожар или експлозија, уништување на постројки за снабдување со вода, енергија или други основни природни извори, со намера за загрозување на животот и телото и создавање чувство на несигурност или страв кај граѓаните, ќе се казни со затвор најмалку десет години или со доживотен затвор.“

(2) „Тој што сериозно ќе се закани со извршување на делото од ставот (1) на овој член непосредно или посредно, со употреба на електронски средства или на друг начин, со намера за загрозување на животот и телото и создавање чувство на несигурност или страв кај граѓаните, ќе се казни со затвор најмалку осум години.“

(3) „Тој што јавно повикува, со ширење или сторување на кој било друг начин достапна на јавноста порака, со намера за поттикнување на извршување на некое од дејствијата предвидени во ставот (1) на овој член, кога самото повикување создава опасност од извршување на такво дејствие, ќе се казни со затвор од четири до десет години.“

(4) „Со казната од ставот (1) на овој член ќе се казни и тој што ќе присили некого на извршување на делото од ставот (1) на овој член со сила или сериозна закана дека ќе го нападне неговиот живот и тело или животот и телото на нему блиски лица.“

(5) „Со казната од став (2) ќе се казни и тој што ќе се договори со друго лице за извршување на делото од став (1), или ќе повика друг да се приклучи кон здружение или група со намера за извршување на делото од став (1).“

⁶⁷ Камбовски, В. (2009), Кривичен законик, Интегрален текст, Службен весник на РМ, Скопје, стр.257, член. 394-а

(6) „Тој што организира изработување, подготвува, изработува, продава, купува, пренесува или држи експлозив, огнено оружје или друго оружје или опасни супстанции, наменети за извршување на делото од став (1), како и тој што врши обука или на друг начин подготвува друг за извршување на делото од став (1), ќе се казни со затвор најмалку четири години.“

(7) „Тој што ќе стори дело на тешка кражба за да дојде до предмети за извршување на делото од ставот (1) на овој член, ќе се казни со казна затвор од најмалку четири години.“

(8) „Ако делото го стори правно лице, ќе се казни со парична казна.“

(9) „Недвижностите искористени и предметите и средствата наменети за подготвување и извршување на делата ќе се одземат.“⁶⁸

Како одговор на сериозната загриженост на меѓународната заедница за финансирање на тероризмот како фактор кој битно влијае на бројот и сериозноста на актите на меѓународниот тероризам, во Република Македонија за прв пат во 2008 година е инкриминирано “финансирањето на тероризмот“ како посебно кривично дело со член 394-в од Кривичниот законик, и гласи:

(1) „Тој што на било кој начин директно или индиректно дава, обезбедува или собира пари или друг имот, со намера тие да бидат употребени или со знаење дека ќе бидат искористени целосно или делумно заради извршување на кривично дело грабнување на воздухоплов или брод (член 302), загрозување на безбедноста на воздушниот сообраќај (член 303), терористичко загрозување на уставниот поредок и безбедност (член 313), терористичка организација (член 394-а), тероризам (член 394-б), злосторство против човечноста (член 403-а), меѓународен тероризам (член 419), земање на заложници (член 421) или друго дело на тероризам предвидено со овој закон или друго дејствие сторено со намера да предизвика смрт или тешка телесна повреда на граѓаните или на други лица кои не се вклучени во судир кој има карактер на вооружен судир според меѓународното право, со намера да се создаде чувство на несигурност или страв кај граѓаните или да се присили државата или некоја меѓународна организација да изврши или да се воздржи од извршување на определени дејствија, ќе се казни со казна затвор најмалку осум години.“

(2) „Тој што на било кој начин директно или индиректно дава, обезбедува или собира пари или друг имот со намера тие да бидат употребени за подготвување на

⁶⁸ Камбовски, В. (2009), Кривичен законик, Интегрален текст, Службен весник на РМ, Скопје, стр.257, член. 394-б

делото од став (1) од овој член или на било кој начин обезбедува или собира пари или друг имот свесно со намера тие да бидат употребени или со знаење дека ќе бидат делумно или целосно искористени од страна на терорист или терористичка организација, ќе се казни со казна затвор најмалку четири години. “

(3) „Тој што јавно повикува, со ширење или сторување на било кој друг начин достапна на јавноста порака, со намера за поттикнување на извршување на некое од дејствијата предвидени во овој член, кога самото повикување создава опасност од извршување на такво дејствие, ќе се казни со казна затвор најмалку три години. “

(4) „Со казна од став (3) од овој член ќе се казни и тој што ќе се договори со друго лице за извршување на дело од овој член или ќе повика друг да се приклучи кон здружение или група со намера за извршување на дело од овој член. “

(5) „Тој што ќе создаде група или банда што има за цел извршување на кривично дело од овој член, ќе се казни со затвор најмалку десет години. “

(6) „Припадникот на групата или бандата од став (5) од овој член, ќе се казни со затвор најмалку пет години. “

(7) „Припадникот на групата или бандата, кој ќе ја открие групата, односно бандата пред да стори некое кривично дело во нејзин состав или за неа, може да се ослободи од казна. “

(8) „Службено лице, одговорно лице во банка или друга финансиска институција или лице кое врши работи од јавен интерес кое според закон е овластено за преземање на мерки и дејствија за спречување на финансирање на тероризам, што свесно ќе пропушти да ги преземе со закон предвидените мерки и со тоа ќе овозможи извршување на дело од овој член, ќе се казни со затвор најмалку две години. “

(9) „Со казната од ставот (8) од овој член ќе се казни службено лице или одговорно лице што неовластено ќе открие на клиент или на неповикано лице податоци што се однесуваат на постапката на испитување на сомнителни трансакции или на примена на други мерки и дејствија за спречување на финансирање на тероризмот. “

(10) „Тој што делата од ставовите (8) и (9) од овој член ги стори, иако не бил свесен за можноста од настанување на штетна последица, а според околностите и според своите лични својства бил должен и можел да биде свесен за таа можност, ќе се казни со затвор најмалку три години. “

(11) „Ако делото од овој член го стори правно лице, ќе се казни со парична казна и престанок на правното лице. “

(12) „Парите и имотот наменети за подготвување и извршување на делата од овој член ќе се одзема.“

Земајќи ги во предвид горенаведените членови може да се заклучи дека законодавството во Република Македонија прави напори да биде во чекор со меѓународната правна легислатива во справувањето со тероризмот, што претставува основа за справување со современите форми на тероризмот.

Во меѓународни рамки, за унифицираност при борбата со тероризмот, меѓународната заедница ги донесе, хронолошки претставени, следниве конвенции, препораки, одлуки и директиви:

- Конвенција за кривични дела и некои други акти извршени во воздухопловите, донесена во Токио 1963 година;⁶⁹
- Конвенција за спречување на незаконско грабнување на воздухоплови, донесена во Хаг 1971 година;⁷⁰
- Конвенција за спречување на противправните акти за загрозување на безбедноста и цивилната авијација, донесена во Монреал 1971 година;⁷¹
- Конвенција за спречување и казнување на злосторствата против меѓународно заштитените лица, вклучувајќи ги и дипломатските преставници, донесена од ООН 1973 година;⁷²
- Европска конвенција за сузбивање на тероризмот, подготвена на 27 јануари 1977 година во Стразбург;⁷³
- Дополнителна конвенција на Европска конвенција за меѓусебна правна помош во кривичната материја, подготвена на 17 март 1978 година во Стразбург;⁷⁴
- Меѓународна конвенција против земање заложници, донесена од ООН 1979 година;⁷⁵
- Конвенција за физичка заштита на нулеарни материји, донесена во Виена 1980 година;⁷⁶

⁶⁹ Превземено на 10.05.2013 од: <http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/conventions/Conv1.pdf>

⁷⁰ Превземено на 10.05.2013 од: http://www.icao.int/secretariat/legal/List%20of%20Parties/Hague_EN.pdf

⁷¹ Превземено на 10.05.2013 од: <http://www.mcgill.ca/files/ias1/montreal1971.pdf>

⁷² Превземено на 10.05.2013 од: <http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/conventions/Conv4.pdf>

⁷³ Превземено на 10.05.2013 од: <http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv15-english.pdf>

⁷⁴ Превземено на 10.05.2013 од:

http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CC4QFjAB&url=http%3A%2F%2Fconventions.coe.int%2FTreaty%2Fen%2FTreaties%2FWord%2F099.doc&ei=DZBvUruzNsjGtQafpoFI&usg=AFQjCNH0QhqaAE_2z9HBTIzYX18PyWmRUw&bvm=bv.55123115,d.Yms

⁷⁵ Превземено на 10.05.2013 од: <http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/conventions/Conv5.pdf>

- Конвенција за спречување на незаконски акти против безбедноста на поморскиот сообраќај, донесена во Рим 1997 година;⁷⁷
- Меѓународна конвенција за спречување на терористички бомбардирања, донесена од ООН 1997 година;⁷⁸
- Меѓународна конвенција за сузбивање на финансирање на тероризмот, донесена од ООН 1999 година;⁷⁹
- Вториот дополнителен протокол на Европска конвенција за меѓусебна правна помош во кривичната материја, отворена за потпишување на 8 ноември 2001 година во Стразбург;⁸⁰
- Протокол за дополнување на Европската конвенцијата за сузбивање на тероризмот, отворен за потпишување на 15 мај 2003 година во Стразбург;⁸¹
- Меѓународна конвенција за сузбивање на акти од нуклеарен тероризам, донесена 2006 година;⁸²

Република Македонија како земја кандидат за активно членство во ЕУ и членка на ООН ги има ратификувано и потпишано голем дел од горенаведените конвенции, што говори за зрелоста во активниот пристап кон меѓународна борба против тероризмот.

Од аспект на специфични терористички активности, како што се грабнување на авиони, заробување на лица со намера уцена за нивно ослободување, производство и употреба на повеќенаменски импровизирани експлозивни направи и слично, ООН изготви 12 конвенции. Кога станува збор за финансирање на тероризмот, на 28 Септември 2001 година Советот за безбедност на ООН ја усвои резолуцијата 1371 со која сите земји се обврзани да спречат финансирање на тероризам и терористички активности, криминализирање на провизија или собирање на фонд од граѓаните за

⁷⁶ Превземено на 10.05.2013 од:

<http://treaties.un.org/untc/Pages/doc/Publication/UNTS/Volume%201456/volume-1456-I-24631-English.pdf>

⁷⁷ Превземено на 10.05.2013 од:

<http://www.uscg.mil/international/affairs/publications/mmscode/english/AppendC.htm>

⁷⁸ Превземено на 10.05.2013 од: <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/bomb.pdf>

⁷⁹ Превземено на 10.05.2013 од: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/icsft/icsft_e.pdf

⁸⁰ Превземено на 10.05.2013 од: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/182.htm>

⁸¹ Превземено на 10.05.2013 од:

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=190&CM=1&CL=ENG>

⁸² Превземено на 10.05.2013 од: <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/international-convention-suppression-acts-nuclear-terroris/>

подршка на терористички активности, како и замрзнување на фондови и финансиски пристапи до кои терористичките организации може да дојдат.⁸³

На 30 Октомври 2001 година во Вашингтон, меѓувладиното тело за промовирање на национални и меѓународни политики за борба против перење на пари и финансирање на тероризмот ФАТФ (Financial Action Task Force), усвои 8 специјални препораки кои заедно со 40 препораки за перење на пари ја поставуваат основната рамка за откривање, превенција и борба против финансирање на тероризмот и терористичките активности.⁸⁴

4. ПОИМНО ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ТЕРМИНОТ ИНФРАСТРУКТУРА

Терминот „инфраструктура“ за прв пат е воведен во XIX век од швајцарскиот воен теоретичар Антуан-Хенри Жомини, кој го истакнува стратегиското и оперативно значење за раководството на воените дејствија. До средината на XX век терминот „инфраструктура“ е воен термин со кој се означува територијалната организација на системот за одржување и функционирање на армијата.⁸⁵ Подоцна терминот „инфраструктура“ почнува да се користи во економската теорија и во теоријата на управувањето. Во моментот тој се применува широко во компјутерските науки, економската географија и во истражувањата на безбедноста.⁸⁶

Постојат повеќе дефиниции на терминот инфраструктура. Па така, според Moteff „Инфраструктурата претставува основна физичка и организациска структура која му е потребна на едно општество, животна средина, организација или институција непречено да функционира во сопствените рамки.“⁸⁷ Тој исто вели дека инфраструктурата е множество на меѓусебно структурно поврзани елементи кои обезбедуваат поддршка за целокупното функционирање на една средина.⁸⁸

Во цивилна смисла инфраструктурата се дефинира како термин според кој делумно се врши проценка на развојот на една земја.⁸⁹

⁸³ Кронин, О. и Лудс, Ц. (2009), *Напад на тероризмот – елементи на грандиозна стратегија*, Нампрес, Скопје, стр.104

⁸⁴ Димовски, З. (2007), *Тероризам*, Графотранс, Скопје, стр. 229

⁸⁵ Idzorek, T. (2009), *Infrastructure and Strategic Asset Allocation: Is Infrastructure an Asset Class?*, Ibbotson a Morningstar Company, p. 17

⁸⁶ Vaughan, R. and Pollard, R. (1984), *Rebuilding America, Planning and Managing Public Work in the 1980*, Council of State Planning Agencies, Vol. I, Washington, DC, p. 20

⁸⁷ Moteff J. and Parfomak P. (2004), *Critical Infrastructure and Key Assets: Definition and Identification*, Congressional Research Service - The Library of Congress, p. 5

⁸⁸ Исто, стр.6

⁸⁹ Исто, стр.6

Од функционална гледна точка инфраструктурата го олеснува производството и дистрибуцијата на стоките и услугите до потрошувачите (патишта, водовод, електрична енергија, итн) како и овозможување да се користат основните социјални услуги (училишта, амбуланти, итн).⁹⁰

Инфраструктурата можеме да ја поделиме на:

❖ *Тврда (тешка, физичка) инфраструктура* - се однесува на големи физички мрежи кои се потребни за функционирање на една земја, институција, организација, итн. Тврдата инфраструктура се дели на:

- транспортна (улицы, патишта, мостови, тунели, аеродроми, пристаништа, канали и друго);
- енергетска (електрична мрежа, гасоводи, нафтоводи, линии за транспорт на руда и друго);
- водоводна (водоводна мрежа, канализација, дренажни системи, канали за одводнување и друго) и
- комуникациска (интернет, телефонија, телевизија и друго).⁹¹

❖ *Мека (услужна) инфраструктура* - се однесува на сите институции кои се потребни за одржување на економски, здравствени и културни и општествени стандарди на една држава. Меката инфраструктура вклучува и физички средства како што се високо специјализирани објекти и опрема, правила и прописи кои регулираат разни системи, финансирањето на овие системи, итн. Меката инфраструктура може да се подели на:

- државна (државни институции, судство, полиција, противпожарна заштита, итн.);
- економска (економски зони, финансиски и банкарски системи и др.);
- социјална (здравствена заштита, школски систем, социјални мрежи и др.);
- културна, спортска и рекреативна (паркови, музеи, библиотеки, туристички капацитети и друго) и
- воена инфраструктура.⁹²

⁹⁰ Moteff J. and Parfomak P. (2004), *Critical Infrastructure and Key Assets: Definition and Identification*, Congressional Research Service - The Library of Congress, стр.7

⁹¹ Главинов А. и Стојановска Б. (2013), *Во потрага по ефективна заштита на критичната инфраструктура*, Воена Академија „Генерал Михајло Апостолски“, Скопје, стр.3

⁹² Исто, стр.4

Терминот *воена инфраструктура* се користи за сите изградени и постојани инсталации кои се неопходни за непречено функционирање и поддршка на воените сили без разлика дали тие се наоѓаат во касарните (базите), дали се распоредени во друга земја или изведуваат одредени операции.⁹³

Добрата инфраструктура е основа за забрзан економски раст и развој, подобра конкурентност на стопанството, побрз проток на луѓе, стоки и патници. Со оглед на тоа што Република Македонија се наоѓа на главните коридори исток-запад (коридор VIII) и север-југ (коридор X), неопходна е добра инфраструктура која ќе придонесе за зголемување на конкурентноста на националната економија, повисок економски раст и порамномерен регионален развој. Ова ќе води кон интензивирање на интеграцијата на Република Македонија кон ЕУ стандардите и намалување на инфраструктурниот јаз.

4.1. Утврдување на инфраструктурата за „критична“

Со развојот на техниката и технологијата се овозможи полесен проток на информации, стоки и луѓе, со нивното дејствување се надминаа и границите на националната безбедност. Од друга страна временските промени и природните катастрофи наметнаа потреба од развој на ефективна стратегија на глобално ниво имајќи ја предвид критичната инфраструктура.

Во последните децении од XX век, на политичката светска сцена се наметна потреба од точно дефинирање на поимите „инфраструктура“ и „критична инфраструктура“ со цел да се направи разлика помеѓу нив.

Терминот „критична инфраструктура“ датира уште од средината на деведесетите години и е тесно поврзан со енергетската безбедност на државата. Покрај останатото, критична инфраструктура опфаќа телекомуникации, енергетски системи, гасоводи и нафтоводи, економија, транспорт, водовод, служби за итни случаи и сл.⁹⁴

Ако горенаведените ги поделиме на групи, според мене, би говореле за физички средства, човечки ресурси, и информатички средства.

Бидејќи критична инфраструктура опфаќа ресурси кои се неопходни за функционирање на општествата, како такви би можеле да ги дефинираме следниве:

- Енергетски капацитети и мрежи;
- Комуникациска и информатичка технологија;

⁹³ Главинов А. и Стојановска Б. (2013), *Во потрага по ефективна заштита на критичната инфраструктура*, Воена Академија „Генерал Михајло Апостолски“, Скопје, стр.4

⁹⁴ DCSINT Handbook No. 1.02, *Critical infrastructure threats and terrorism*, Kansas, 2006, p.1

- Финансии;
- Здравство;
- Храна;
- Вода;
- Транспорт;
- Производство, складирање и транспорт на опасни материи, и
- Владини објекти.⁹⁵

Согласно горенаведената поделба, според мене, може да се каже дека критична инфраструктура претставува систем од објекти, услуги и информациски системи, чие запирање, дефекти во функционирањето или уништување би имало сериозно негативно влијание врз здравјето и безбедноста на населението, животната средина, националното стопанство или врз ефикасното функционирање на населението и државното управување во глобала.

Постојат повеќе толкувања за критичната инфраструктура. Најраните дискусии за критичната инфраструктура беа од САД, но подоцна и други земји ја инкорпорираа критичната инфраструктура во нивните одбранбени политики. Во тоа време, САД повеќе се концентрираа на одбрана од нуклеарни напади, а посебно за време на студената војна.⁹⁶ По терористичките напади од 11 септември 2001 година донесен е Патриотскиот акт според кој критичната инфраструктура се дефинира како *системи и средства, без разлика дали физички или виртуелни, толку витални за значењето на една држава што нивното онеспособување или уништување ќе има негативен ефект врз државната (националната) безбедност, економската безбедност, социеталната безбедност*.⁹⁷

Во Велика Британија концептот на критичната инфраструктура е многу сличен со оној на САД. Тие декларирале 10 сектори и 39 потсектори кои би биле критични при евентуални физички или електронски напади. За заштита на националната инфраструктура во Велика Британија, одговорен е „Координативниот центар за заштита на критичната инфраструктура“ (National infrastructure security coordination centre).⁹⁸

⁹⁵ Commission of the EU Communities, (2004), *Critical infrastructure protection in the fight against terrorism*, Bruxelles, p.4

⁹⁶ B. Bogнар, (2009), *The process of critical infrastructure protection*, AARMS, Budapest, p.501

⁹⁷ Patriot Act

⁹⁸ B. Bogнар, (2009), *The process of critical infrastructure protection*, AARMS, Budapest, p.502

Според Богнар (Balazs Bogнар) во Германија прилично рано е дадена важноста на заштитата на критичната инфраструктура. Бирото за „Безбедност на сојузната информатичка технологија“ за е создадено во 1990 година и стана посебен ентитет. После нападите на 11-ти Септември, Бирото ги ревидираше дотогашните концепти и при тоа дефинираа 9 сектори на критичната инфраструктура.⁹⁹

Доколку би се анализирале и мерките превземени од меѓународните организации, би можело да се спомне НАТО. Во ноември 2002 година „Вишиот цивилен комитет за планирање во вонредни состојби“ (Senior Civil Emergency Planning Committee-SCEPC) ја дефинираше критичната инфраструктура врз основа на релевантни аспекти. Според нив *за критични се сметаат оние објекти, услуги и информациски системи кои се од витално значење за една нација, и нивното уништување може да ја загрози безбедноста, економијата, здравјето, јавната безбедност на нацијата или да се попречи ефективното функционирање на државите.*¹⁰⁰

4.2. Закани по критичната инфраструктура

Новите предизвици во 21-от век, современиот тероризам и природните катастрофи, наметнуваат побрзи и поефикасни реакции. Секојдневните предизвици и закани врз нашиот живот, било тоа да се од човечки фактор или природно потекло, докажуваат дека нашите вредности, нашата околина и нашето постоење во целина, мора да бидат заштитени. Тоа е инстинктивна способност кај луѓето, да си ги овозможат сите потреби за функционирање и постојано да ја унапредуваат животната околина и да ја заштитиуваат. Во минатото заштитата на виталната инфраструктура се реализирала со употреба на сила бидејќи не постоела технологија. Денес, не е доволно да се заштити една специфична област на инфраструктура, клучно е да се заштити нивната опслужувачка технологија.

Критичната инфраструктура се прошири во многу сектори како економија (банкарство и финансии) транспорт и дистрибуција, енергија, комунални услуги, здравство, снабдување со храна, комуникации, како и клучни владини услуги. Некои критични елементи во овие сектори не се стриктно “инфраструктура“, туку всушност, мрежа или снабдувачки ланец кои се во услуга на испорака на суштински производи

⁹⁹ B. Bogнар, (2009), *The process of critical infrastructure protection*, AARMS, Budapest, стр.502

¹⁰⁰ Исто, р.503

или услуги. На пример, снабдувањето со вода и храна на поголемите урбани средини е зависно од комплексна мрежа на производители, преработувачи, дистрибутери и сл.

Постојат се повеќе фактори кои се закануваат на различни елементи од инфраструктурата и ефектите од нив влијаат врз статусот на безбедноста. Тие заканувачки фактори можеме да ги поделиме во следниве групи и подгрупи:

- Организирани акции со штетни намери:
 - Тероризам;
 - Злоупотреба за политички или економски бенефит;
 - Поттикнување на вооружени конфликти (пр. граѓанска војна), и
 - Дејствија со социјално потекло (пр. немири и протести),
- Настани од природно потекло:
 - Поплави;
 - Екстремни временски услови (пр. обемни врнежи);
 - Тектонски пореметувања (земјотреси, деградација на земјиште), и
 - Пожари од природно потекло,
- Закани од технолошка природа (предизвикани од човечка инволвираност или технолошка грешка):
 - Проблеми предизвикани од програмски грешки;
 - Сообраќајни незгоди;
 - Опасни индустриски незгоди;
 - Нуклеарни опасности, и
 - Ослободување на биолошки агенси кои предизвикуваат масовни инфекции.¹⁰¹

Горенаведената листа на фактори секако дека не е целосна. Секогаш е можно да се случат неочекувани ситуации (како и комбинација од горенаведените) кои ќе предизвикаат опасност по критичната инфраструктура.

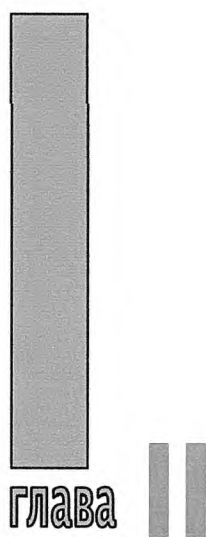
На крајот на XX век се појавува поимот „*заштита на критичната инфраструктура (ЗКИ)*“¹⁰² кој представува суштинска компонента на политиката за безбедност на многу земји, особено во земјите - членки на НАТО и ЕУ. Заштитата на критичната инфраструктура е поврзана, од една страна, со процесите на глобализација, а од друга страна, со борбата против меѓународниот тероризам. Постои директна врска

¹⁰¹ B. Bognar, (2009), *The process of critical infrastructure protection*, AARMS, Budapest, p.500

¹⁰² Center for Security Studies, *Crisis and Risk Network Critical Infrastructure Protection*, Center for Security Studies (CSS). 2009.ETH Zürich

помеѓу заканата од тероризмот и заштитата на критичната инфраструктура, и затоа неопходно е секоја држава да има систематизиран пристап кон постоечката инфраструктура дефинирајќи ја како критична – потенцијална цел, или инфраструктура која може да предизвика значителна штета во случај на елементарни непогоди или човечка грешка.¹⁰³

¹⁰³ Хаци-Јанев, М. (2011), *Политичка мисла*, број 36, Декември, IDSCS, Скопје, стр. 50

глава

КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА

1. ПРИСТАПОТ НА ЕУ КОН ЗАШТИТАТА НА КРИТИЧНАТА ИНФРАСТРУКТУРА: ПРИЧИНИ ЗА АНАЛИЗА

Почетоците на Европската унија датираат уште од периодот после втората светска војна. Целта за формирање на една ваква наднационална меѓувладина унија е потрагата за безбедност и стабилност. Со договорот во Рим во 1957 година се формираше Европската економска заедница (ЕЕЗ), по што следеа повеќе договори се до потпишувањето на договорот во Мастрихт во Ноември 1993 година, кога е формирана сегашната Европска унија и нејзино официјално постоење како најголема конфедерација на независни држави во светот.¹⁰⁴

Договорот во Рим воспостави три основни политички институции кои ја сочинуваат структурата на Европската, но денес постојат пет институции на унијата, а тоа се Европската комисија, Советот на ЕУ, Европскиот парламент, Судот на правдата и Европскиот совет.¹⁰⁵

Безбедносната улога на Европската унија е насочена кон овозможување на ЕУ посеопфатна улога во воениот и цивилниот меѓународен кризен менаџмент. На состанокот на Совет на Европа во јуни 1999 година во Келн (Германија), шефовите на држави и влади на ЕУ се согласија дека "Унијата мора да има капацитет за самостојна акција, поткрепена со легитимни воените сили и способност за донесување на одлука да ги користат, со цел да се одговори на меѓународни кризи независно од акции од НАТО".¹⁰⁶

Европската безбедносна стратегија препознава пет безбедносни закани, и тоа: тероризам, оружје за масовно уништување, регионални конфликти, организиран криминал и распаѓање на држави. Предмет на интерес на овој магистерски труд ќе биде тероризмот како безбедносна закана, во рамките на европската безбедносна политика.

Европската унија за справување со тероризмот како глобална закана која го загрозува степенот на заштита на слободата и безбедноста на земјите членки, наложува на земјите членки да располагаат со ефикасни кривични закони за борба против тероризмот. Основен документ на ЕУ за борба против тероризмот е донесен на 21-ви

¹⁰⁴ Fuchs, F. (2009), *The Treaty of Maastricht - the Result of Rational State Preferences*, Green Verlag, Munich, p.3

¹⁰⁵ Превземено од 10.10.2013 од: <http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/>

¹⁰⁶ Види повеќе во записи од конгресот Congressional Record V. 145, 1999, стр. 27460; достапно на http://books.google.mk/books?id=GAV2ZUZ6qPIC&pg=PA27460&lpg=PA27460&dq=european+union+security+policy+1999+Cologne&source=bl&ots=QMOOCwpJIh&sig=BncanioBQ4e467S1zj4kofqPV7M&hl=en&sa=X&ei=cGytUv_rGMG8ygP1r4KACA&redir_esc=y#v=onepage&q=european%20union%20security%20policy%201999%20Cologne&f=false

Септември, веднаш после нападите во САД на 11-ти Септември. Дополнително, во 2005 година донесена е европската против-терористичка стратегија со која се обврзува ЕУ за борба против тероризмот на глобално ниво, истовремено почитувајќи ги човековите права. Таа е изградена врз четири принципи, и тоа:

- превенција насочена кон спречување на поддршка на тероризмот;
- заштита на граѓаните и критичната инфраструктура преку намалување на ранливоста од терористички напади;
- активна истрага против терористите преку попречување на планирање, комуникација, отсекување на пристап до финансии, и нивно изнесување пред правдата, и
- координиран одговор на тероризмот преку подготовки за менаџирање и намалување на последиците од терористички напад и подобрување на капацитетите за справување со последиците.¹⁰⁷

Во таа насока, безбедносниот концепт, справувањето со безбедносните предизвици и кризниот менаџмент се многу високо на безбедносната агенда на ЕУ, а се засноваат на принципите усвоени во колективните безбедносни системи. Според тоа, преку ваков безбедносен пристап се намалуваат ризиците од загрозување на безбедноста, меѓу другото и на енергетската безбедност, концепт кој е дел од безбедноста на критичната инфраструктура. Штитејќи ја т.н. критична инфраструктура се штити производството и снабдувањето на енергија, што е посебно изразено во пристапот на ЕУ кон енергетската безбедност низ средниве директиви и регулативи:

- a. 2005/89 и 2004/67 – Security of supply for electricity and natural gas,¹⁰⁸
- b. 2006/32 – on energy efficiency and ESCO,¹⁰⁹
- c. 2003/30 – biofuels or other renewable fuels for transport,¹¹⁰
- d. 2010/31 – energy performance of buildings,¹¹¹

¹⁰⁷ Види повеќе во *The European Union Counter-Terrorism Strategy*, достапна на: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%2014469%202005%20REV%204&r=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fen%2F05%2Fst14%2Fst14469-re04.en05.pdf>

¹⁰⁸ Види повеќе во *Директива за Безбедноста на снабдувањето на електрична енергија и природен гас*, Достапна на: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Directive&an_doc=2005&nu_doc=89

¹⁰⁹ Види повеќе во *Директива за Енергетска ефикасност*, Достапна на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:114:0064:0064:en:pdf>

¹¹⁰ Види повеќе во *Директива за Биогориво и други обновливи горива за транспорт*, Достапна на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:123:0042:0046:EN:PDF>

¹¹¹ Види повеќе во *Директива за енергетски перформанси на објекти*, Достапно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:153:0013:0035:EN:PDF>

e. 2010/30 – labeling of energy-related products,¹¹²

f. R1228/2003 и R1775/200 – cross-border exchange of electricity and natural gas.¹¹³

Може да се каже дека, заканите врз енергетската безбедност, како и врз критичната инфраструктура во целост, се дел од агендата на терористичките организации. Промената на *modus operandi* на Ал Каеда и присуството на спиечки ќелии на европско тло ја зголемува можноста за терористички напади врз европската критична инфраструктура. Затоа, перцепцијата за закани надвор од постојните граници, треба да се дополни и со анализа на ризици од внатрешноста. Анализата на ризици и закани врз критичната инфраструктура секако дека ќе допринесе врз дефинирање на онаа инфраструктура која што би можела да биде цел на терористички напади. Во таа насока, аспирациите на Република Македонија за членство во Европската Унија наложуваат и адаптирање и усогласување на пристапот кон кризниот менаџмент. Република Македонија, ги превзема сите потребни мерки за имплементација на кризниот менаџмент во спроведувањето на политиките за превенција и намалување на ризиците од несреќи и обезбедување на услови за мирен и безбеден просперитет на своите граѓани, но неопходен е сериозен пристап и кон заштитата на критичната инфраструктура, како предуслов за полноправно членство во ЕУ.

Кога станува збор за критичната инфраструктура и аспирацијата на Р.Македонија за членство во ЕУ, потребно е превземање на соодветни чекори во однос на превенција, подготвеност и одговор на терористички напади врз критична инфраструктура, кои ќе бидат во согласност со Европската програма за заштита на критичната инфраструктура (European Commission's directive EU COM(2006) 786 - EPCIP).¹¹⁴ За таа цел, неопходно е да се отпочне со соодветни процедури за идентификација и означување на Критичната инфраструктура во Република Македонија, која со самото членство во Европската Унија, би била дел од Европската критична инфраструктура, како и проценка на потребите за подобрување на нејзина заштита.

Со оглед на декларацијата на ЕУ, дека оштетувањето или загубата на дел од критичната инфраструктура на една земја членка би предизвикало негативен ефект на

¹¹² Види повеќе во *Директива за етикетирање на енергетски поврзани производи*, Достапна на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:153:0001:0012:EN:PDF>

¹¹³ Види повеќе во *Регулатива за прекугранична размена на електрична енергија и природен гас*, Достапна на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:176:0001:0010:EN:PDF>

¹¹⁴ Превземено на 15.10.2013 од: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0786en01.pdf

другите земји членки и европската економија, неопходно е Република Македонија да превземе чекори за кохерентна имплементација на мерки за подобрување на заштитата на критичната инфраструктура и дефинирањето на обврските и должностите на сите субјекти во земјата засегнати со оваа проблематика.

2. Европската Унија и борбата против тероризмот

Европската Унија на заканата од тероризам посветува големо внимание бидејќи негативно влијае на поставените цели на ЕУ за постигнување на висок степен на заштита на луѓето, безбедност и правда. Основен документ на ЕУ за борбата против тероризмот е „Акционен план за борба против тероризам“ донесен на 21 Септември 2001 година.

Борбата против тероризмот доби нов замав по терористичкиот напад во Мадрид на 11 Март 2004 година. По тие настани, Европскиот совет на 25 Март 2004 година донесе „Декларација за борба против тероризмот“ која фактички претставува целосен преглед на дејствувањето на ЕУ во областа на антитероризмот. Декларацијата содржи и политичка обврска на претседателите на држави и влади за примена на „солидарносната клаузула“ (член 42), според која ЕУ и нејзините земји-членки превземаат мерки во духот на солидарноста ако една од земјите стане жртва на терористички напад.¹¹⁵

Од аспект на разузнавањето, Декларацијата наведува дека е потребно на највисоко ниво да се изгради систем за заедничка анализа на податоците од разузнавачките служби.¹¹⁶

Во Јуни 2004 година, на заседанието на политичкиот и безбедносен комитет, беше потврден ревидираниот „Акционен план за борба против тероризмот“ и беа утврдени следниве нови стратегиски цели:

- продлабочување на меѓународниот консензус и засилување на меѓународната соработка во борбата против тероризмот;
- спречување на пристапот на терористите до финансиски извори;
- зголемување на ефикасноста на работните тела на ЕУ и на земјите-членки при истражување и казнување на терористи и при спречување на терористички напади;

¹¹⁵ Гоцевски, Т., Бакревски, О. и Славевски, О. (2007), *Европската Унија низ призмата на европската безбедност*, Македонска ризница, Куманово, стр.128

¹¹⁶ Гризолд, А. (2006), *Словенија во изменетата безбедносна средина*, Министерство за одбрана на РМ, Скопје, стр.54

- грижа за безбедноста во меѓународниот сообраќај и ефикасен систем за надзор на надворешните граници;
- зголемување на ефикасноста на ЕУ и земјите-членки при отстранување на последици од терористички напади, и
- во рамките на надворешните односи, ЕУ да се концентрира на трети земји кои немаат доволно развиени капацитети за борба против тероризам.¹¹⁷

3. Програма за заштита на критична инфраструктура на ЕУ (European Programme for Critical Infrastructure Protection - EPCIP)

Политиката на ЕУ за заштитата на критичната инфраструктура се развива многу динамично по 2004 година во контекст на борбата против меѓународниот тероризам. Од институционална гледна точка политиката на ЕУ за заштитата на критичната инфраструктура се координира од Главната дирекција „Правда, слобода и безбедност“ на Европската комисија.

Европската Комисија на 20 Октомври 2004 година усвои „Комуникација за заштита на Критичната инфраструктура во борба против тероризмот“ од што дополнително произлегоа предлози за тоа што би ја зајакнало Европската превенција, подготвеност и одговор на терористичките напади врз Критичната инфраструктура.¹¹⁸

Заклучокот на Советот во однос на превенција, подготвеност и одговор на терористички напади, како и Европската програма за последиците од терористичките напади и закани усвоена од страна на Советот во Декември 2004 година, допринесе да се подржи намерата на Комисијата за изготвување на Европска програма за заштита на критичната инфраструктура.

Во Ноември 2005 година Комисијата усвои „Зелена книга“ за Европската програма за заштита на критичната инфраструктура што беше основа која овозможува опции за тоа како Комисијата ќе може да воспостави Европската програма за заштита на критичната инфраструктура.¹¹⁹ Во Зелената книга за прв пат на ниво на Заедницата се дава дефиниција на поимот „критична инфраструктура“ и се нуди препорачува листа на секторите од критичната инфраструктура.

¹¹⁷ Гоцевски, Т., Бакревски, О. и Славевски, О. (2007), *Европската Унија низ призмата на европската безбедност*, Македонска ризница, Куманово, стр.129

¹¹⁸ Превземено на 15.10.2013 од: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0702:FIN:EN:PDF>

¹¹⁹ Превземено на 15.10.2013 од: http://eur-lrx.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005_057601.pdf

Според „Зелената книга“, *критична инфраструктура е систем од објекти, услуги и информациона системи, чие сопирање, дефект функционирање или уништување би имало сериозно негативно влијание врз здравјето и безбедноста на населението, животната средина, националното стопанство или на ефикасното функционирање на државното управување.*¹²⁰

Покрај терминот „национална критична инфраструктура“, авторите на Зелената книга го промовираат и терминот „Европска критична инфраструктура“.

Врз основа на Зелената книга во 2006 година ЕУ започна со изготвување на Европска програма за заштита на критичната инфраструктура (European Programme for Critical Infrastructure Protection - EPCIP), а исто така во процес на развој е и Информативна мрежа за предупредување за критичната инфраструктура (CIWIN - Critical Infrastructure Warning Information System).¹²¹

Другиот клучен политички документ на ЕУ за заштитата на критичната инфраструктура е предлогот за Директива на Советот од декември 2006 година за препознавање и воспоставување на Европската критична инфраструктура и оценка на потребата за подобрување на нејзината заштита.

Во проектот за Директивата се нуди малку изменета дефиниција на „критичната инфраструктура“, и се дефинираат основни поими како „ранливост“, „ризик“, „закани“ и се утврдува нова листа, но и се препорачува листа на секторите од критичната инфраструктура. Прегледот на националните практики покажува дека во моментот повеќето земји вклучуваат и дополнителни сектори во рамките на критичната инфраструктура со дефинирани секторски мерки (Прилог бр.1).

Потребата за изготвување на Програмата за заштита на критичната инфраструктура е согледана во фактот дека постојат голем број на критични инфраструктури во рамките на Европската Унија кои што доколку би се онеспособиле или уништиле, негативно ќе влијае на повеќе земји членки. Таквата Критична инфраструктура, со транснационални димензии, би била идентификувана и дефинирана како Европска критична инфраструктура.

Земајќи ја во предвид транснационалната димензија, при разгледување на слабостите и идентификување на пропустите во заштитните мерки, интегрираниот широк ЕУ пристап корисно би се надополнувал и би дал вредност на веќе постоечките

¹²⁰ Превземено на 15.10.2013 од: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0576en01.pdf

¹²¹ Превземено на 15.10.2013 од: http://www.archives.gov/records-mgmt/rcs/schedules/departments/departments-of-homeland-security/rg-0563/n1-563-07-008_sf115.pdf

Програми за заштита на критичната инфраструктура, изготвени од страна на одредени земји членки на ЕУ. Со оглед дека одредени сектори веќе имаат одредени искуства, експертиза и побарувања во врска со критичната инфраструктура, пристапот од страна на ЕУ кон заштита на критичната инфраструктура треба да се имплементира и изгради врз таа веќепостоечка основа. Воспоставувањето на заедничка листа на сектори од критична инфраструктура е неопходна со цел да се олесни имплементацијата на секторски и подсекторски пристап кон заштита на критичната инфраструктура.

3.1. Заедничка рамка за заштита на критичната инфраструктура (framework)

Само заедничка рамка може да овозможи неопходна основа за кохерентна имплементација на мерки за подобрување на заштитата на европската критична инфраструктура, исто така потребно е и јасно дефинирање на одговорностите на засегнатите страни на европската критична инфраструктура. Необврзувачките доброволни мерки, не би ја обезбедиле потребната стабилна основа бидејќи нема да се јасно дефинирани правата и обврските на инволвираните страни на европската критична инфраструктура.¹²²

Процедурата за идентификација и означување на европската критична инфраструктура и заеднички пристап кон проценката на потребите за подобрување на заштитата на таквите инфраструктури, може да се утврди само по пат на директивата, со цел да се обезбеди:

- соодветно ниво на заштита во врска со европската критична инфраструктура;
- сите заинтересирани страни за европската критична инфраструктура да се подложени на слични права и обврски;
- одржување на стабилноста на внатрешниот пазар.¹²³

Оштетувањето или загубата на дел од инфраструктурата во една земја членка може да даде негативен ефект на повеќе други како и на европската економија. Ова би било повеќе веројатно при користење на „новите технологии“ (на пример интернет) и либерализацијата на пазарот (на пример, во електрична енергија и снабдување со гас) што всушност покажува дека инфраструктурата е непосредно поврзана со поголема мрежа. Тоа значи дека заедничко ниво на заштита е неопходно.

¹²² Види повеќе во Европска програма за заштита на критичната инфраструктура (EPCIP), Достапно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0786:FIN:EN:PDF>

¹²³ Исто

3.2. Улогата на приватниот сектор во процесот на заштита на критичната инфраструктура

За ефективна заштита потребна е комуникација, координација и соработка на национално ниво и на ниво на ЕУ со вклучување на сите релевантни чинители. Целосна инволвираност на приватниот сектор е неопходна бидејќи повеќето критични инфраструктури се или во приватна сопственост или корисник е приватен субјект.

Самиот процес на транзиција на земјите од ЈИЕ допринесе и до приватизација на безбедносниот сектор. Доменот на државата околу обезбедување на претпријатијата, а оттука и критичната инфраструктура, се префрли на приватните агенции за обезбедување, што доведе до одредена контроверзност околу нивниот квалитет. Од тој аспект, се поставува прашањето, дали персоналот ангажиран во приватните агенции за обезбедување е доволно квалитетен во однос на стручно оспособените безбедносни структури во рамките на државните институции?

Секој корисник треба да го контролира менаџирањето со ризиците во својот бизнис, и да одлучува кои мерки за заштита ќе ги спроведе. Континуираното планирање треба да е во склад со нормалните бизнис процеси и каде што е можно решенијата треба да бидат врз основа на стандардни комерцијални аранжмани. Секторите веќе поседуваат одредени искуства, експертиза и барања во врска со заштитата на нивната критична инфраструктура.

Оттука, во согласност со Зелената книга на „Европската програма за заштита на критичната инфраструктура“, пристапот на ЕУ треба да е во насока целосно да се вклучи и приватниот сектор, водејќи сметка за карактеристиките на секторите и треба да биде изграден врз основа на постоечките секторски базирани мерки за заштита.

3.3. Усогласеност на Директивата со политиките и целите на ЕУ

Во моментот на изготвување на предлогот за Директива на Советот, не постоеле хоризонтални одредби за заштита на критичната инфраструктура на ниво на Европска унија. Оваа Директива би ја утврдила постапката за идентификација и означување на Европската критична инфраструктури, како и заедничкиот пристап кон проценката на потребите за подобрување на заштитата на таквите инфраструктури.

Овој предлог е целосно во согласност со целите на Унијата и посебно со цел „да се задржи и да се развие Унијата како подрачје на слобода, безбедност и правда, во која слободното движење на луѓето е обезбедено во соработка со соодветни мерки во однос на контролата на надворешните граници, азилот, емиграцијата и превенцијата и

сузбивањето на криминалот".¹²⁴ Покрај тоа, предлогот е во согласност со други политики и нема за цел да ги замени постоечките мерки, туку да ги дополни со цел да се подобри заштитата на Европската програма за заштита на критичната инфраструктура.

3.3.1. Консултации помеѓу засегнатите страни и проценка на влијанијата

Сите релевантни засегнати страни биле консултирани во врска со развојот на Европската програма за заштита на критичната инфраструктура. Ова е направено преку Зелена книга на ЕРСIP донесена на 17 ноември 2005 година со консултациски период кој завршил на 15 јануари 2006 година.¹²⁵

Официјален одговор на консултациите поднеле 22 земји членки. Околу 100 претставници на приватниот сектор исто така поднеле свои коментари за Зелената книга. Одговорите биле генерално поддржувачки за идејата за создавање на Европска програма за заштита на критичната инфраструктура, и во таа насока, организирани се три семинари за Заштита на критичната инфраструктура во организација на Комисијата (во Јуни 2005 година, Септември 2005 и Март 2006 година). На сите три семинари имало претставници на земјите членки. Приватниот сектор бил поканет на семинари одржани во Септември 2005 година и Март 2006 година.¹²⁶

Покрај Семинарите, организирани се и неформални средби за „Заштита на критична инфраструктура“ со цел остварување на контакти, и при тоа Комисијата била домаќин на две средби за Заштита на критична инфраструктура за остварување на контакти помеѓу земјите членки (Декември 2005 година и Февруари 2006 година). Покрај неформалните средби помеѓу земјите-членки, реализирани се средби и со претставници на приватниот сектор (претставници на фирми од приватниот бизнис, како и со индустриски здруженија).¹²⁷

Внатрешно, во рамките на Комисијата, работата за развој на Европска програма за заштита на критичната инфраструктура оди чекор напред со помош на состаноци на подгрупата за „Заштита на критична инфраструктура“ за внатрешните аспекти на тероризмот, како и со собирање и употреба на постоечката експертиза.

¹²⁴ Види повеќе во Европска програма за заштита на критичната инфраструктура (ЕРСIP), Достапно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0786:FIN:EN:PDF>

¹²⁵ Исто

¹²⁶ Исти

¹²⁷ Исто

3.3.2. Законски елементи на предлогот за Директива

Предложените активности создадоа хоризонтална рамка за идентификација и означување на Европската критична инфраструктура и за проценка на потребите за подобрување на нивната заштита. При тоа, како правна основа за предлогот се искористи член 308 од договорот за основање на Европската Заедница.¹²⁸

При изготвување на предлогот за Директива запазени се одредени принципи, и тоа:

- *Принцип на супсидијарност:*

Принципот на супсидијарност е задоволен бидејќи мерките што се преземаат во текот на овој предлог не може да се постигнат од страна на секоја поединечна земја членка на ЕУ и затоа мора да се решат на ниво на ЕУ. Иако одговорност на секоја земја членка е да се заштити критичните инфраструктура под нејзина јурисдикција, од клучно значење за безбедноста на Европската унија е да се има сигурност дека инфраструктурата која има влијание на две или повеќе земји членки или на една земја членка ако критичната инфраструктура се наоѓа во друга земја членка, е доволно заштитена и дека една или повеќе земји членки не се станати ранливи од слабостите или пониските стандарди за безбедност во други земји членки.¹²⁹

- *Принцип на пропорционалност:*

Овој предлог не оди подалеку од она што е неопходно, со цел да се постигнат основните цели за подобрување на заштитата на Европската критичната инфраструктура. Клучните идеи кои предничат во предлогот вклучуваат создавање на основните нивоа на механизам за координација во ЕУ, поставувајќи обврска на земјите членки да ги идентификуваат нивните критични инфраструктури, имплементација на основни безбедносни мерки за критични инфраструктури, и идентификација и означување на клучните европски критични инфраструктури. Предлогот затоа ги истакнува минималниот број на барања потребни за да се почне да се работи на подобрување на заштитата на критична инфраструктура. Земјите членки имаат различни пристапи кон заштитата на критичната инфраструктура и различни правни системи. Затоа Директивата е најдобро конципирана за да создаде заедничка процедура за идентификација и означување на Европската критична инфраструктура, како и

¹²⁸ Превземено на 15.10.2013 од: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12002E308:EN:HTML>

¹²⁹ Види повеќе во Европска програма за заштита на критичната инфраструктура (EPCIP), Достапно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0786:FIN:EN:PDF>

заеднички пристап кон проценка на потребите за подобрување на заштитата на таквите инфраструктури.¹³⁰

- *Принцип на комплементарност:*

Преку принципот на комплементарност Комисијата ќе избегне повторување на постоечките превземени чекори, без разлика дали во ЕУ, на национално или регионално ниво, се покажале како ефикасни во заштитата на критичната инфраструктура. Токму поради тоа Програмата за заштита на критичната инфраструктура ќе се надополни и ќе се изгради врз постоечки секторски мерки.¹³¹

- *Принцип на доверливост*

Доверливоста ќе биде запазена на ниво на целокупната ЕУ, и заштитата на информации поврзани со критичната инфраструктура ќе бидат класифицирани соодветно и пристапот ќе биде овозможен само на основа на потреба. Размената на информации во врска со критичната инфраструктура ќе биде строго контролирана и ќе биде можна само во средина на доверба и безбедност.¹³²

- *Соработка со засегнатите страни*

Сите релевантни засегнати страни, колку што е можно, ќе бидат вклучени во развојот и имплементацијата на Програмата за заштита на критичната инфраструктура. Овде се вклучени сопствениците, односно операторите со критична инфраструктура, како и јавните власти и другите релевантни тела.¹³³

3.4. Буџетски импликации

Влијанието на буџетот се проценува во здружениот финансиски извештај. Програмата "Превенција, подготвеност и справувањето со последиците од тероризмот и други ризици поврзани со безбедноста" за периодот 2007-2013 година, ќе придонесе за имплементација на оваа Директива за заштита на луѓето од безбедносни ризици и оние физички ресурси, услуги, информатичка технологија и капацитети, мрежи и инфраструктурни средства кои, ако се онеспособат или уништат, ќе има сериозно влијание врз критични општествени функции, како дел на општата програма насловена „Слободи на безбедноста и заштитата". Оваа програма не се однесува на прашања кои

¹³⁰ Види повеќе во Европска програма за заштита на критичната инфраструктура (EPCIP), Достапно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0786:FIN:EN:PDF>

¹³¹ Исто

¹³² Исто

¹³³ Исто

се опфатени со други финансиски инструменти а особено од страна на „Инструменти за брз одговор при големи итни случаи“, и „Фондот за солидарност на ЕУ“. ¹³⁴

3.5. Анализа на Директивата за програма за заштита на критичната инфраструктура

Комисијата изготвената предлог Директива за заштита на критичната инфраструктура ја образложува низ 11 членови, и тоа:

Во член 1 претставен е предметот на Директивата. Имено, Директивата воспоставува заедничка процедура за идентификација и означување на Европската критична инфраструктура, односно оние инфраструктури, чиешто уништувањето или нарушувањето би влијаело врз две или повеќе земји членки, или една земја членка доколку критичната инфраструктура се наоѓа во друга земја членка. Директивата исто така воведува заеднички пристап кон проценката на потребите за подобрување на заштитата на Европската критична инфраструктура. Оваа проценка ќе помогне да се подготват специфични мерки за заштита во поединечните сектори на Критична инфраструктура.

Во член 2 пак, презентирани се список на основни дефиниции релевантни за Директивата, а пак во член 3 е претставена постапката за идентификација на Европската Критична инфраструктура. Според член 3, европска критична инфраструктура претставува онаа критична инфраструктура чиешто нарушување или уништување ќе има сериозно влијание на два или повеќе земји членки или една земја членка ако критичната инфраструктура се наоѓа во друга земја членка. Оваа постапка се заснова на процес од три чекори. Прво, Комисијата заедно со земјите членки и релевантните засегнати страни развиваат секторски критериуми за идентификација на Европска Критична инфраструктура, кои потоа се донесени преку постапка на комитологија. ¹³⁵

¹³⁴ Превземено на 17.10.2013 од:

http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/g24217_en.htm

¹³⁵ **Комитологија** е назив на процедура која Европската Комисија ја применува при спроведување на законодавството на ниво на заедницата. Врз основа на оваа процедура одредени одбори и помагаат на Европската Комисија во извршување на нејзините задачи. Овие одбори се форуми за расправа. Составени се од претставници на државите членки а со нив председаваат претставници на Европската Комисија. Комитологијата и овозможува на Европската Комисија да воспостави дијалог со администрацијата на државите членки пред да усвои некоја мерка и тоа со цел пронаоѓање на мерки кои највеќе ќе одговараат на ситуацијата во државите членки на кои се однесуваат мерките. Одборите се делат на три групи: Советодавни одбори, чиешто мислење Европската Комисија го разгледува; Управувачки одбори, чиешто мислење Европската Комисија, во случај на несогласување е

Критериумите се развиени врз основа на сериозноста на нарушување или уништување на критичната инфраструктура. Сериозноста на последиците од нарушување или уништување на одредена инфраструктура треба да се оценуваат врз основа, каде што е можно, на:

- Ефекти врз популацијата (бројот на опфатена популација);
- Економски ефекти (значењето на економската загуба и/или деградација на производи или услуги);
- Еколошки ефекти;
- Политички ефекти;
- Психолошки ефекти;
- Јавни здравствени последици.¹³⁶

Секоја земја членка потоа ги идентификува оние инфраструктури кои ги задоволуваат утврдените критериуми и ја известува Комисијата за истите. Списокот на сектори на Заштита на КИ може да се измени со постапка на комитологија но при тоа нема да се прошири опсегот на Директивата. Ова особено би значело дека измените и дополнувањата на листата ќе биде заради појаснување на содржината. Комисијата ги зема во предвид транспортниот и енергетскиот сектор како едни од моменталните приоритети за делување.

Постапката за определување на Европската критична инфраструктура е дефинирана со член 4, според кој по утврдување на постапката согласно член 3, Комисијата подготвува предлог листа на Европска критична инфраструктура. Предлог листата е врз основа на известувањата добиени од земјите членки и други релевантни информации од Комисијата.

Со член 5 се регулираат безбедносни планови на корисниците (операторите). Поточно, член 5 предвидува сите сопствениците или корисници на критична инфраструктура определени како Европска критична инфраструктура да воспостават безбедносни планови кои ги идентификуваат средствата на сопствениците или корисниците на Европска критична инфраструктура и да се воспостават релевантни безбедносни решенија за нивна заштита. Содржината на Безбедносните планови на операторите би вклучиле:

должна да го упати на разгледување кај Советот на Европска Унија; Регулаторни одбори чиешто одобрување е неопходно за да Европската Комисија ги донесе мерките.

¹³⁶ Види повеќе во: Directive of the council on the identification and designation of european critical infrastructure and the assessment of the need to improve their protection, достапно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:345:0075:0082:EN:PDF>, стр.9

- идентификација на важните средства;
- анализа на ризик базирана врз основа на сценарија за големи закани, ранливост на секое поединечно средство, како и потенцијални влијанија;

- идентификација, селекција и приоритет на контрамерки и постапки со разлика помеѓу постојани мерки на безбедност, кои опфаќаат неопходни инвестиции и средства за безбедност кои не можат да бидат овозможени од страна на сопственикот или операторот во краток период. Ова опфаќа информации во врска со општите мерки, технички мерки (вклучувајќи инсталација на откривање, контрола на пристап, заштита и средства за превенција), организациски мерки (вклучувајќи и процедури за тревожење и управување со кризи), контрола и мерки за верификација, комуникација, зголемување на свеста, обука и безбедност на информациските системи.¹³⁷

Секој сектор од КИ може да развие специфични секторски Безбедносни планови на операторите врз основа на потребите. Таквите секторски специфични Безбедносни планови на операторите може да се донесат преку комитологија. За оние сектори во кои слични обврски веќе постојат, член 5 (2) предвидува можност да бидат изземени од обврските на Безбедносните планови на операторите врз основа на одлука донесена преку комитологија. Познато е дека Директивата 2005/65/ЕО на Европскиот парламент и на Советот од 26 Октомври 2005 година за подобрување на безбедноста на пристаништата веќе ги задоволува барањата да се воспостави Безбедносен план на операторите. Кога Безбедносните планови на операторите ќе бидат создадени, секој сопственик или оператор на Европска критична инфраструктура треба да ги достави на релевантните авторитети на земјата членка. Секоја земја членка ќе постави супервизорски систем во врска со Безбедносни планови на операторите кој ќе се осигура дека сопственикот или операторот на Европската КИ задоволува во однос на квалитетот на Безбедносните планови на операторите а особено на адекватноста на ризик и проценка на заканата.

Од аспект на подобра меѓусебна комуникација, член 6 го регулира одредувањето на лице за контакт за безбедносни прашања. Во членот 6 се наложува сите сопствениците или оператори на КИ определени како европска КИ да назначат лице за контакт за безбедносни прашања. Лицето за контакт ќе остварува контакт за безбедносни прашања меѓу Европската КИ и релевантните власти во земјите членки, за

¹³⁷ Види повеќе во: Directive of the council on the identification and designation of european critical infrastructure and the assessment of the need to improve their protection, достапно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:345:0075:0082:EN:PDF>, стр. 10

Заштита на КИ. При тоа лицето за контакт ќе ги добива сите релевантни информации во врска со заштита на КИ од авторитетите на земјата членка и ќе биде одговорен за обезбедување на релевантни информации до земјата членка.¹³⁸

Член 7 воведува низа мерки за известување. Имено, Секоја земја членка е потребно да спроведе проценка на ризик и закана во врска со Европската КИ. Овие информации ќе дадат основа за дијалог на земјите членки во врска со безбедносните прашања (надзор), како што е наведено во Член 5. Како што во член 5 се бара сопствениците или оператори на Европската КИ да воспостават Безбедносни планови на операторите и да ги достават до авторитетите на земјите членки, секоја земја членка се бара да елаборира генерички преглед на видовите на слабости, закани и ризици кои се среќаваат во секој сектор на КИ, и да ги обезбеди овие информации до Комисијата. Овие информации ќе бидат основа за проценката на Комисијата во однос на дополнителни мерки за заштита. Овој член исто така предвидува развој на заеднички методологии за спроведување на проценка на ризик, закана и ранливост во однос на Европската КИ. Такви заеднички методологии би се донесувале со применување на постапка на комитологија.¹³⁹

Комисиската поддршка за европската критична инфраструктура е регулирана со член 8, и вели дека комисијата ќе ги поддржи сопствениците и операторите на европската критична инфраструктура преку обезбедување на пристап до најдобрите достапни практики и методологии поврзани со заштита на критичната инфраструктура. Комисијата би ги собрала потребните информации од различни извори (на пр. земји членки, сопствен развој итн.) и би овозможила достапност до информациите за сите оние што се засегнати со нив.¹⁴⁰

Со цел да се обезбеди соработка и координација во врска со прашања поврзани со КИ, секоја земја членка е потребно да назначи лице за контакт. Лицето за контакт, кое е предвидено со член 9, би координирало за прашања поврзани со заштита на КИ во рамките на земјата членка, со другите земји членки и со Комисијата.¹⁴¹

Доверливост при размена на информации за заштита на КИ е од суштинско значење и чувствителен елемент при работата со заштита на КИ. Како последица на тоа, според член 10, Директивата бара Комисијата и земјите членки да преземат

¹³⁸ Види повеќе во: Directive of the council on the identification and designation of european critical infrastructure and the assessment of the need to improve their protection, достапно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:345:0075:0082:EN:PDF>, стр.10

¹³⁹ Исто, стр. 11

¹⁴⁰ Исто, стр.11

¹⁴¹ Исто, стр.11

соодветни мерки за заштита на информациите. Секој персонал кој работи со класифицирани информации од областа на заштита на КИ треба да ги има потребните безбедносните проверки, обезбедени од страна на авторитетите на земјата членка.¹⁴²

Одредени елементи од Директивата се спроведуваат преку комитологија, а во рамките на комитетот, кој е опфатен во член 11. Советодавната постапката се користи и за потребите на член 5 во насока за изземање на одредени сектори од обврската за воспоставување на безбедносни планови.¹⁴³

Следејќи го примерот на ЕУ, тоа што дескриптивната анализа на горенаведената законска легислатива го покажа, е дека Република Македонија, за постигнување на полноправно членство во ЕУ, а во рамките на глобалната борба против тероризмот, неопходно е да функционира во насока на зајакнување на европската превенција, подготвеност и одговор на терористички напади врз критична инфраструктура. Првично, потребно е прифаќање или адаптирање на европската дефиниција за критична инфраструктура, а потоа согласно тоа и нејзино идентификување во рамките на државата. Последователно, со цел да се унифицира имплементацијата на секторскиот и подсекторскиот пристап кон заштитата на критичната инфраструктура, потребно е да се воспостави заедничка листа на сектори, што ќе овозможи кохерентна имплементација на мерки и постапки за заштита на критичната инфраструктура.

Изготвувањето на стратегијата за заштита на критичната инфраструктура, треба да биде во насока на адаптирање на приватниот сектор и неговата улога во процесот на заштита на критичната инфраструктура, целите на Европската Унија и буџетот.

4. Пристапот на САД кон заштитата на критичната инфраструктура: Причини за анализа

Република Македонија, покрај аспирациите за членство во Европската Унија, има изградено свои односи и со САД како стратешки партнер кој се залага за членство на РМ во НАТО, што за Република Македонија е од големо значење за стабилноста, безбедноста и просперитетот. Фактор на сплотување меѓу Република Македонија и САД се заедничките евроатлантски вредности и заложби што резултираше со потпишување на Декларација за стратешко партнерство и соработка меѓу двете земји

¹⁴² Види повеќе во: Directive of the council on the identification and designation of european critical infrastructure and the assessment of the need to improve their protection, достапно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:345:0075:0082:EN:PDF>, стр.11

¹⁴³ Исто, стр.11

(Мај 2008 година). Република Македонија на САД гледа како на стабилен партнер и сојузник во своите напори за остварувањето на надворешно политичките приоритети, членството на РМ во НАТО и ЕУ, како и унапредување на односите и соработката со соседите и регионалната соработка.

Билатералните односи и соработка помеѓу Република Македонија и САД, е присутна како на безбедносен така и на економски план, преку повеќе институции и организации како што се Комисијата за поддршка на демократијата (House Democracy Assistance Commission), УСАИД (US Agency for International Development), БЕА (Business Environment Activity) итн. Министерство за правда на САД ги поддржува програмите за развој и спроведување на законите, судовите, обвинителите и програмите за борба против трговија со луѓе. Министерство за национална безбедност на САД соработува со македонските власти во областа на погранична безбедност и царина, а Министерството за одбрана ги поддржува програмите за модернизирање на одбранбените способности на Република Македонија и ја зајакнува нејзината способност за соработка со вооружените сили на други земји. Република Македонија е во тесна соработка со САД и во борбата против тероризмот и спречувањето на финансирањето на тероризмот.

Токму поради препознавањето на САД како наш стратешки партнер, и земја која има огромно искуство и посветува огромно внимание на заштитата на критичната инфраструктура, предмет на анализа во овој труд ќе биде и пристапот на САД кон заштитата на критичната инфраструктура.

5. Пристапот на САД кон заштитата на критичната инфраструктура по терористичките напади на 11 септември 2001 година

По терористичките напади од 11 септември 2001 година во САД, заштитата на критичната инфраструктура станува главен приоритет. Првично оваа активност се спроведува од Националниот центар за заштита на инфраструктурата кој е во рамките на ФБИ.¹⁴⁴ По создавањето на Министерството за внатрешна безбедност (Department of Homeland Security - DHS) во 2002 година, заштитата на критичната инфраструктура е во надлежност на Министерството за внатрешна безбедност.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Види повеќе во *United Nations, International Strategy for Disaster Reduction*. Достапно на: <http://www.unbrussels.org/agencies/unisdr.html>.

¹⁴⁵ Превземено на 20.10.2013 од: <http://www.dhs.gov/>

Законот за внатрешна безбедност (Homeland Security Act) на САД му дава задача на Министерството за внатрешна безбедност да ги координира на национално ниво активностите за заштитата на критичната инфраструктура. Поголемиот дел од овие обврски се спроведуваат од Дирекцијата „Анализа на информации и заштита на инфраструктурата“ (Information analysis and infrastructure protection directorate), која е во рамките на Министерството за внатрешна безбедност.¹⁴⁶

Според Националната стратегија на САД за физичка заштита на критичната инфраструктура и нејзините клучни елементи „Министерството за внатрешна безбедност во соработка со другите сопственици и оператори на критична инфраструктура треба да развие единствена методологија за идентификација на објекти, системи и функции со критичност од национално ниво, со цел утврдување на приоритетите за заштита. Преку оваа методологија Министерството за внатрешна безбедност треба да изгради комплетна база на податоци на овие критични објекти, системи и функции“.¹⁴⁷

Во периодот 2002-2004 година, Дирекцијата за „Анализа на информации и заштита на инфраструктурата“ состави список со 33000 елементи од критичната инфраструктура. Со детална анализа листата е намалена на 1700 елементи кои се сметаат за најдобри критични од национална гледна точка.¹⁴⁸ По изготвувањето на листата започнува „процес на проценка“ на секој елемент која се извршува од страна на тимови експерти што вршат теренски истражувања на поединечни елементи. Крајната цел е за секој од елементите на листата да има изработен оптимизиран оперативен план за заштита кој е составен дел на Националниот план за заштитата на критичната инфраструктура.

Новинарската дејност зазема важен дел од активностите за заштита на критичната инфраструктура бидејќи според „Законот за внатрешна безбедност“, од 2002 година се воведува нова категорија информации - *информации за критичната инфраструктура*, која во голем број односи и релации се припокрива со класифицирани информации.

Како значајни документи од аспект на заштитата на критичната инфраструктура би ги спомнал:

¹⁴⁶ Превземено на 20.10.2013 од: http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/CII_Act.pdf

¹⁴⁷ Види повеќе во *National Infrastructure Protection Plan*, достапно на: http://www.naruc.org/publications/nipp_plan4.pdf

¹⁴⁸ Исто

- Presidential decision directive/NSC-63 (Директива за заштита на критичната инфраструктура на САД) од Мај 1998 година;
- HSPD - 7 for Critical Infrastructure Identification, Prioritization and Protection (Директива за идентификација, приоритизација и заштита на критичната инфраструктура) од Јуни 2004 година;
- USA Patriot Act од Октомври 2001 година,, и
- Националниот План за заштита на инфраструктурата (NIPP)

5.1. Директива за заштита на критичната инфраструктура на САД (Presidential decision directive/NSC-63)

Еквивалент на Европската програма за заштита на критична инфраструктура (ERCIP) која се однесува на доктрина креирана како резултат на Директивата од Европската Комисија EU COM (2006) 786, е Претседателската Директива 63 на САД. Програмата за заштита на критичната инфраструктура на САД е национална програма која има за цел да обезбеди безбедност на ранливите и меѓусебно поврзани инфраструктури на САД.

Во мај 1998 година, претседателот Бил Клинтон издаде претседателска Директивата PDD 63 за заштита на критичната инфраструктура.¹⁴⁹ Овој документ ги дефинира одредени делови на националната инфраструктура како критични за националната и економска безбедност на САД и благосостојбата на своите граѓани, и потребните чекори кои треба да се преземат за таа да се заштити.

Во октомври Комисијата даде свој извештај со кој се наметнува потреба за национални напори во насока на осигурување на безбедноста, ранливата и меѓусебно поврзана инфраструктура, како што се телекомуникациите, банкарството и финансиите, енергетиката, транспортот и владините услуги кои се од суштинско значење.¹⁵⁰ Претседателската Директивата 63 е кулминација на интензивна, меѓагенциска работа со цел да се направи проценка на препораките и да се произведе употреблива и иновативни рамка за заштитата на критичната инфраструктура.

¹⁴⁹ Превземено на 20.10.2013 од: www.fas.org/irp/offdocs/pdd-63.htm

¹⁵⁰ Исто

5.2. Директива за идентификација, приоритизација и заштита на критичната инфраструктура (HSPD - 7 for Critical Infrastructure Identification, Prioritization and Protection)

Директивата за заштита на критичната инфраструктура на САД беше ажурирана на 17 Декември 2003 година од страна на претседателот Буш преку Претседателска Директива за идентификација, приоритизација и заштита на критичната инфраструктура (Homeland Security Presidential Directive HSPD-7 for Critical Infrastructure Identification, Prioritization, and Protection). Оваа Директива ја прошири дефиницијата за инфраструктура во согласност со “Патриотскиот акт”¹⁵¹, како “физички и виртуелни системи кои се од толку витално значење за САД така што онеспособувањето или уништувањето на ваквите системи и средства ќе има ослабувачки ефект врз безбедноста, националната и економска сигурност, националното јавно здравје или безбедност”.

5.3. Национален план за заштита на инфраструктурата (NIPP- National Infrastructure Protection Plan)

Еден од побитните документи на САД од аспект на заштитата на критичната инфраструктура, кој ќе биде предмет на обработка во овој магистерски труд, е План за заштита на националната инфраструктура (NIPP – National Infrastructure Protection Plan). Планот за заштита на националната инфраструктура (NIPP) обезбедува унифицирана рамка која интегрира голем број на активности, дизајнирана за унапредување на безбедноста на критичната инфраструктура. Општата цел на NIPP е да се изградат побезбедни и посигурни Соединети американски држави, во насока на спречување, одвраќање, неутрализирање или ублажување на ефектите од терористички

¹⁵¹ Патриотскиот акт на САД (The USA PATRIOT Act) е Акт на Конгресот кој беше воведен во законот од страна на Претседателот Џорџ Буш на 26.10.2001 година (како последица на нападите на 11 – ти Септември). Називот на Актот е всушност акроним од 10 почетни букви на фразата “Обединување и зајакнување на соодветни средства потребни за превенирање и опструирање на терористичкиот акт од 2001. Актот е всушност одговор на терористичките напади на 11-ти Септември 2001 година. Актот, како одговор на терористичките напади од 11 септември, значително ги намали ограничувањата на агенциите за спроведување на законот во собирањето на разузнавачки информации во рамките на САД; Ги зголеми надлежностите на Министерството за финансии да ги регулира финансиски трансакции, особено странските; и го зголеми дискреционото право на имиграциските власти во апсење и депортација на емигранти кои се осомничени за поврзаност со терористички акти. Актот исто така ја прошири дефиницијата на тероризмот вклучувајќи го “Домашниот тероризмот” како облик. На 26.05.2011 година Претседателот Барак Обама го потпиша проширувањето на Патриотскиот Акт (PATRIOT Sunset Extension Act of 2011) опфаќајќи четиригодишно проширување на три клучни одредби “скитнички прислушувања”, претреси на деловни книги (“одредба за библиотекарни евиденција”), како и спроведување надзор на “осамен волци” - поединци осомничени за терористички активности а не се поврзани со терористички групи.

напад или природни катастрофи, како и да се зајакне националната подготвеност и можност за обнова во случај на вонредна состојба.

Планот за заштита на националната инфраструктура беше развиен од страна на субјекти засегнати со критичната инфраструктура, вклучувајќи ги федералните оддели и агенции, државни и локални владини агенции, како и приватниот сектор. Прв пат NIPP е објавен во 2006 година, а ревидираниот NIPP го интегрира концептот на еластичност и заштита и го проширува фокусот на програмите и активностите поврзани со NIPP.

NIPP ја назначи федералната агенција, позната како Агенција за специфични сектори (SSA), да го води процесот за соработка во насока на заштитата на критичната инфраструктура, во рамките на секоја од 16-те критични инфраструктурни сектори. Критичните сектори се дефинирани со Претседателската Директива 21 (PPD-21), и тоа:¹⁵²

- Хемиски сектор, кој може да се подели на пет подсектори во зависност од крајниот произведен производ:

- основни хемикалии;
- специјализирани хемикалии;
- земјоделски хемикалии;
- лекови и
- производи за широка потрошувачка.

Повеќето од објектите во хемискиот сектор се во приватна сопственост што наложува на Одделот за национална безбедност да има тесна соработка со приватниот сектор и неговите индустриски асоцијации, во насока на проценка на ризици, приоритетни потреби како и спроведување на програми за заштита.¹⁵³

- Комуникациски сектор, кој е одреден за критичен бидејќи тој дава “овозможувачки функции“ на сите останати сектори, а особено со:

- секторот за енергетика кој овозможува функционирање на репетиторските станици, централни сервери и други битни комуникациски средства;
- секторот за информатичка технологија кој овозможува критични контролни системи и услуги како и интернет инфраструктура;
- секторот за финансиски услуги кој се потпира на комуникации за пренос на трансакции и функционирање на финансиските пазари, и

¹⁵² Превземено на 20.10.2013 од: <http://www.dhs.gov/critical-infrastructure-sectors>

¹⁵³ Превземено на 20.10.2013 од: <http://www.dhs.gov/critical-infrastructure-sectors>

- службите за итни случаи;¹⁵⁴

- Сектор за брани, кој се состои од средства кои вклучуваат проекти за брани, хидроенергетски објекти, насипи, брани, бариери за урагани, остатоци од руда и друг индустриски отпад, како и други слични објекти за задржување и контрола на водата;¹⁵⁵

- Сектор за итни случаи, кој претставува систем од превенција, подготвеност, одговор и елементи за обнова, и е прва национална линија за спречување и ублажување на ризикот од терористички напади, инциденти предизвикани од човечки фактор и природни катастрофи;¹⁵⁶

- Сектор за финансиски услуги, кој претставува витална компонента на критичната инфраструктура;¹⁵⁷

- Секторот Владини капацитети вклучува широк спектар на објекти, кои се наоѓаат во САД и во странство, кои се во сопственост или изнајмени од страна федерални, државни или локални власти. Многу владини објекти се отворени за јавноста за деловни активности, комерцијални трансакции, или рекреативни активности, додека други кои не се отворени за јавноста содржат високо чувствителни информации, материјали, процеси и опрема. Овие објекти вклучуваат згради за општа употреба и за специјални употреба како воени инсталации, амбасади, судови, национални лаборатории и структури кои можат да се сместат за објекти со критични опрема, системи, мрежи и функции.¹⁵⁸

- Сектор Информатичка Технологија, кој е од огромно значење за безбедноста на нацијата, економијата, и јавното здравство и безбедност.¹⁵⁹

- Сектор Транспортни системи, кој се дели на седум подсектори:

- Авијација, вклучува авиони, контрола на воздушниот сообраќај, околу 450 комерцијални аеродроми и 19.000 дополнителни аеродроми;

- Автопатна инфраструктура која опфаќа рекиси 4 милиони милји коловоз, 600.000 мостови и околу 400 тунели во 35 држави;

- Поморски транспортен систем кој се состои од околу 95.000 милји од крајбрежјето, 361 пристаништа, 25.000 милји на патишта, 3.400.000 квадратни милји на економска зона;

¹⁵⁴ Превземено на 20.10.2013 од: <http://www.dhs.gov/critical-infrastructure-sectors>

¹⁵⁵ Исто

¹⁵⁶ Исто

¹⁵⁷ Исто

¹⁵⁸ Исто

¹⁵⁹ Исто

- Масовниот транзит и железницата вклучува услуги од страна на автобуси, железнички транзит (патнички железници, метроа), долги железници и други;

- Гасоводни системи се состојат од огромен број мрежи од гасоводот што опфаќа стотици илјади милји низ целата земја, носејќи природен гас и околу 65 проценти од опасни течности, како и разни хемикалии. Со овие системи се опфатени околу 2,2 милиони милји на дистрибуција на природен гас, околу 168.900 милји на опасните течни цевководи и повеќе од 109 објекти за обработка и складирање на течен природен гас;

- Товарна железница се состои од седум големи превозници, стотици помали пруги, над 140.000 милји на активни железничката пруга, над 1,3 милиони товарни вагони, и околу 20.000 локомотиви. Министерството за одбрана ги има означено 30.000 милји од пругата и структурата како критични за мобилизација и задоволување на потребите на американските сили;

- Поштенските испораки опфаќаат над 574 милиони пораки, производи и финансиски трансакции секој ден.¹⁶⁰

▪ Сектор Комерцијални објекти опфаќа објекти со отворен пристап за јавноста без високо видливи безбедносни бариери. Поголем број од овие објекти се во приватна сопственост или управувани од приватни субјекти, со минимална интеракција со Федералната влада и други регулаторни лица.¹⁶¹

▪ Критично производствен сектор е од клучно значење за економскиот просперитет и континуитет на САД. Директен напад или нарушување на одредени елементи од преработувачката индустрија може да ги наруши основните функции на национално ниво како и да влијае врз повеќе критични инфраструктурни сектори.¹⁶²

▪ Секторот за одбранбена индустрија е комплекс кој овозможува истражување и развој, како и дизајн, производство, испорака, и одржување на воено оружје, системи, потсистеми и компоненти или делови, за американските воени потреби.¹⁶³

▪ Секторот за енергетика со Претседателската Директивата 21 е идентификуван како уникатно критичен, бидејќи тој дава "овозможување на функција" на сите критични инфраструктурни сектори. Повеќе од 80 % од енергетската инфраструктура на земјата е во сопственост на приватниот сектор. Енергетската

¹⁶⁰ Превземено на 20.10.2013 од: <http://www.dhs.gov/critical-infrastructure-sectors>

¹⁶¹ Исто

¹⁶² Исто

¹⁶³ Исто

инфраструктура е поделена на три меѓусебно поврзани сегменти, вклучувајќи: електрична енергија, нафта и природен гас. Сегментите на електрична енергија на САД содржат повеќе од 6413 електрани. Потпирање на речиси сите индустрии на електрична енергија и горива значи дека сите сектори имаат некои зависноста од енергетскиот сектор.¹⁶⁴

- Секторот за храна и земјоделство е речиси целосно во приватна сопственост и е составен од околу 2,2 милиони фарми, 900.000 ресторани, повеќе од 400.000 регистрирани објекти за производство, обработка и чување на храна.¹⁶⁵

- Секторот за здравство ги штити сите сектори на економијата од опасности како што се заразни болести како и природни катастрофи. Бидејќи огромен дел од секторот е во приватна сопственост соработката и размената на информации меѓу јавниот и приватниот сектор е од суштинско значење за одржување на здравјето на нацијата.¹⁶⁶

- Секторот за нуклеарни реактори и отпаден материјал опфаќа околу 20 % од електричната енергија на нацијата, обезбедени од страна на 104 комерцијални нуклеарни реактори со дозвола за работа на 65 нуклеарни центри низ Соединетите Американски Држави. Секторот вклучува нуклеарни центри и нуклеарни реактори кои се користат за истражување, тестирање и обука.¹⁶⁷

- Сектор за води и системи за отпадни води го сочинуваат околу 160.000 системи за вода за пиење и повеќе од 16.000 системи за отпадни води. Околу 84 проценти од населението на САД добива вода за пиење од овие системи и токму поради тоа е подложен на најразлични напади, вклучувајќи контаминација со смртоносен агенс, физички напади, ослободување на токсични гасни хемикалии и сајбер напади.¹⁶⁸

Во 1979 година формирана е Федерална агенција за менаџирање на итни случаи (Federal Emergency Management Agency – FEMA) која на 01.03.2003 станува дел од Одделот за национална безбедност (Department of Homeland Security - DHS).¹⁶⁹

Мисијата на ФЕМА е да даде поддршка на граѓаните и да се намалат загубите на животи и имот, и да се заштити нацијата од сите хазарди, вклучувајќи природни катастрофи, тероризам и друго. ФЕМА управува со систем за менаџирање во итни

¹⁶⁴ Превземено на 20.10.2013 од: <http://www.dhs.gov/critical-infrastructure-sectors>

¹⁶⁵ Исто

¹⁶⁶ Исто

¹⁶⁷ Исто

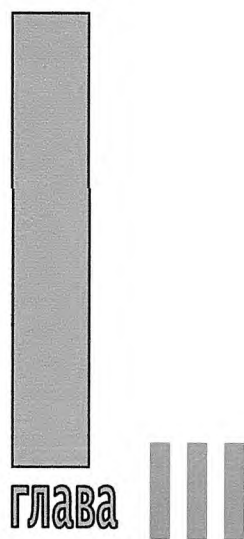
¹⁶⁸ Исто

¹⁶⁹ Превземено на 22.10.2013 од: <http://www.fema.gov/pdf/about/brochure.pdf>

ситуации од аспект на подготвеност, заштита, одговор, обнова и ублажување. Од формирањето на агенцијата до 2007 година, ФЕМА успешно одговорила на повеќе од 2700 катастрофи. До 2011 година ФЕМА има 7474 вработени во штабови низ целата земја, десет регионални канцеларии, Центар за обука во национални итни случаи и др.¹⁷⁰

Согласно горенаведената анализа, следејќи го примерот на САД, може да се заклучи дека тоа што е неопходно за Република Македонија е изготвување на одредена проценка на ранливост на инфраструктурата, и превземање на мерки за идентификување на критичната инфраструктура, приоритизација и заштита, во насока на осигурување на нејзината безбедност. Покрај тоа, потребно е да се дефинираат критичните сектори и подсектори и да се предвиди унифицирана рамка со интегрирани мерки и активности за унапредување на безбедноста на критичната инфраструктура.

¹⁷⁰ Превземено на 22.10.2013 од: <http://www.fema.gov/pdf/about/brochure.pdf>

глава

ПРИМЕРИ ЗА ДОСЕГАШНИ ТЕРОРИСТИЧКИ НАПАДИ ВРЗ КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА

1. ТЕРОРИСТИЧКИ НАПАДИ ВО САД, 11-ТИ СЕПТЕМВРИ 2001 ГОДИНА

Еволуцијата на тероризмот или т.н. Нова ера на тероризмот, започна со терористичките напади во САД на 11-ти Септември 2001 година. Дотогашното справување со тероризмот со полициски сили и неговото третирање како криминален акт, прерасна во меѓународен вооружен конфликт со употреба на вооружени сили.

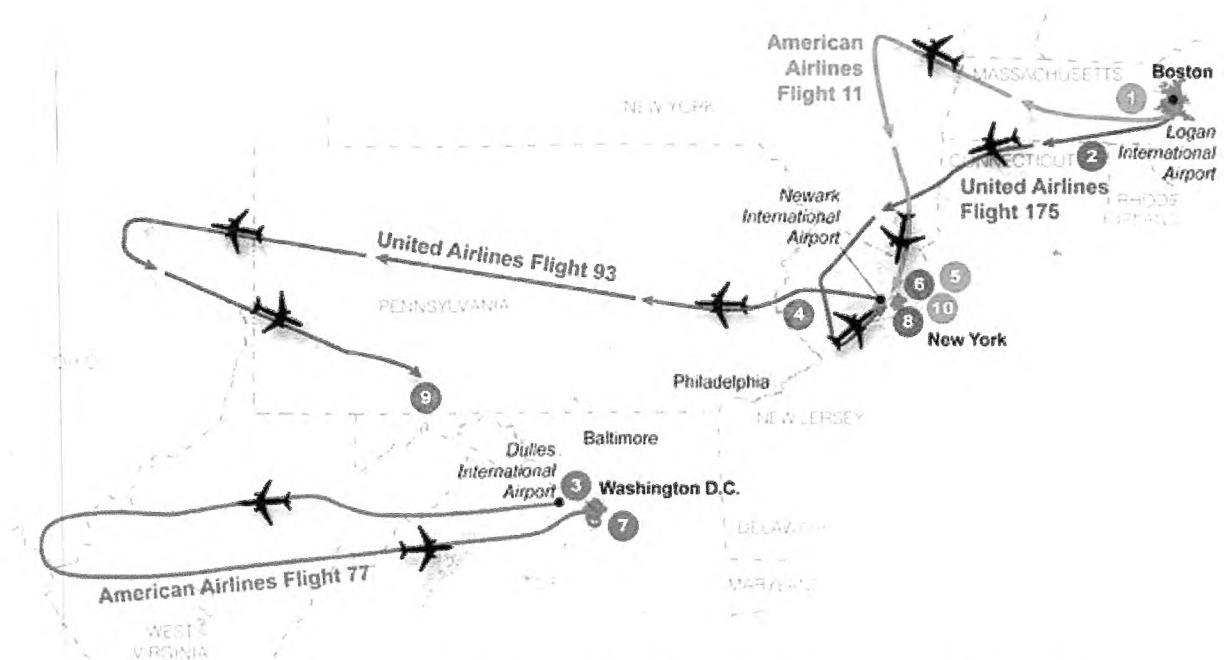
Досегашната „тактика на војување“ или „modus operandi“ на Ал-Каеда, се смени во насока на изборот на цели. Тие сметаа дека со уништување на одредени делови од критичната инфраструктура на САД или т.н. „меки цели“, ќе се нанесе голем удар. За таа цел, 19 терористи припадници на Ал-Каеда, утрото на 11-ти Септември киднапираа 4 комерцијални авиони кои со нивната големина и огромни капацитети на керозин во нивните резервоари, представуваа моќно оружје.¹⁷¹ Управувајќи ги авионите, терористите ги насочија кон нивните цели и ги извршија терористичките напади според следниов распоред:

- Авионот Боинг 767 од American Airlines лет 11, контролиран од страна на терористите Satam Al Sugami, Waleed Al Shehri, Abdulazia Al Omari и Mohammed Atta, во 08:46 часот се сруши во северната кула на Светскиот трговски центар;
- Авионот Боинг 767 од United Airlines лет 175, контролиран од страна на терористите Marvan Al Shehhi, Ahmed Al Ghamdi, Fayez Banihammad, Hamza Al Ghamdi и Mohand Al Shehri, во 09:02 часот се сруши во јужната кула на Светскиот трговски центар;
- Авионот Боинг 757 од American Airlines лет 77, контролиран од страна на терористите Majed Moqed, Khalid al Mihdhar, Nawah al Hazmi, Salem al Hazmi и Nani Hanjour, во 09:37 се сруши во Пентагон;
- Авионот Боинг 757 од United Airlines лет 93, контролиран од страна на терористите Saeed al Ghamdi, Ahmed al Haznawi, Ahmed al Nami и Ziad Jarrah, со намера да се сруши врз Конгресот на САД во Вашингтон, по пружениот отпор врз терористите од страна на патниците, во 10:03 се сруши во поле во Пенсилванија.

Билансот на загинати во Светскиот трговски центар бил 2.603 лица. Бројот на загинати патници во четирите авиони бил 246, во зградата на Пентагон загинале 125

¹⁷¹ Langley, A. (2006), *September 11: Attack on America*, Compass Point Books, Minneapolis, p.11-20

Билансот на загинати во Светскиот трговски центар бил 2.603 лица. Бројот на загинати патници во четирите авиони бил 246, во зградата на Пентагон загинале 125 лица и уште 24 лица се исчезнати и се сметаат за загинати. Во најголем број, жртвите се граѓани на САД а останатите се од 79 други земји, што дополнително му дава на нападот меѓународен карактер и причина за борба против тероризмот на глобално ниво.¹⁷²

Сл. 4 Приказ на патеките на движење на авионите превземена од Worldpress

Според „9/11 Commission Report“ околу 16.000 луѓе биле во опасната зона на Светскиот трговски центар во моментот на нападите, но околу 92 % од нив навремено биле евакуирани. Последователните анализи беа насочени кон:

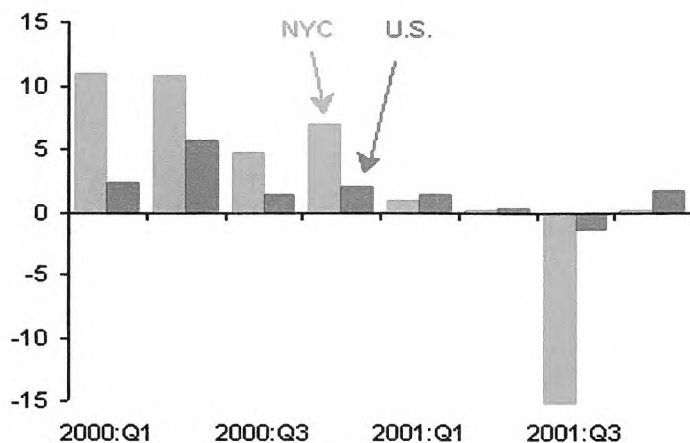
- Предизвиците насочени кон цивилите и приватниот сектор;
- Недостаток на протокол за спасување од врв на зграда (покрив);
- Влијанија врз пожарниот план и вежбите за евакуација;
- Влијанија врз службата 911, и
- Подготвеноста на индивидуалните цивили.¹⁷³

Терористичките напади во Њујорк покрај огромниот број на жртви предизвикаа и огромен економски пад на економијата во Њујорк, кој пред нападите бил во значителен пораст. Податоците добиени од „Congressional Research Service: The

¹⁷² Според 9/11 Commission Report, достапно на <http://govinfo.library.unt.edu/911/report/911Report.pdf>

¹⁷³ Исто

Economic Effects of 9/11, A Retrospective Assessment“,¹⁷⁴ говорат дека растот на БДП (бруто домашниот производ) бил на ниско ниво и дека дефинитивно терористичките напади ја турнале економијата преку работ до целосна рецесија, како што е прикажано на Сл.5.

Сл. 5 Пад на економијата во Њујорк според Federal deposit Insurance Corporation

Ефектот од терористичките напади покажа отсуство на ефективен владин пристап кон проценка на слабостите и подготвеноста за справување со современиот тероризам на домашно тло и заштита на критичната инфраструктура. Тоа допринесе до изготвување на „Патриотскиот Акт“ во Октомври 2001 година, ревизија на Директива за заштита на критичната инфраструктура на САД од Мај 1998 година и изготвување на Директива за идентификација, приоритизација и заштита на критичната инфраструктура во Јуни 2004 година и Национален План за заштита на инфраструктурата во 2006 година.

По нападите, и Федералната агенција за управување со вонредни состојби (ФЕМА- Federal Emergency Management Agency), претрпе промени и стана дел од Одделот за домашна безбедност (Department of Homeland Security -DHS), со цел подобра координација помеѓу федералните агенции кои се занимаваат со спроведување на законот, подготвеност при катастрофи и обнова, гранична заштита и цивилна одбрана. Како резултат на тоа, ФЕМА стана дел од Директоратот за подготвеност за итен случај и одговор на Одделот за домашна безбедност (Emergency Preparedness and Response Directorate of Department of Homeland Security).

¹⁷⁴Превземено на 22.10.2013 од: <http://www.fas.org/irp/crs/RL31617.pdf>

2. ТЕРОРИСТИЧКИ НАПАДИ ВО МАДРИД, 11-ТИ МАРТ 2004 ГОДИНА

Еден од позначајните терористички напади врз критична инфраструктура после 11-ти Септември 2001 во САД, се серијата бомбашки напади во Мадрид на 11-ти Март 2004 година. Шпанските власти изјавија дека овие напади, им се припишуваат прво на ЕТА, а потоа и на Ал Каеда, и дека се исламистички инспирирани.¹⁷⁵

Билансот на загинати беше 192 а на повредени 1800 што предизвика огромна траума врз шпанското општество, пред се поради контроверзноста околу вистинските виновници.

Два воза експлодираа на станицата Atocha во јужниот дел на Мадрид, еден на станицата El Pozo и еден на станицата Santa Eugenia. Сите 4 воза стартуваа од Alcala De Henares

¹⁷⁵ Превземено на 24.10.2013 од: <http://www.globalresearch.ca/march-11-2004-the-madrid-3-11-bombings-was-it-really-an-attack-by-islamic-terrorists>

Santa Eugenia

Во експлозијата во 7:45 загинаа 15 луѓе

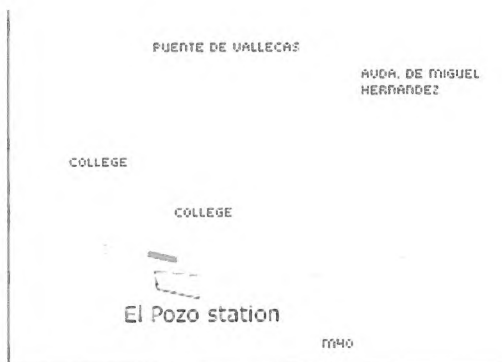
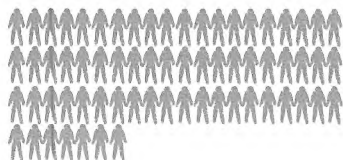

Сл. 6 (Превземено од Guardian News-Interactive bomb attacks in Madrid)

Нападите се случија околу 07:40 по полноќ, кога десет бомби експлодираа на четири возови за време од неколку минути, и тоа три дена пред изборен процес, кога Народната партија (политичката десница) на досегашниот претседател Хозе Марија Азнар, беше омилена.¹⁷⁶

El Pozo

Во 2 експлозии во 7:41 загинаа 67 луѓе

¹⁷⁶ Превземено на 24.10.2013 од: <http://www.globalresearch.ca/march-11-2004-the-madrid-3-11-bombings-was-it-really-an-attack-by-islamic-terrorists>

кога една група поврзана со Ал Каеда ја презеде одговорноста за нападите во писмо доставено до арапски весник, но и покрај тоа американските противтерористички служби изјавија дека тврдењето треба да се гледа скептично.¹⁷⁷

Шпанија е американски сојузник во војната во Ирак каде што има стационирано 1.300 војници, и поради тоа, во Октомври 2003 година објавени се заканувачки видеозаписи, наводно, направени од страна на Осама бин Ладен.¹⁷⁸

Истрагата покажа дека не станува збор за самоубиствени напади туку далечински контролирани експлозивни направи. Три недели подоцна седум осомничени северноафриканци извршиле самоубиство активирајќи експлозивна направа во станот во кој биле опколени од страна на полицијата.¹⁷⁹

Судот ја потврди теоријата на исламистичка нападот, но наводните организатори на нападот беа ослободени. Само еден од обвинетите беше прогласен за виновен за поставување на бомби врз возовите и повеќето од останатите 29 обвинети беа осудени дека биле членови на цихадистичка група но не и дека биле вклучени во нападот.¹⁸⁰

Истрагата започна со бомбата која што не експлодираше. Три од поставените бомби во возовите биле неисправни и не успеале да експлодираат при што специјалистите за експлозиви неутрализирале две од нив. Третата бомба поставена во ранец, не била приметен и била издвоена заедно со останатите предмети на жртвите. Подоцна била пронајдена и било извршено вештачење врз динамитот, детонаторот и мобилниот телефон преку кој требало да се активира експлозивната направа. Истрагата покажа дека виновен е мароканецот Џамал Зугам, член на исламистичка радикална група, кој беше приведен и осуден.¹⁸¹

Од друга насока, истрагата доведе до Џамал Ахмидан, алијас Ел Чино, кој бил дилер на дрога. Кај него се пронајдени експлозив Гома-2 Еко (ист како што бил користен при нападите), некои документи и видео запис кој докажува дека е одговорен за нападот.¹⁸² Според горенаведените податоци, може да се види дека двата правци во истрагата доведоа до целосно различни личности кои немале никаква поврзаност помеѓу себе, но сепак биле ангажирани за спроведување на терористичките напади.

¹⁷⁷ Превземено на 24.10.2013 од: <http://www.nytimes.com/2004/03/11/international/europe/11CND-TRAI.html>

¹⁷⁸ Исто

¹⁷⁹ Превземено на 24.10.2013 од: <http://www.globalresearch.ca/march-11-2004-the-madrid-3-11-bombings-was-it-really-an-attack-by-islamic-terrorists>

¹⁸⁰ Исто

¹⁸¹ Исто

¹⁸² Исто

Првиот поради радикални исламистички побуди, а вториот, преку криминален акт, остварување на финансиски бенефит.

Постојат претпоставки дека детонаторите користени за експлозивните направи се направени во Босна, од страна на лицата поврзани со терористичките напади во Мадрид, кои пак биле активно вклучени во војната во Босна 1992-1995 година.¹⁸³

Ако ги споредиме нападите во Лондон со оние во Мадрид од 11-ти Март 2004 година ќе видиме дека постојат одредени разлики. Тактиката која ја применуваат беше различна, во Лондон нападите беа врз метрото а во Мадрид врз железничката мрежа. Методите и користените средства беа различни. Во Лондон припадниците на терористичката група работеа самостојно, а во Мадрид терористите користеа помош од криминална група. Експлозивните направи кои се користеа при нападите се разликуваа по тоа што во Лондон беше користен триацетон-трипероксид (ТАТР) со полнења од 4-5 кг а во Мадрид беа користени значително поголеми полнења (по околу 10 кг) од индустриски експлозив Гома-2 врз база на нитроглицерин.

Сепак, овие два напади допринесоа тероризмот или т.н. „Империја на насилството“, да се придружи како петти јавач на досегашните четворица јавачи на апокалипсата, војната, гладот, чумата и смртта.

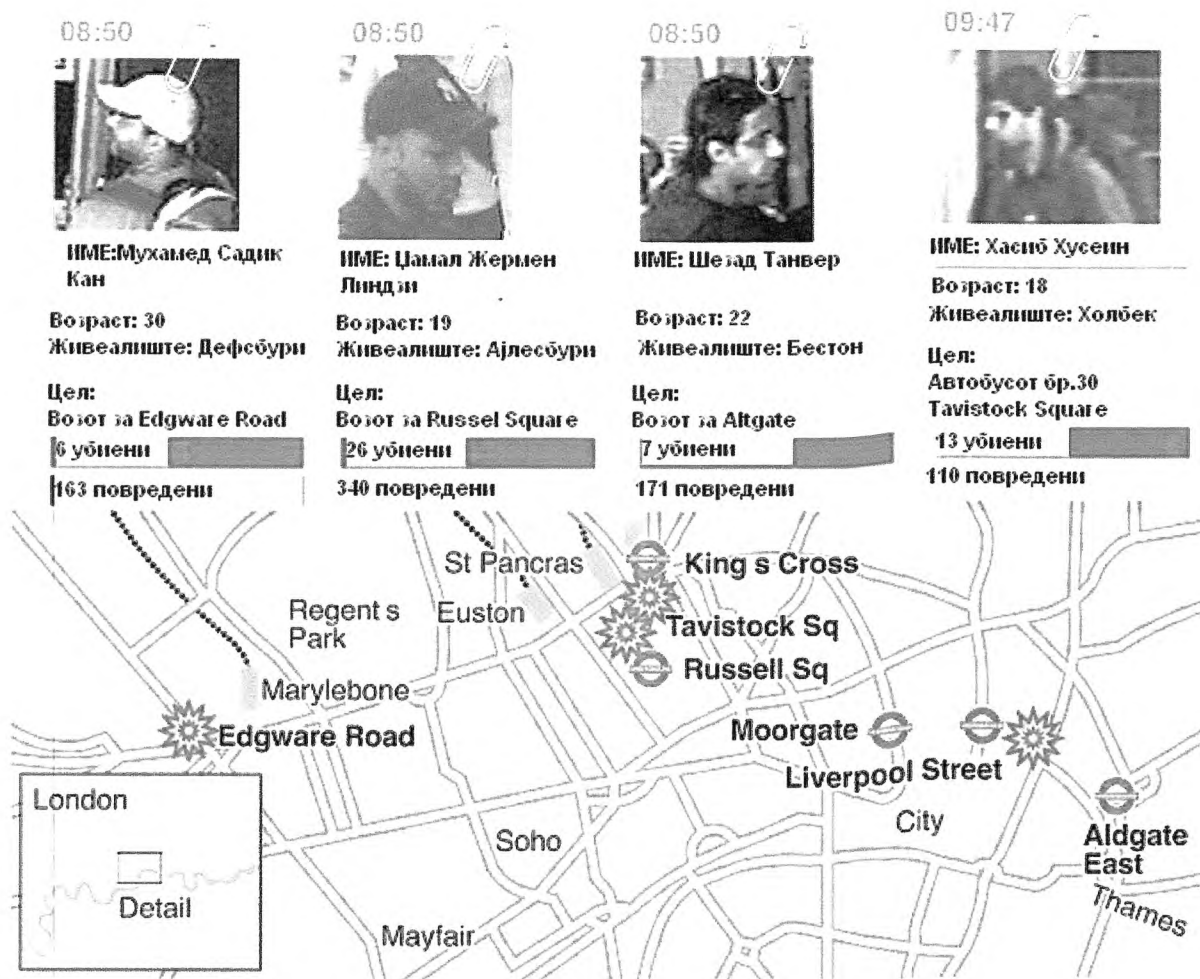
3. ТЕРОРИСТИЧКИ НАПАДИ ВО ЛОНДОН, 7-МИ ЈУЛИ 2005 ГОДИНА

На 7-ми Јули 2005 година, помеѓу 08:50 и 09:47 по локално време во Лондон, четворица бомбаши-самоубијци активираа четири експлозивни направи на три подземни возови и еден двокатен автобус. Одговорни за терористичките напади биле Хасиб Хусеин, Шезад Танвер и Мохамед Сидик Кан кои ги поставиле експлозивните направи во ранци. Терористичките напади во Лондон се пример за користење на софистицирани средства. Имено, импровизираните експлозивни направи се активирани преку аларми на мобилни телефони поставени на 08:50, кои експлодирале на временско растојание од само неколку секунди.¹⁸⁴ Последната експлозивна направа е активирана на истиот начин на автобусот бр.30 во 09:47 часот.¹⁸⁵

¹⁸³ Превземено на 24.10.2013 од: <http://star.dnevnik.com.mk/default.aspx?pbroj=2756&stID=54809>

¹⁸⁴ US Army TRADOC G2 (2007), *Terror Operations – Case Studies in Terrorism*, Kansas, p.91

¹⁸⁵ IntelCenter (2005), *Tempest Publishing*, Alexandria

Сл. 8 (Превземено од „Dailymail.co.uk“)

Според изјавата на Премиерот Тони Блер, активирањето на експлозиите било дизајнирано да се случи во најголемиот сообраќаен метеж и на тој начин да се предизвика максимален број на жртви.¹⁸⁷

Во суштина, Лондон е препознатлив по демократските слободи загарантирани со закон во Велика Британија, што го класифицира како рај за дисиденти и развој на тероризам. Терминот „Лондонистан“ отсекогаш бил користен од страна на медиумите со цел да се прикаже деликатната состојба со екстремизмот.¹⁸⁸ Демократската слобода во Велика Британија е редовна тема на дијалог, исто како што е политиката за азил од непријателските режими, националното разузнавање, како и мерките за антитероризам и борбата против тероризмот.

¹⁸⁷ Изјава на Премиерот Тони Блер до Парламентот во Лондон 11-ти Јули 2005 година: “Terrorists Can Kill But They Will Never Destroy Our Way of Life,” достапно на:

http://web17.epnet.com/citation.asp?tb=1&_ug=sid+7FDF469B%2DEB1D%2D461A%2D

¹⁸⁸ Превземено на 27.10.2013 од: <http://www.answers.com/topic/londonistan-term>

тероризам. Терминот „Лондонистан“ отсекогаш бил користен од страна на медиумите со цел да се прикаже деликатната состојба со екстремизмот.¹⁸⁸ Демократската слобода во Велика Британија е редовна тема на дијалог, исто како што е политиката за азил од непријателските режими, националното разузнавање, како и мерките за антитероризам и борбата против тероризмот.

Постојат повеќе примери за тоа, како што е Абу Хамза Ал-Масри кој во 1970 година побарал азил во Велика Британија, во 1980 добил државјанство, во 1990 доброволно се борел во Авганистан, но по враќањето во Велика Британија зел активно учество во тероризмот за што е и осуден.¹⁸⁹

Уште еден пример за екстремизам е свештеникот Омар Бакри Мохамед кој пред нападите во Лондон изјавил дека „една многу добро организирана група во Лондон која себеси се нарекува Ал-Каеда Европа има многу големо влијание врз младите муслимани и знам дека тие се подготвени да започнат голема операција“, а веднаш по нападите изјавил „тоа што се случи потврдува дека се додека проблемот сеуште постои ќе го видиме истиот ефект од 7-ми Јули“. ¹⁹⁰

На 7-ми Јули, веднаш по нападите, тајна организација Ал-Каеда на Џихад организација на Европа (Jama'at al-Tanzim al-Sirri, Tanzim Qa'idat al-Jihad fi Urupa), објавила соопштение со кое превзема одговорност за нападите: „Во името на бог милостив, мир да биде на веселиот и бестрашен борец пророкот Мухамед, мир божји да биде врз него. Нацијо на ислам и на арабизам, радувај се затоа што е време да се одмаздиме на британските ционистички крстоносци за масакрите кои ги сторија во Ирак и Авганистан. Хероите муџахедини извршија благословен напад врз Лондон. Британија сега гори со страв во северната, јужната, источната и западната четвртина. Ние постојано ги предупредувавме британската влада и народот. Го исполнивме ветувањето и го спроведовме благословениот воен напад врз Британија после долготрајните напори на нашите муџахедини за успешност на нападот. Ние продолжуваме да ги предупредуваме владите на Данска и Италија и сите крстоносни влади дека ќе бидат казнети на ист начин ако не ги повлечат своите војници од Ирак и Авганистан. На оној кој предупредува му е простено“. ¹⁹¹

Анализата на терористичките методи и цели при бомбашките напади во Лондон, 7-ми Јули 2005 година покажа дека планирањето и извршувањето на четирите

¹⁸⁸ Превземено на 27.10.2013 од: <http://www.answers.com/topic/londonistan-term>

¹⁸⁹ Превземено на 27.10.2013 од: <http://www.wsfs.org/en/articles/2006/02/hamz-f16.html>

¹⁹⁰ IntelCenter (2005), Tempest Publishing, Alexandria

¹⁹¹ Исто

симултани напади сигнализира за идните трендови во тероризмот. Самоубиствените напади и тактиката на речиси симултани повеќекратни напади предизвикуваат дополнителни потешкотии по време, простор и ресурси, како во превентивата така и во фазата на справување и постфестум реагирање.

Комбинирани со мотивиран екстремизам, самоубиствените напади ќе бидат тешки за спротивставување, особено при ваков вид на организациски структури на речиси независни терористички ќелии. Покрај тоа, терористичката намера е да се постигне шокантен психолошки ефект со голем број на жртви и публицитет, напаѓајќи ја критичната инфраструктура. Тие се повеќе се стремат кон зголемување на деструктивната моќ на оружјето кое го користат, преминувајќи кон користење на оружје за масовно уништување употребено кон цели кои ќе предизвикаат катастрофални последици.

Согледувајќи ја брзата еволуција на тероризмот, идните терористички напади нема да бидат анализирани како независни засебни настани, туку како нови епизоди во долгата глобална војна против тероризмот.

глава IV

**СИСТЕМ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

Основната цел на воспоставувањето на кризниот менаџмент или системот за управување со кризи во Р. Македонија се наоѓа во потребата од обезбедување на постојано ниво на консултации и комуникации помеѓу сите надлежни субјекти, донесување на одлуки на највисоко ниво, максимална координација, навремена реакција, ефикасно и соодветно искористување на расположивите способности и ресурси во случај на настанување на криза или кризна состојба во државата. Управувањето со кризи како активност од висок државен интерес, се воспоставува заради превенција, рано предупредување и справување со кризи кои претставуваат ризик за животот и здравјето на луѓето и животните, материјалните, природните и културните добра, како и општата безбедност во државата. Појдовната основа за уредување на областа на кризниот менаџмент, односно управувањето со кризи во Р. Македонија се наоѓа во Националната концепција за безбедност и одбрана, која беше донесена во 2003 година од страна на Собранието. Во неа беа изнесени погледите и се дадоа основните препораки за начинот на функционирање на системот за управување со кризи во Р. Македонија. Воспоставувањето на кризниот менаџмент во Република Македонија е во функција на подобрување на механизмите на националната безбедносна политика, а основните причини за негова имплементација се следните:

- постоење на разновидност во регулирањето на оваа материја со повеќе закони и други прописи и непостоење на посебен закон;
- непостоење на посебен државен орган чија основна функција ќе биде надлежност од областа на оваа проблематика;
- постоење на ресорен (парцијален) пристап во проценувањето на состојбите и немање единствена процена од сите ризици и опасности;
- подигнување на координацијата и ефикасноста во употребата на ресурсите ангажирани од повеќе државни институции.¹⁹²

Од наведените причини, се јавуваше неефикасност во преземањето на потребните активности од страна на државните органи надлежни за спроведување на инструментите на безбедносната политика во државата. Заради целосно регулирање на оваа област, воспоставување на институционален систем и постигнување на потребната стандардизација во нормативните решенија со земјите членки на НАТО и ЕУ,

¹⁹² Центар за управување со кризи, Систем за управување со кризи – Прирачник за граѓаните, Декември 2009, стр.10

Република Македонија донесе Закон за управување со кризи на седницата на Собранието одржана на 22.април 2005 година.¹⁹³

Системот за управување со кризи се организира и функционира со цел навремено, координирано и пропорционално да се дејствува во фазите на превенција, рано предупредување и справување со кризи. Кризите претставуваат ризик за добрата, здравјето и животот на луѓето и на животните, а се настанати од природни непогоди и епидемии или други ризици и опасности, кои директно ги загрозуваат уставниот поредок и безбедноста на Република Македонија или дел од неа, а за кои не постојат услови за прогласување воена или вонредна состојба. Важна компонента од работата на Системот е и прибирањето информации, процената, анализата на состојбата, утврдувањето на целите и задачите, развојот и спроведувањето на потребните дејства за превенција, рано предупредување и справување со кризи.¹⁹⁴

1. СИСТЕМ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ ВО Р. МАКЕДОНИЈА: НАДЛЕЖНОСТИ, ОРГАНИЗАЦИСКА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА ПОСТАВЕНОСТ

Системот за управување со кризи го остваруваат органите на државна управа и органите на државна власт (Собранието, претседателот на државата и Владата), Армијата, силите за заштита и спасување и органите на општините и на градот Скопје. Во тој процес на остварување на системот за управување со кризи може да се вклучат и јавните претпријатија, јавните установи и служби и трговските друштва, како и граѓаните, здруженијата на граѓаните и Црвениот Крст на Република Македонија, невладините и хуманитарните организации, средствата за јавно информирање и други правни лица. Согласно Законот за управување со кризи при справување со кризна состојба, можат да учествуваат и меѓународни организации, институции и поединци. На тој начин, се партиципира во меѓународниот систем за безбедност и сигурност.¹⁹⁵

¹⁹³ Центар за управување со кризи, Систем за управување со кризи – Прирачник за граѓаните, Декември 2009., стр.10

¹⁹⁴ Превземено на 10.11.2013 од: <http://www.cuk.gov.mk/index.php?cat=65>

¹⁹⁵ Центар за управување со кризи, Систем за управување со кризи – Прирачник за граѓаните, Декември 2009, стр.13

1.1. Тела на Владата: Управувачки Комитет и Група за проценка

Механизмите на системот за управување со кризи целосно се во ингеренција на Владата, владините тела кои координираат и управуваат со системот (Управувачкиот комитет и Групата за проценка) и Центарот за управување со кризи како надлежен орган на државната управа за работите од областа на кризниот менаџмент. Владата како носител на извршната власт во државата, во системот за управување со кризи ги извршува следните надлежности:

- Донесува одлука за постоење на кризна состојба, го определува подрачјето кое е зафатено со кризната состојба и презема потребни мерки и активности за нејзино разрешување;
- За сите активности поврзани со кризната состојба ги известува Собранието и Претседателот на Р.Македонија;
- По завршувањето на кризната состојба поднесува писмено известување до Собранието и Претседателот на Р. Македонија со кое ги известува за сите преземени мерки;
- Донесува одлука за употребата на ресурсите на органите на државната управа, органите на општините и градот Скопје и одлучува за начинот на управување со нивната употреба;
- Поднесува предлог до Претседателот на државата за употреба на делови од Армијата на Р.Македонија, заради справување со кризната состојба;
- Определува начин на користење на ресурси во сопственост на јавните претпријатија и установи, трговските друштва од посебен интерес и граѓаните и утврдува надоместок за нивната употреба;
- Одлучува за прифаќање и испраќање на хуманитарна помош и соработка заради справување со кризи;
- Донесува единствена процена од сите ризици и опасности кои можат да го загрозат животот и здравјето на граѓаните, нивниот имот, материјалните, природните и културните добра на државата, како и нејзината општа безбедност;
- Одлучува за висината на средствата од буџетот на Р.М. наменети за превенција, рано предупредување и справување со кризи;
- Го уредува јавното тревожење во Републиката и ги пропишува знаците за тревожење;

- Ја уредува примената на мерките за криптозаштита и противелектронското обезбедување за потребите на системот за управување со кризи;
- Го уредува видот и начинот на планирање и спроведување на обуките и вежбите, како и процедурите кои задолжително се спроведуваат во системот за управување со кризи;¹⁹⁶

Министерствата и другите органи на државната управа учествуваат во превенцијата, раното предупредување и справувањето со ризиците и опасностите кои можат да предизвикаат криза и кризна состојба во државата, во согласност со Законот за управување со кризи и другите закони кои ја уредуваат нивната предметна надлежност.¹⁹⁷

Како дел од системот за управување со кризи и тела на Владата се Управувачкиот комитет и Групата за проценка. Управувачкиот комитет е тело на Владата за координација и управување со системот за управување со кризи.

Управувачкиот комитет го сочинуваат министрите за внатрешни работи, здравство, транспорт и врски, одбрана, надворешни работи и раководителот на Групата за проценка. Доколку составот на Управувачкиот комитет не ја одразува соодветната и правична застапеност на заедниците, составот на Управувачкиот комитет се дополнува и со други членови на Владата.¹⁹⁸

Во зависност од кризната состојба, по потреба, во работата на Управувачкиот комитет можат да се вклучат и други функционери кои раководат со органите на државната управа.

Во работата на Управувачкиот комитет учествува и еден претставник од Комисијата за одбрана и безбедност на Собранието на Република Македонија од редот на членовите на Комисијата од најголемата политичка партија во опозиција и еден претставник од кабинетот на претседателот на Република Македонија.

Во зависност од кризната состојба, претседателот на Владата определува лице од составот на Управувачкиот комитет, кое ќе раководи со работата на Управувачкиот комитет. Во зависност од кризната состојба, во работата на Управувачкиот комитет по потреба и како поддршка можат да се повикаат и експерти.¹⁹⁹

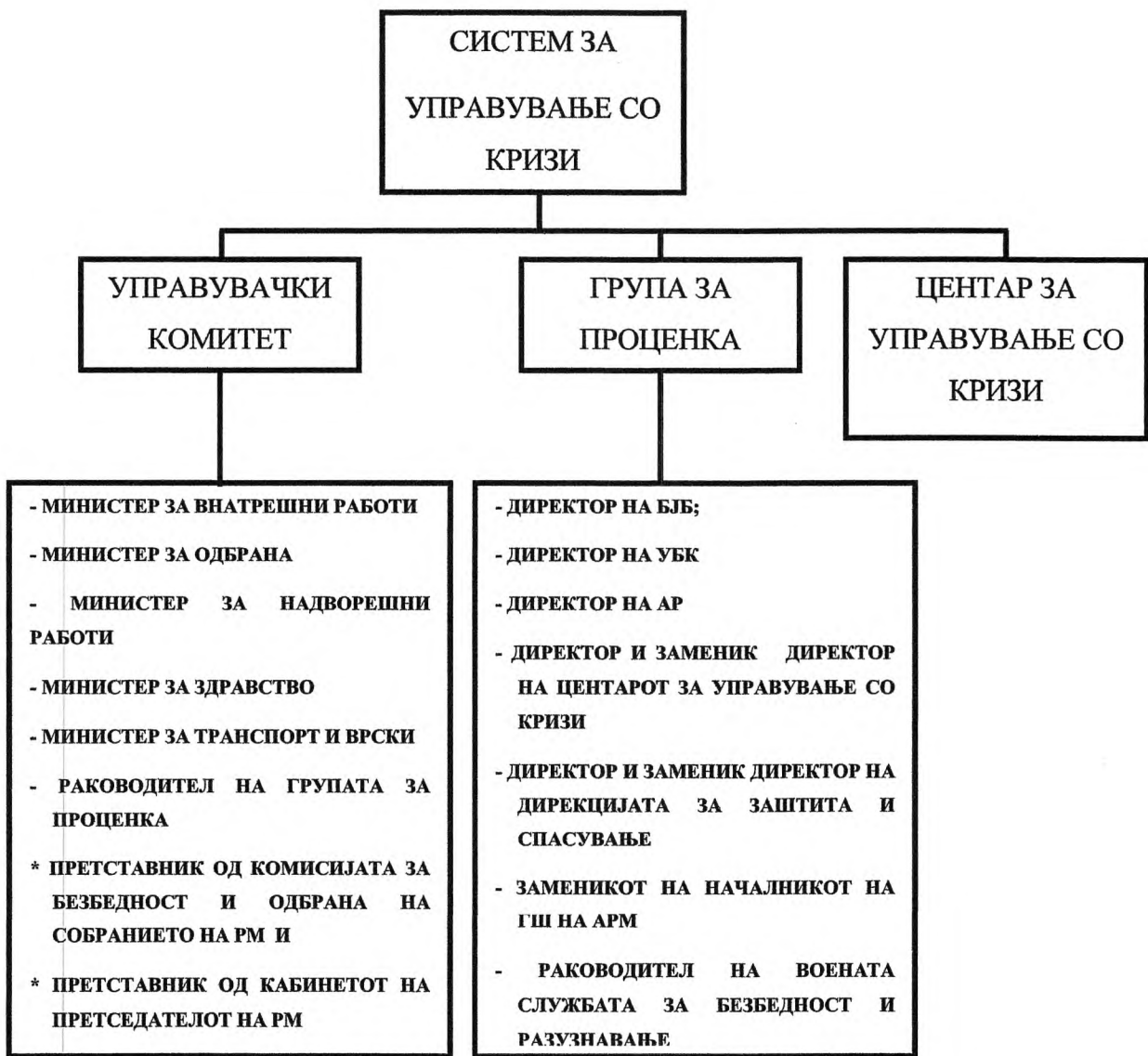
¹⁹⁶ Центар за управување со кризи, Систем за управување со кризи – Прирачник за граѓаните, Декември 2009, стр.18

¹⁹⁷ Исто

¹⁹⁸ Исто, стр 13

¹⁹⁹ Превземено на 13.11.2013 од: Достапно на:<http://www.cuk.gov.mk/index.php?cat=72>

Групата за процена е тело на Владата кое врши постојано проценување на ризиците и опасностите по безбедноста на Републиката и предлага мерки и активности за нивна превенција, рано предупредување и справување со кризна состојба.

Сл.9 (Систем за управување со кризи во Република Македонија)

Групата за процена ја сочинуваат директорите на Бирото за јавна безбедност, Управата за безбедност и контраразузнавање, Агенцијата за разузнавање; директорите и замениците на директорите на Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување; заменикот на началникот на Генералштабот на Армијата, како и раководителот на Службата за безбедност и разузнавање во Министерството за

одбрана. Составот на Групата за процена ја одразува соодветната и правичната застапеност на заедниците. Со Групата за процена раководи лице од составот на Групата за процена, кое го определува претседателот на Владата. По потреба во работата на Групата за процена се повикуваат и други претставници на органите на државната управа, општините и на градот Скопје и експерти за определената област.²⁰⁰

Анализите, препораките и заклучоците, Групата за процена ги доставува до Управувачкиот комитет, претседателот на Владата, претседателот на Република Македонија и до претседателот на Собранието.²⁰¹

1.2. Органи на државната управа

Органи на државната управа кои се дел од Системот за управување со кризи се и Министерствата и другите органи на државната управа кои учествуваат во превенцијата, раното предупредување и справувањето со ризиците и опасностите кои можат да предизвикаат криза и кризна состојба во државата, во согласност со Законот за управување со кризи и другите закони кои ја уредуваат нивната предметна надлежност. Такви се:

- ✓ Министерство за одбрана;
- ✓ Министерство за внатрешни работи (Управа за безбедност и контраразузнавање и Биро за јавна безбедност);
- ✓ Министерство за правда (Државен управен инспекторат, Управа за извршување на санкции и Биро за судски вештачења);
- ✓ Министерство за надворешни работи;
- ✓ Министерство за финансии (Управа за имотно-правни односи, Царинска управа, Државен девизен инспекторат и Управа за јавни приходи);
- ✓ Министерство за економија (Монополска управа, Управа за наменско производство, Државен пазарен инспекторат, Биро за заштита на индустриска сопственост, Државен инспекторат за техничка инспекција, Биро за туризам и Служба за стандардизација и метеорологија);
- ✓ Министерство за култура;

²⁰⁰ Центар за управување со кризи, Систем за управување со кризи – Прирачник за граѓаните, Декември 2009, стр.14

²⁰¹ Превземено на 13.11.2013 од: <http://www.cuk.gov.mk/index.php?cat=72>

- ✓ Министерство за образование и наука (Педагошка служба, Биро за развој на образованието, Управа за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците и Државен просветен инспекторат;
- ✓ Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство (Управа за ветеринарство, Управа за водостопанство, Управа за хидрометеоролошки работи, Управа за семе и семенски материјал, Управа за заштита на растенија, Државен инспекторат за земјоделство и Државен инспекторат за шумарство и ловство);
- ✓ Министерство за здравство (Државен санитарен и здравствен инспекторат и Биро за лекови);
- ✓ Министерство за животна средина и просторно планирање (Државен инспекторат за животна средина, Служба за животна средина, Служба за просторен информативен систем и Управа за катастар и регистрација на недвижности);
- ✓ Министерство за труд и социјална политика (Управа за прашања на борците и воените инвалиди и Државен инспекторат за труд);
- ✓ Министерство за локална самоуправа (Државен инспекторат за локална самоуправа и Биро за стопански недоволно развиени подрачја);
- ✓ Министерство за транспорт и врски (Управа за телекомуникации, Управа за цивилно-воздушна пловидба, Капетанија на пристаништата, Државен инспекторат за транспорт, Државен инспекторат за градежништво и урбанизам и Државен комунален инспекторат);²⁰²

Министерствата и другите органи на државната управа ги преземат потребните мерки на подготовки за остварување на непречена функција на областа за која се надлежни во услови на постоење на кризи и кризна состојба во државата. Од финансиски аспект, во рамките на своите буџети, планираат и обезбедуваат средства за преземање на мерки за надминување на предизвикани последици од кризи.²⁰³

Од посебно значење за системот за управување со кризи е местото и улогата на Дирекцијата за заштита и спасување која е надлежен орган за планирање и организирање на Системот за заштита и спасување во Републиката и формирање, обука и одржување на силите за заштита и спасување, кои своите надлежности продолжуваат

²⁰² Превземено на 13.11.2013 од: <http://www.cuk.gov.mk/index.php?cat=73>

²⁰³ Центар за управување со кризи, Систем за управување со кризи – Прирачник за граѓаните, Декември 2009, стр.18

да ги извршуваат и во услови на кризи и прогласена кризна состојба, заради справување со сериозни несреќи и катастрофи.²⁰⁴

1.3. Единици на локална самоуправа, јавни претпријатија, установи и служби

На целата територија на Република Македонија како дел од системот за управување со кризи функционираат 85 единици на локална самоуправа. Во дел од нив поставени се 35 регионални центри преку кои се овозможува следење на состојбите, размена на информации, како и давање на предлози за управување со кризна состојба.²⁰⁵

Законот за управување со кризи, посебно место и улога им дава на Единиците на локалната самоуправа и граѓаните, како најмасовен субјект во системот за управување со кризи. Заради постојано информирање и следење на состојбите на целата територија на Републиката, се формираат 35 регионални центри за управување со кризи, со седишта во општините утврдени со членот 23 од Законот за управување со кризи.

Врз основа на Законот за локална самоуправа, а во согласност со начелото на субсидијарност, општините имаат право на своето подрачје да ги вршат работите од јавен интерес и од локално значење, како што се работите од областа на управувањето со кризи и заштитата и спасувањето, пред се на животот и здравјето на граѓаните и сите материјални добра на територијата на општината.²⁰⁶

Од поголемата листа на надлежности на единиците на локалната самоуправа (ЕЛС), од аспект на критичната инфраструктура, може да се издвојат следните:

- комунални дејности - снабдување со вода за пиење, испорака на технолошка вода, одведување и пречистување на отпадните води, одведување и третман на атмосферските води, снабдување со природен гас и топлинска енергија, регулација, одржување и користење на речните корита, мостови и други инфраструктурни објекти;
- здравствена заштита - управување со мрежата на јавни здравствени организации и објекти од примарната здравствена заштита;
- спроведување на подготовки и преземање мерки за заштита и спасување на граѓаните и материјалните добра од воени разурнувања, природни непогоди и други несреќи и од последиците предизвикани од нив;

²⁰⁴ Центар за управување со кризи, Систем за управување со кризи – Прирачник за граѓаните, Декември 2009, стр.18

²⁰⁵ Исто, стр.15

²⁰⁶ Исто, стр.18

- противпожарна заштита што ја вршат територијалните противпожарни единици.
- Ја усвојуваат процената на загрозеност на општината од сите ризици и опасности;
- одлучуваат за распределба на хуманитарна помош во случај на погоденост на нивната територија со криза или кризна состојба;
- во случај на кризна состојба, ги утврдуваат обврските на јавните претпријатија, установи и служби кои се формирани со нивни одлуки;
- одговорни се за подготвеноста, опременоста и ангажирањето на силите за заштита и спасување кои се формирани со нивна одлука;
- одлучуваат за барање на помош од други општини или државните институции во случај кога нивните ресурси се недоволни за справување со настаната криза и надминување на последиците од истата.²⁰⁷

Градот Скопје, како специфична ЕЛС и главен град на Р. Македонија ги координира активностите во областа на управувањето со кризи, преку посебен Регионален центар во град Скопје. Надлежностите и обврските на граѓаните на Република Македонија за потребите на системот за управување со кризи се однесуваат на следните работи:

- Да ја исполнуваат обврската за учество во заштитата и спасувањето, согласно Законот за заштита и спасување;
- Да исполнуваат материјални обврски за потребите на системот за управување со кризи,
- Да преземаат сопствени мерки за подготовка и самозаштита.²⁰⁸

Јавни претпријатија кои се од специфичен карактер и се третираат како дел од системот за управување со кризи се:

- ЈП Македонски Железници;
- ЈП „Македонија пат - Скопје“
- ЈП за аеродромски услуги;
- ЈП за стопанисување со станбен и деловен простор;
- ЈП за Поштенски Сообраќај „Македонска пошта“;
- ЈП „Македонски шуми“;
- ЈП Македонска радиодифузија Скопје;
- ЈП Македонска Радио Телевизија;

²⁰⁷ Центар за управување со кризи, Систем за управување со кризи – Прирачник за граѓаните, Декември 2009, стр.18

²⁰⁸ Исто, стр.18

- ЈП за стопанисување со пасишта;
- ЈП за стопанисување со објекти за спорт во сопственост на РМ, и
- ЈП за електродистрибуција „МЕПСО“

Доколку се анализира специфичноста на горенаведените јавни претпријатија според критериумите за одредување на инфраструктурата за критична, може да се каже дека дел од нив може да се третираат како дел од критичната инфраструктура на Република Македонија и постои можност да бидат потенцијална цел на терористички групи.

2. АНАЛИЗА НА ЗАКОНОТ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ

Еден од позначајните закони во контекст на менаџирањето на кризи е Законот за управување со кризи кој е донесен на 22 Април 2005 година и со него се уредува системот за управување со кризи во Република Македонија, и тоа: организацијата и функционирањето, одлучувањето и употребата на ресурсите, комуникацијата, координацијата и соработката, процена на загрозеноста на безбедноста на Републиката, планирањето и финансирањето, како и други прашања сврзани со системот за управувањето со кризи.²⁰⁹ Системот за управување со кризи се организира и остварува заради превенција, рано предупредување и справување со кризи кои претставуваат ризик за доброта, здравјето и животот на луѓето и животните, а се настанати од природни непогоди и епидемии или други ризици и опасности кои директно го загрозуваат уставниот поредок и безбедноста на Република Македонија или дел од неа, а за кои не постојат услови за прогласување воена или вонредна состојба.²¹⁰

Во член 2 од Законот за управување со кризи се вели дека системот за управување со кризи во Република Македонија го остваруваат органите на државната управа и органите на државната власт (Собрание, претседател и Влада), вооружените сили како Армијата на Република Македонија, силите за заштита и спасување и органите на општините и на градот Скопје. Во овој член се предвидува и учество во превенција, рано предупредување и справување со кризи од страна на јавните претпријатија, јавните установи и служби и трговските друштва, додека пак граѓаните, здруженијата на граѓаните и Црвениот Крст на Република Македонија, невладините и хуманитарните организации, средствата за јавно информирање и другите правни лица,

²⁰⁹ Закон за управување со кризи, член 1, достапен на: <http://www.cuk.gov.mk/Images/1.pdf>

²¹⁰ Исто

можат да учествуваат во превенција, рано предупредување и справувањето со кризи, доброволно и договорно, врз основа на закон и ратификуваните меѓународни договори кои ја уредуваат оваа материја.²¹¹

Меѓу другото, Системот за управување со кризи опфаќа и прибирање на информации, процена, анализа на состојбата, утврдување на целите и задачите, развој и спроведување на потребните дејствија за превенција, рано предупредување и справување со кризи.²¹²

Согласно законот за управување со кризи, во системот за управување со кризи се формирани Управувачки комитет и Група за процена, и основана е Дирекција за управување со кризи, со цел предлагање на одлуки и постојани консултации, координација, навремена реакција, ефикасност и соодветно искористување на расположливите ресурси во случај на кризна состојба, како и обезбедување навремена, квалитетна и реална процена на загрозеноста на безбедноста на Републиката од ризици и опасности.

Управувачкиот комитет е опфатен со член 13 од Законот за управување со кризи, каде се вели дека е тело на Владата за координација и управување со системот за управување со кризи и го сочинуваат министрите за: внатрешни работи, здравство, транспорт и врски, одбрана, надворешни работи и раководителот на Групата за процена.²¹³

Согласно член 17, групата за проценка пак, е одговорно тело за проценка на ризици и опасности на национално ниво, која што е тело на Владата кое врши постојано проценување на ризиците и опасностите по безбедноста на Републиката, и предлага мерки и активности за нивна превенција, рано предупредување и справување со кризна состојба.²¹⁴

Во член 21 и член 23 од Законот за управување со кризи се говори за Дирекцијата за управување со кризи, како самостоен орган на државната управа, со својство на правно лице. Дирекцијата за управување со кризи е во суштина Центарот за управување со кризи, со седиште во Скопје. Во извршувањето на работите во врска со управувањето со кризи, Центарот ги врши работите што се однесуваат на:

- обезбедување континуитет во меѓуресорската и меѓународната соработка, консултации и координација во управувањето со кризи;

²¹¹ Закон за управување со кризи, член 2, достапен на: <http://www.cuk.gov.mk/Images/1.pdf>

²¹² Исто, член 1 став 3

²¹³ Исто, член 13

²¹⁴ Исто, член 17

- изработување и ажурирање на единствена процена на ризиците и опасностите по безбедноста на Републиката;

- предлагање мерки и активности за разрешување на кризна состојба и врши и други работи утврдени со закон. Центарот е носител на вкупната поддршка (стручна, организациона, административна и друга) на Управувачкиот комитет и Групата за проценка. За подобро функционирање на Центарот за управување со кризи формирани се 35 регионални центри низ целата територија на Република Македонија.²¹⁵

Постапките во случај на настанок на криза се предвидени во член 31, во кој се вели дека во случај на криза, по извршената проценка на ризиците и опасностите од страна на Групата за проценка и предлагање на мерки за справување со кризата, Владата донесува одлука за постоење на кризна состојба, го определува подрачјето зафатено со кризната состојба и соодветно за тоа ги активира механизмите за разрешување на кризната состојба. За донесената одлука веднаш го известува Собранието и Претседателот на Република Македонија.²¹⁶

Заради преземање на мерки и активности за превенција и рано предупредување во случај на кризни состојби, сите учесници во системот на управување со кризи во согласност со законите и другите прописи се должни да обезбедат континуирана и меѓусебна комуникација, координација и соработка за прибирање на податоци и информации, нивна анализа, доставување и информирање за ризиците и опасностите кои можат да ја загорзат безбедноста на државата²¹⁷ (согласно Стандардните оперативни процедури за комуникација, координација и соработка помеѓу субјектите од системот за управување со кризи во прогласена кризна состојба, кои ќе бидат објаснети во точка 4 од овој труд).

Заради планско, навремено, целесообразно и координирано донесување на одлуки, насоки и препораки за преземање на мерки за превенција, како и за најоптимално справување со кризна состојба, се изработува и донесува процена на загрозеноста на безбедноста на Републиката од сите ризици и опасности која ја донесува Владата, а опфатена е со член 45 од законот. Владата со уредба ја пропишува Методологијата за изработка на Процената, нејзината содржина, структура, начинот на

²¹⁵ Закон за управување со кризи, член 21 и 23, достапен на: <http://www.cuk.gov.mk/Images/1.pdf>

²¹⁶ Исто, член 31

²¹⁷ Исто, член 37

чување и ажурирање, како и определувањето на субјектите во системот на управување со кризи на кои им се доставува целосна или извод од Процената.²¹⁸

Во мај 2004 година, донесен е уште еден закон во насока на кризниот менаџмент. Тоа е „Законот за заштита и спасување“, кој во јули 2008 е изменет и дополнет. Покрај овие, постојат и други закони во кои се опфатени субјектите од системот за управување со кризи прикажани во Прилог бр.2.

3. ЦЕНТАР ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ

Центарот за управување со кризи ја има централната улога во системот за управување со кризи и се грижи за превенција, рано предупредување, справување и надминување на последици од цивилни несреќи и катастрофи, како и обезбедување навремена, квалитетна и реална процена на загрозеноста од цивилни ризици и опасности.

На формирањето на Центарот му претходеа низа активности во Владата на Република Македонија, Министерството за одбрана и во други државни и образовни структури, кои помогнаа од административен и научно-стручен аспект. Поточно, Институтот за одбрана и мировни студии при Филозофскиот факултет во Скопје, заедно со Центарот за демократска контрола на оружените сили од Женева, на 15 септември 2004 година организираше тркалезна маса насловена „Управување со кризи“.

Свој удел во формирањето на центарот за управување со кризи имаше и Министерството за одбрана, во насока на изготвување на потребните законски регулативи. Сите превземени мерки беа во насока на обединување на постојните одделни системи за управување со кризи (превенција, рано предупредување и справување со евентуални кризи), во единствен систем за управување со кризи, со кој ќе се постигне навремено, брзо и координирано дејствување при согледани ризици и опасности, а во контекст на нивните уставни овластувања. Согласно тоа, Владата формираше Управувачки комитет, Група за процена и Центар за управување со кризи, како главните чинители во системот за управување со кризи. Центарот за управување со кризи официјално стапи во функција на 5-ти Октомври 2005 година.²¹⁹

²¹⁸ Закон за управување со кризи, член 45, достапен на: <http://www.cuk.gov.mk/Images/1.pdf>

²¹⁹ Превземено на 15.11.2013 од: <http://www.cuk.gov.mk/index.php?cat=99>

Според Панде Лазаревски (тогашен директор на ЦУК) Центарот за управување со кризи има улога на координатор на активностите на сите субјекти вклучени во системот за управување со кризи. Основа за ефективна и ефикасна превенција и справување со кризи во државата нуди Националната платформа за намалување на ризици од непогоди и катастрофи.²²⁰ Националната платформа треба да биде механизам за координација на активностите за вклучување на принципите за намалување на ризици во политиките, плановите и програмите за развој, во согласност со препораките на рамката за акција од Хјого. Платформата е насочена кон развивање на одржлив национален систем за намалување на ризици од непогоди и катастрофи, кој соодветствува со потребите на земјата. Со ефективно и ефикасно искористување на расположливите ресурси и капацитети, на локално, регионално и национално ниво треба да обезбеди интегриран, ефикасен и ефективен пристап кон намалувањето на ризиците и последиците од непогоди и катастрофи преку превенција, рано предупредување, справување и намалување на закани од катастрофи. Националната платформа разработува 21 посебни ризици. Ефективно и ефикасно справување со истите предвидува процес на вмрежување преку користење на мрежите на националните лаборатории, на академската заедница, невладиниот сектор, бизнис секторот, верските заедници итн.²²¹

4. СТАНДАРДНИ ОПЕРАТИВНИ ПРОЦЕДУРИ ЗА СПРАВУВАЊЕ (РЕАКЦИЈА И ПОДДРШКА) СО ТЕРОРИСТИЧКИ АКТИВНОСТИ (ВКЛУЧУВАЈЌИ МЕЃУНАРОДЕН И УРБАН ТЕРОРИЗАМ, ДИВЕРЗИИ И САБОТАЖИ)

Со цел стандардизирање на постапките на субјектите од системот за управување со кризи во прогласена кризна состојба, од страна на Владата на Република Македонија во Февруари 2012 година усвоени се „Стандардни оперативни процедури за комуникација, координација и соработка помеѓу субјектите од системот за управување со кризи во прогласена кризна состојба“.²²²

²²⁰ Превземено на 15.11.2013 од: <http://www.macefdrr.gov.mk/files/publications/NPDRR.II.Edition.pdf>

²²¹ Изјава на тогашниот Директор на ЦУК, проф. Д-р Панде Лазаревски, од Трибината организирана од Здружението на дипломирани студенти од Република Македонија на Европскиот центар за безбедносни студии „Џорџ К.Маршал“ на тема „Справување со кризи и поставеност на заштитата и спасувањето“ одржана на 05.05.2009 година во Скопје

²²² Превземено на 15.11.2013 од: <http://www.cuk.gov.mk/Images/bilten%20mart%202012.pdf>

Во стандардните оперативни процедури (СОП) дефиниран е начинот на прогласување на кризна состојба, функциите и задачите на институциите во системот за управување со кризи, принципите за анализа на состојбата, начинот на донесување на одлуки, постапките при справување (реакција и поддршка) со ризици/опасности, придружни појави/инциденти, како и прием распределба и дистрибуција на меѓународна помош.

Како дел од постапките при справување (реакција и поддршка) со ризици односно опасности, разработени се:

- Справување (реакција и поддршка) со манифестации на национализам и верска нетрпеливост и омраза;
- справување (реакција и поддршка) со терористички активности (вклучувајќи меѓународен и урбан тероризам, диверзии и саботажи);
- справување (реакција и поддршка) со демонстрации, штрајкови и немири од широки размери;
- справување (реакција и поддршка) со земјотрес;
- справување (реакција и поддршка) со поплави;
- справување (реакција и поддршка) со интензивни снежни врнежи, снежни наноси, лавини, лизгање на земјиште и поголеми одрони на земја;
- справување (реакција и поддршка) со екстремно високи или ниски температури и густы магли;
- справување (реакција и поддршка) со пожари од поголеми размери;
- справување (реакција и поддршка) со катастрофи во рудници или производствени капацитети, хаварии и поголеми дефекти;
- справување (реакција и поддршка) со напукнатини, уривања и други оштетувања на брани;
- справување (реакција и поддршка) со радиолошка, хемиска или биолошка контаминација, вклучувајќи последици од средствата за масовно уништување;
- справување (реакција и поддршка) со појава на масовни труења (храна, хемикалии и други отровни материи);
- справување (реакција и поддршка) со појава на заразни болести кај луѓето (епидемии);
- справување (реакција и поддршка) со појава на заразни болести кај животните (епизоотии), и

- справување (реакција и поддршка) со појава на заразни болести кај растенијата (епифитотии).²²³

Од аспект на менаџирањето на кризи предизвикани од терористички напади, предмет на интерес за овој труд ќе бидат „Стандардните оперативни процедури за справување (реакција и поддршка) со терористички активности (вклучувајќи меѓународен и урбан тероризам, диверзии и саботажи).

Во однос на настанатата состојба и превземените мерки, согласно Стандардните оперативни процедури во прогласена кризна состојба, по добиени информации, одлуки и заклучоци, субјектите од системот за управување на кризи превземаат соодветни мерки. Во таа насока, се врши перманентно доставување на податоци и информации за текот на справувањето со кризната состојба преку сите расположливи средства за комуникација, се врши следење на преземените мерки и активности како и ангажираноста на сопствените ресурси и се изготвуваат извештаи. (Прилог бр.2)

Извештаите ги изработува Центарот за управување со кризи (ЦУК), а секоја институција доставува одговори до ЦУК по сите прашања од извештајот со кои располага. Информациите со класифицирана содржина се обележуваат и за нивната распределба кон средствата за јавно информирање и меѓународните институции одлучува Главниот штаб за управување со кризи Г(ШУК).

Ситуационите извештаи ги усвојува ГШУК и истите ЦУК ги дистрибуира до институциите кои имаат претставници во штабот, институции кои имаат надлежности за постапување по извештаите, членови на ГП и УК, Владата, Собранието, Претседателот на РМ и телата на ГШ.

Врз основа на член 24 став 1 од Законот за управување со кризи²²⁴ (Сл. Весник бр. 29/05), Главниот штаб на Системот за управување со кризи допесува одлука за ангажирање на соодветни ресурси, како и начинот на нивно ангажирање. Односно, со одлуката се дефинираат ангажираните ресурси (човечки, материјално – технички и

²²³ Превземено од: „Стандардни оперативни процедури за комуникација, координација и соработка помеѓу субјектите од системот за управување со кризи во прогласена кризна состојба“

²²⁴ **Член 24:** При Центарот се формира Главен штаб, како оперативно стручно тело, кое раководи со активностите за превенција и справување со кризни ситуации. Главниот штаб го сочинуваат претставници на министерствата од членот 13 став 2 на овој закон. Членови на штабот се и раководителот на итната медицинска помош во Скопје, директорот на Дирекцијата за заштита и спасување, како и претставници на Армијата, Агенцијата за разузнавање, Дирекцијата за безбедност на класифицирани информации и Црвениот крст на Република Македонија. Составот на Главниот штаб во Центарот ја одразува соодветната и правичната застапеност на заедниците. Директорот на Центарот раководи со Главниот штаб

финансиски), како и начинот на ставање во функција на истите, и тоа според времето и намената, а според следново:

- ✓ Оперативни активности веднаш по настанокот на кризата (по случувањето на терористичкиот напад;
- ✓ Давање на помош на непосредно загрозени лица;
- ✓ Справување со последиците предизвикани од терористичкиот напад;
- ✓ Помош на посредно загрозени лица од терористичкиот напад, и
- ✓ Логистичка поддршка.

Во понатамошниот текст, согласно стандардните оперативни процедури за справување (реакција и поддршка) со терористички активности, ќе ги објаснам сите процедури, мерки и постапки кои би се превземале доколку се случи терористички напад на критична инфраструктура во Република Македонија. Доколку се земе во предвид дека (како што досега образложив) критичната инфраструктура може да биде од различен карактер и ефектите од нејзино уништување или онеспособување ќе бидат различни, може да се каже дека оваа анализа ќе биде за општ случај.

Во моментот на случување на терористички напад, во улога на оперативно стручно тело, со активностите за превенција и справување со кризната ситуација, раководи Главниот штаб, кој би бил формиран во Центарот за управување со кризи од претставници на субјектите од системот за управување со кризи.

Веднаш по случувањето на терористичкиот напад, првично Министерството за внатрешни работи (МВР) со поддршка на Армијата на Република Македонија (АРМ), врши обезбедување и контрола на потесниот и поширокиот реон, како и регулирање на сообраќајот во и кон зафатеното подрачје. Потоа МВР во соработка со АРМ и Дирекцијата за радијациона сигурност (ДРС) врши првична процена и мониторинг на потесното и поширокото подрачје зафатено со терористичкиот акт. Во случај на присуство на радијација, Дирекцијата за заштита и спасување (ДЗС) со поддршка на АРМ и во соработка со ДРС организираат и спроведуваат деконтаминација на контаминираните лица.

Во текот на горанаведените активности, Управата за безбедност и контраразузнавање (УБК) во соработка со Агенцијата за разузнавање (АР) и Министерството за одбрана (МО) вршат собирање на податоци и меѓусебна размена на класифицирани информации и нивна анализа, како и анализа за можни дополнителни терористички активности или закани. Веднаш по првичната анализа на податоците, МВР и МО организираат координирано планирање и превземање на специјални

операции за справување со поединци, групи и организации кои се осомничени за инволвираност во терористичките активности.

Во понатамошниот тек на настани, се ангажираат ресурси (човечки, материјално – технички и финансиски) и се стават во функција на давање помош на непосредно загрозените лица од терористичките активности во зафатеното подрачје. Во таа насока, МВР со поддршка на АРМ врши пребарување и спасување на повредени, односно настрадани лица од терористичкиот акт. Министерството за здравство (МЗ) во соработка со Црвен крст (ЦК) организира давање на прва медицинска помош на повредените при што се ангажираат тимови, екипи, број на лица, единици, експерти и сл. При тоа, МЗ организира згрижување на тешко повредените и заболените и во соработка со МВР и АРМ организира транспорт на повредени од зафатеното подрачје по сувоземен и воздушен пат. Доколку во зафатеното подрачје има загрозени или повредени ВИП личности, МВР во соработка со МЗ и АРМ организира нивно обезбедување и евакуација.

За горенаведените активности и превземени мерки, извршителите доставуваат ситуациони извештаи до Центарот за управување со кризи. Врз основа на информациите наведени во извештаите, Главниот штаб (ГШ) организира активности во насока на справување со последиците од терористичките активности. Поточно, МВР со поддршка на АРМ организира и спроведува зајакнато обезбедување на загрозените витални објекти, и во соработка со ДЗС вршат откривање и онеспособување на импровизирани експлозивни направи и деминирање на експлозивни направи.

Во оваа фаза, разрешување на кризата и враќање во нормала, во случај на радијационен вонреден настан ДЗС со поддршка од АРМ и во соработка со Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСПП) и ДРС организираат и спроведуваат деконтаминација на контаминираните материјални средства. Степенот на обезбедување на државната граница, како и контролата на граничните премини (на граничните и надвор од граничните премини) се подигнува на поголем степен, од страна на МВР, поточно Интегрираното гранично управување (ИГУ) со поддршка од АРМ, Царинска управа и инспекциски служби. Министерството за здравство во соработка со МВР, ДЗС, АРМ и Министерството за транспорт и врски (МТВ) организира транспорт, сместување и идентификација на загинатите а Единиците на локална самоуправа (ЕЛС) со Јавните претпријатија (ЈП) организираат погребување на загинатите лица. Министерството за надворешни работи (МНР) организира активности и постапки за предавање на телата на загинатите странски

државјани на претставници на матичните земји, а пак МТВ во соработка со ДЗС, АРМ и ЕЛС со ЈП организира и спроведува расчистување на оштетени и уништени објекти и витална инфраструктура.

ЕЛС, а во соработка со претставници на државните институции организира комисијско утврдување на настанатите штети. Известување за оваа активност се доставуваат до ЦУК по извршената активност.

Како завршни активности кои ќе бидат дел од последната фаза, односно обновата, Главниот штаб на Системот за управување со кризи организира помош на посредно загрозените лица од терористичките активности, и тоа, евакуација на загрозените лица, згрижување на туристите од загрозеното подрачје (доколку ги има) и психолошки третман на загрозените лица. Од аспект на логистичката поддршка, Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСПП) ќе изврши мониторинг на состојбата со животната средина (квалитетот на воздухот, водата и почвата, а пак Управата за хидрометеоролошки работи (УХМР) ќе изврши мониторинг на метеоролошките и хидролошките параметри и појави. Содржината на радионуклеиди во животната средина, мониторинг на надворешното гама зрачење, и квалитетот на водата за пиење, ќе биде контролирано од страна на Дирекцијата за радијациона сигурност (ДРС), Институтот за јавно здравје (ИЈЗ) и Министерството за здравство (МЗ). Снабдување на населението со исправна вода за пиење, храна, лекови и хигиенски материјали, ќе биде во надлежност на МЗ и Министерството за финансии (МФ).

Дирекцијата за безбедност на класифицирани информации (БДКИ) организира систем за пренос на класифицирани информации кон меѓународните институции, а пак Финансиска полиција (ФП) во соработка со МВР, Управата за јавни приходи (УЈП) и Дирекција за спречување на перење пари и финансирање на тероризам врши следење и анализирање на податоци за поголеми финансиски трансакции.

Горенаведените активности и процедури се табеларно претставени во прилог бр.2 од овој магистерски труд.

„Стандардните оперативни процедури за комуникација, координација и соработка помеѓу субјектите од системот за управување со кризи во прогласена кризна состојба“, се единствен документ во кој се опфатени активностите на субјектите од системот за управување со кризи за справување (реакција и поддршка) со терористички активности. Како што напоменав на почетокот на оваа анализа на мерки и постапки, специфичноста на критичната инфраструктура и ефектите од

нејзино уништување или онеспособување ќе бидат специфични и различни за секој вид на критична инфраструктура. Поточно, видот на критичната инфраструктура и инфраструктурниот сектор (пр. комерцијални објекти, комуникации и информатика, транспортни системи, брани и сл) и последиците од нивно уништување или онеспособување, ќе се разликуваат во економските ефекти, ефектите врз популацијата, еколошките ефекти, политичките и психолошките ефекти, јавните здравствени последици и сл. Токму поради тоа, неопходно е да се изготви листа на инфраструктурни сектори и критично инфраструктурни објекти, за да потоа се изготват стандардни оперативни процедури за справување со терористички активности, за секој сектор или објект конкретно.

ЗАКЛУЧОК

Врз основа на извршената дескриптивна анализа на законската легислатива, програмите и стандардните оперативни процедури опфатени со овој труд, како и дополнителна литература која е користена при изработка на трудот, ги изнесувам следниве заклучоци и препораки:

Концептот на кризен менаџмент е детално разработен во рамките на Европската Унија и САД. Тој опфаќа комплексни и ефикасни процедури за превенција и справување со кризи предизвикани како производ на уништување или онеспособување на критичната инфраструктура. Анализите презентирани во овој труд покажуваат дека постојат одредени сличностите и разликите помеѓу моделите на менаџирање на кризи и заштитата на критична инфраструктура, користени во ЕУ и САД, но адаптирани на нивните политики и предвидени капацитети за заштита на критичната инфраструктура. Сепак, и во двата случаи, првично е дадена дефиниција за критичната инфраструктура, потоа нејзина идентификација и на крај нејзина заштита.

Со анализа на Законот за управување со кризи се утврди дека Република Македонија има воспоставено систем за управување со кризи и дефинирани партиципенти, како и планирани ангажирања на соодветни расположиви ресурси за ефективно и ефикасно справување со кризите, но недостасува концептот на критична инфраструктура и нејзина заштита.

Како дополнителен документ кој беше предмет на анализа беа „Стандардни оперативни процедури за комуникација, координација и соработка помеѓу субјектите од системот за управување со кризи во прогласена кризна состојба“. Од таму, може да се заклучи дека стандардни оперативни процедури се ефективно и ефикасно разработени во насока на ангажирање на субјектите од системот за управување со кризи и употребата на ресурсите, но сметам дека е потребно да се предвидат и СОП кога станува збор за криза предизвикана од терористички напади врз критичната инфраструктура. Покрај тоа, недостаток е и нецелосно разработени оперативни процедури за ефективно и ефикасно примање и давање помош од и на други држави преку меѓународни институции, особено институциите во рамките на Европската Унија.

За целосна функционалност на системот за управување со кризи, како и за воочување на недостатоците, потребни се чести практични увежбувања по зададени сценарија, бидејќи според моето досегашно професионално искуство, сметам дека

постои недоволна обученост и извежбаност на човечките ресурси за справување со кризи предизвикани од терористички напади врз критичната инфраструктура. Сепак, ефикасноста во менаџирањето со кризите, покрај обученоста секогаш е поврзана со ресурсите кои се користат, и поради тоа потребен е повисок степен на опременост на субјектите со софистицирана и соодветна опрема за справување со кризи и нивно менаџирање.

Од аспект на превентивата, потребно е постојано надополнување и ажурирање на постоечката законска легислатива и развивање на соодветни модели на рано предупредување кои ќе соодветствуваат со потребите на земјата и ќе овозможат развивање на стандардни оперативни процедури за ангажирање на учесниците и нивните расположливи ресурси во справување со кризи предизвикани од терористички напади врз критичната инфраструктура. Успешното превенирање, придонесува кон намалување на ризиците, што пак директно влијае врз зголемувањето на безбедноста на критичната инфраструктура.

Ако се земе во предвид дека одговорни субјекти за координирање на активностите на учесниците во системите за управување со кризи се Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување, од круцијален карактер е избегнување на преклопувањето на надлежностите меѓу одговорните субјекти, односно практикување на централизиран начин на донесување на одлуките и нивно децентрализирано извршување. Централизираниот начин на донесување на одлуките предвидува стандардизација на мерките, постапките и стандардните оперативни за заштита на критичната инфраструктура, без оглед дали таа е државно управувана и обезбедувана или пак тоа е во надлежност на приватниот сектор.

Ризиците од тероризмот како современа закана врз критичната инфраструктура се реалност и во Република Македонија, и нивното влијание веќе секојдневно се чувствува во сите сегменти на живеењето. Од досегашните искуства, и покрај долгата историја на меѓуетничка нетрпеливост, политички спорови и поделености, како елементи кои несомнено може да доведат до ризици од тероризам, сеуште не постои цврст став во врска со заштитата на критичната инфраструктура. Неопходен е сериозен пристап кон фактот дека уништување или делумно онеспособување на критичната инфраструктура или дел од неа, е сериозна закана која ќе ги влоши постојните состојби и тензии. Токму поради тоа, неопходно е да се донесе ефективна стратегија за заштита на критичната инфраструктура, со која ќе може да се справиме со современите закани.

Согласно горенаведеното, може да се заклучи дека успешноста на менасирањето со кризи предизвикани од терористички напади врз критична инфраструктура зависи од капацитетите на општеството кое треба да се справи со нив, а што ќе се следи од стратешките документи со кои се определени постапките на институциите и активирањето на соодветните капацитети во случај на овој вид на кризи.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Brecher, M. & Geist, B. (1980), *Decision in Crisis: Israel, 1967 and 1973*, Berkeley: University of California Press,
- Brecher, M. (1997), *A Study of Crisis*, Michigan: The University of Michigan
- Byman, D. L. (2003), *Al Qaeda as an Adversary: Do we Understand our Enemy*, World Politics, vol. 56, No. 1
- Bognar, B. (2009), *The process of critical infrastructure protection*, Budapest: AARMS
- Carroll, A. & Buchholtz, K. (2009), *Business & Society: Ethics and Stakeholders Management*, Mason: Cengage Learning
- Daft, R. & Marcic, D. (2009), *Understanding The Management*, Mason OH: Cengage Learning
- Димовски, З. (2007), *Тероризам*, Скопје: Графотранс
- Fuchs, F. (2009), *The Treaty of Maastricht - the Result of Rational State Preferences*, Munich: Green Verlag
- Гоцевски, Т. (2007), *Образовен менаџмент*, Скопје: Филозофски факултет
- Гоцевски, Т., Бакревски, О. и Славевски, О. (2007), *Европската Унија низ призмата на европската безбедност*, Куманово: Македонска ризница
- Главинов, А. и Стојановска, Б. (2013), *Во потрага по ефективна заштита на критичната инфраструктура*, Скопје: Воена Академија „Генерал Михајло Апостолски“
- Гелке, А. (2009), *Новата ера на тероризмот*, Скопје: Магор
- Гризолд, А. (2006), *Словенија во изменетата безбедносна средина*, Скопје: Министерство за одбрана на РМ
- Griffin, R. (2013), *Fundamentals of management*, Boston: Cengage Learning
- Goel, S. (2009), *Crisis Management: Master the Skills to Prevent Disasters*, New Delhi: Global India Publications
- Hermann, C. (1969), *Crisis in Foreign Policy: A Simultaneous Analysis*, Indianapolis: Bobbs-Merrill
- Hance, M. W. (2013), *Terrorist Recognition Handbook: A practitioner's manual for predicting and identifying terrorist activities*, New York: Taylor & Francis Group
- Helibozak, E.P., Kovacich, G.L. & Jones, A. (2008), *The Corporate security Professional's Handbook on Terrorism*, Oxford: Elsevier Inc.

- Idzorek, T. (2009), *Infrastructure and Strategic Asset Allocation: Is Infrastructure an Asset Class?*, Chichago: Ibbotson a Morningstor Company
- Jenkins, B. (1977), *The Potential of Nuclear Terrorism*, Santa Monica: CA Rand
- Jongman, S. (1988), *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories and literature*, Amsterdam, North Holland: Transaction Books
- Koontz, H. & Weihrich, H. (2007), *Essentials of Management*, New Delhi: Tata McGraw-Hill Publishing
- Khan, A. (1987), *A Legal Theory of International Terrorism*, Conecticut: Law Review, Vol. 19
- Котовчевски, М. (2003), *Современ тероризам*, Скопје: Македонска цивилизација
- Кронин, О. и Лудс, Џ. (2009), *Напад на тероризмот – елементи на грандиозна стратегија*, Скопје: Нампрес
- Larche, R. (2008), *Global Terrorism Issues and Development*, New York: Nova Science Publisher,
- Langley, A. (2006), *September 11: Attack on America*, Minneapolis: Compass Point Books
- Митревска, М. (2008), *Кризен Менаџмент*, Скопје: Филозофски факултет
- Moteff, J. & Parfomak, P. (2004), *Critical Infrastructure and Key Assets: Definition and Identification*, Washington, DC: Congresional Research Service, The Library of Congress
- Neumann, P. R. (2009), *Old and new terrorism*, Cambridge: Polity Press
- Sulcer, T. (2008), *Common Sense II: How America can prevent the three types of terrorism*, Charleston: BookSurge Publishing
- Sevine, B (2008), *Participation In terrorist organizations: An analysis of left wing DHKP/C and religiously motivated Turkish Hezbollah terrorist organizations*, Michigan State University: ProQuest LLC
- Spyer, J. (2004), *The Al-Qaida Network and weapons of mass-destruction*, Meadel East Review of International Affairs, Vol.8, No. 3
- Sharma, D.P. (2008), *The new terrorism: Islamist international*, New Delhi: S.B. Nangia
- Tucker, S. (2008), *Arab-Israeli Conflict*, Santa Barbara: ABC-CLIO
- Vaughan, R. and Pollard, R. (1984), *Rebuilding America, Planning and Manaying Public Work in the 1980*, Vol. I, Washington, DC: Council of State Planning Agencies

- Vujaklija, M. (1992), *Leksikon stranih reci i izraza*, Beograd: Prosveta
- Шалијан, Ж. и Блин, А. (2008), *Историја на тероризмот*, Скопје: Табернакул
- Шуклев, Б. (2004), *Менаџмент 4-ти*, Скопје: Економски факултет
- Commission of the EU Communities, (2004), *Critical infrastructure protection in the fight against terrorism*, Bruxelles
- Center for Security Studies, (2009) *Crisis and Risk Network Critical Infrastructure Protection*, ETH Zürich: Center for Security Studies (CSS)
- DCSINT Handbook (2006), *Critical infrastructure threats and terrorism*, No. 1.02, Kansas
- Центар за управување со кризи, Систем за управување со кризи – Прирачник за граѓаните, Декември 2009
- Хаџи-Јанев, М. (Декември, 2011), *Политичка мисла*, Скопје: IDSCS, бр.36,
- US Army TRADOC G2 (2007), *Terror Operations – Case Studies in Terrorism*, Kansas
- IntelCenter (2005), Alexandria: Tempest Publising
- <http://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r060.htm>
- <http://www.azdema.gov/museum/famousbattles/pdf/Terrorism%20Definitions%20072809.pdf>
- <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>
- <http://www.azdema.gov/museum/famousbattles/pdf/Terrorism%20Definitions%20072809.pdf>
- <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/3-0/ch9.htm>
- https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Provisional_Irish_Republican_Army.html
- <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/439725/Palestine-Liberation-Organization-PLO>
- <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/193771/ETA>
- <http://www.pkkonline.com/>
- <http://www.consilium.europa.eu/eudocs/cmsUpload/12019.en.1.pdf>
- Committee to Protect Journalists, достапно на: <http://www.cpj.org/killed/2002/daniel-pearl.php>
- <http://saharareporters.com/video/video-nigerian-terror-group-ansaru-displays-bodies-7-hostages-murdered-bauchi>

- <http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/conventions/Conv1.pdf>
- http://www.icao.int/secretariat/legal/List%20of%20Parties/Hague_EN.pdf
- <http://www.mcgill.ca/files/ias1/montreal1971.pdf>
- <http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/conventions/Conv4.pdf>
- <http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv15-english.pdf>
- http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CC4QFjAB&url=http%3A%2F%2Fconventions.coe.int%2FTreaty%2Fen%2FTreaties%2FWord%2F099.doc&ei=DZBvUruzNsJGtQafpoFI&usg=AFQjCNH0QhqaE_2z9HBTIzYX18PyWmRUw&bvm=bv.55123115,d.Yms
- <http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/conventions/Conv5.pdf>
- <http://treaties.un.org/untc/Pages/doc/Publication/UNTS/Volume%201456/volume-1456-I-24631-English.pdf>
- <http://www.uscg.mil/international/affairs/publications/mmscode/english/AppendC.htm>
- <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/bomb.pdf>
- http://legal.un.org/avl/pdf/ha/icsft/icsft_e.pdf
- <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/182.htm>
- <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=190&CM=1&CL=ENG>
- <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/international-convention-suppression-acts-nuclear-terroris/>
- <http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/>
- http://books.google.mk/books?id=GAV2ZUZ6qPIC&pg=PA27460&lpg=PA27460&dq=european+union+security+policy+1999+Cologne&source=bl&ots=QMOOCwpJIh&sig=BncanioBQ4e467S1zj4kofqPV7M&hl=en&sa=X&ei=cGytUv_rGMG8ygP1r4KACA&redir_esc=y#v=onepage&q=european%20union%20security%20policy%201999%20Cologne&f=false
- <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%2014469%202005%20REV%204&r=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fen%2F05%2Fst14%2Fst14469-re04.en05.pdf>
- http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Directive&an_doc=2005&nu_doc=89

- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:114:0064:0064:en:pdf>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:123:0042:0046:EN:PDF>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:153:0013:0035:EN:PDF>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:153:0001:0012:EN:PDF>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:176:0001:0010:EN:PDF>
- http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0786en01.pdf
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0702:FIN:EN:PDF>
- http://eur-lrx.europa.eu?LexUriServ/site/en/com/2005_057601.pdf
- http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0576en01.pdf
- http://www.archives.gov/records-mgmt/rcs/schedules/departments/departments-of-homeland-security/rg-0563/n1-563-07-008_sf115.pdf
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0786:FIN:EN:PDF>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12002E308:EN:HTML>
- http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/g24217_en.htm
- <http://www.unbrussels.org/agencies/unisdr.html>
- http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/CII_Act.pdf
- http://www.naruc.org/publications/nipp_plan4.pdf
- <http://www.fas.org/irp/offdocs/pdd-63.htm>
- <http://www.dhs.gov/critical-infrastructure-sectors>
- <http://www.fema.gov/pdf/about/brochure.pdf>
- <http://govinfo.library.unt.edu/911/report/911Report.pdf>
- <http://www.fas.org/irp/crs/RL31617.pdf>
- <http://www.globalresearch.ca/march-11-2004-the-madrid-3-11-bombings-was-it-really-an-attack-by-islamic-terrorists>

- <http://www.nytimes.com/2004/03/11/international/europe/11CND-TRAI.html>
- <http://www.nytimes.com/2004/03/11/international/europe/11CND-TRAI.html>
- <http://www.globalresearch.ca/march-11-2004-the-madrid-3-11-bombings-was-it-really-an-attack-by-islamic-terrorists>
- <http://www.globalresearch.ca/march-11-2004-the-madrid-3-11-bombings-was-it-really-an-attack-by-islamic-terrorists>
- <http://star.dnevnik.com.mk/default.aspx?pbroj=2756&stID=54809>
- http://web17.epnet.com/citation.asp?tb=1&_ug=sid+7FDF469B%2DEB1D%2D461A%2D
- <http://www.answers.com/topic/londonistan-term>
- <http://www.wsws.org/en/articles/2006/02/hamz-f16.html>
- <http://www.cuk.gov.mk/index.php?cat=65>
- <http://www.cuk.gov.mk/Images/1.pdf>
- <http://www.macefdrr.gov.mk/files/publications/NPDRR.II.Edition.pdf>

Поширока користена литература:

- Christian von Hirschhausen and Berit Meinhart, (2001) *Infrastructure Policies and Liberalization in the East European Transition Countries: Would Less Have been More?*, Proposal for the Annual Congress of the European Economic Association Université de Lausanne, Switzerland.
- Engelbrekt, K., & Fröberg, M. (2005) *Managing Political Crises in Bulgaria: Pragmatism and Procrastination*, Stockholm: Elanders Gotab
- Macaulay, T. (2008) *Critical Infrastructure - Understanding Its Component Parts, Vulnerabilities, Operating Risks and Interdependencies*, London: CRC Press
- Perrow, C. (1999) *Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies*, Princeton: Princeton University Press
- Radvanovsky, R. & McDougall, A. (2010) *Critical Infrastructure, Homeland Security and Emergency Preparedness*. Second edition. New York: CRC Press, Taylor & Francis Group
- Murray A.T., T. Grubestic., "Critical infrastructure protection: The vulnerability conundrum," *Telematics and Informatics*, vol. 29, no. 1, February 2012.
- Barney J., Hesterly S.W.(2005) *Strategic Management and Competitive Advantage*, London: Prentice Hall
- Brown, K. A. (2006), *Critical Path: A Brief History of Critical Infrastructure Protection in the United States*, Fairfax, Spectrum Publishing Group, Inc.

- Colins, P., Baggett, R. K. (2009), *Homeland Security and Critical Infrastructure Protection*, Westport, Praeger Publishers.
- Lewis, T. G. (2006), *Critical Infrastructure Protection in Homeland Security: Defending a Networked Nation*, Hobocen, Wiley-Interscience Publication
- Murray, A., Grubestic, T., (ed.), (2007), *Critical Infrastructure. Reliability and Vulnerability*, New York, Springer Publishing

ЗАКОНИ

1. Министерство за одбрана (Закон за одбрана, Сл. Весник на РМ 8/92 и Закон за измени и дополнување на Законот за одбрана, Сл. Весник на РМ 5/03, 06 и 08);
2. Центар за управување со кризи (Закон за управување со кризи, Сл. Весник на РМ 29/05);
3. Дирекција за заштита и спасување (Закон за заштита и спасување, Сл. Весник на РМ 36/04 и Проценка за закана од природни непогоди, Сл. Весник на РМ 117/07);
4. Дирекција за заштита на класифицирани информации (Закон за заштита на класифицирани информации, Сл. Весник на РМ 9/04);
5. Министерство за транспорт и врски (преку Закон за безбедност на железнички транспорт, Сл. весник на РМ 40/07, Закон за обезбедување на железничкиот систем, Сл. Весник на РМ 48/10, Закон за јавен транспорт на копно, Сл. Весник на РМ 114/09, 83/10 и 140/10;
6. Закон за внатрешна пловидба, Сл. Весник на РМ 55/07, 26/09 и 22/10;
7. Закон за електронски комуникации, Сл. Весник на РМ 14/07, 55/07, 98/08, 83/10 и 48/10;
8. Закон за воздушен сообраќај, Сл. Весник на РМ 24/07, 1-3/08 и 67/10, и
9. Закон за транспорт на опасни материи, Сл. Весник на РМ 48/10.
10. Закон за внатрешни работи, Сл. Весник на СРМ бр. 16 од 06.05.1967
11. Закон за територијалната организација на локалната самоуправа во Република Македонија, Сл. весник на Р Македонија бр.55/04 од 16.08.2004
12. Законот за кривичната постапка, Службен весник на РМ бр.150 од 18.11.2010 година
13. Закон за локална самоуправа, Сл. весник на Р Македонија” бр.5 од 29.01.2002

14. Закон за полиција, Сл.весник бр.113 од 03.11.2006
15. Стратегијата за одбрана на Република Македонија, Службен весник на РМ, број 30 од 01.03.2010
16. Законот за спречување на перење пари и други приноси од казниво дело, Службен весник на РМ бр. 46/04 од 20 јули 2004
17. Одлука за формирање Совет за борба против перење пари и финансирање тероризам, Службен весник на РМ бр. 159 од 16.11. 2011
18. Стратегија за одбрана на Р. Македонија, Сл. весник број 45, септември 1998
19. Договорот за оперативна и стратешка соработка меѓу Република Македонија и Канцеларијата на Европската полиција склучен со размена на писма потпишани во Хаг на 8 септември 2011 година и во Скопје на 20 септември 2011, Сл. Весник 172/11 од 14.12.2011
20. Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик, Сл.Весник на Р.Македонија бр. 7 од 15.01.2008
21. Закон за Агенција за разузнавање, Сл. Весник бр.19 од 06 април 1995
22. Правилникот за остварување на работите на разузнавањето, контраразузнавањето и спречувањето и откривањето на кривичните дела во одбраната, Службен весник Бр.40 од 2003
23. Закон за Јавното Обвинителство, Сл.Весник на Р.Македонија бр. 150 од 12.12.2007
24. Закон за судови, Службен весник на РМ бр.58/2006
25. Закон за надзор на државната граница, Службен весник на РМ бр. 71/06, Чл. 7 ст. 1 и Одлука на Владата на РМ бр. 19-1420/01, Службен весник на РМ бр. 35/07
26. Изменување и дополнување на Законот за судови, Службен весник на РМ бр.35 од 14.03.2008
27. Одлуката за организацијата, делокругот и начинот на извршување на задачите на администрацијата на Град Скопје, Службен гласник на Град Скопје“ бр. 12/2005
28. Закон за национална криминалистичко –разузнавачка база на податоци, Сл. Весник на Р. Македонија бр.120/09 од 02.10.2009
29. Закон за следење на комуникациите, Сл.Весник на Р.Македонија бр.121 од 21.11.2006
30. Законот за ратификација на конвенцијата на советот на европа за перење, откривање, заплена и конфискација на приноси од казниво дело и финансирање тероризам, Сл. Весник на Република Македонија, бр.49 од 14.04.2009

**СЕКТОРСКИ МЕРКИ ВО НАСОКА НА ЗАШТИТА НА КРИТИЧНАТА
ИНФРАСТРУКТУРА**

- Во Информатичкиот секторот:
 - Директивата за универзални услуги (2002/22/ЕС), која се занимава меѓу другото и со интегритетот на јавните електронски комуникациски мрежи;
 - Директива за овластување (2002/58/ЕС) која се занимава меѓу другото, со интегритетот на јавните електронски комуникациски мрежи;
 - Директива за приватност (2002/58/ЕС) која се занимава меѓу другото со безбедноста на јавните електронски комуникациски мрежи;
 - Рамковна одлука на Советот (2005/222/ЈНА) од 24 Февруари 2005 година во врска со напади врз информатичките системи, и
 - Регулатива (ЕС) бр 460/2004 од 10 март 2004 за воспоставување на Европска мрежа и Агенција за Информатичка безбедност, ENISA.
- Во секторот за Здравство:
 - Одлука бр. 2119/98/ЕС од Европскиот Парламент и Совет од 24 Септември 1998 година за воспоставување на мрежа за епидемиолошки надзор и контрола на заразни болести во заедницата,
 - Директива на Комисијата 2003/94/ЕС од 8-ми Октомври 2003 година за одредување на принципите и насоките за добра производна пракса на медицински производи за човекова употреба и испитуваните медицински производи за човекова употреба;
- Во Финансискиот сектор:
 - Директива 2004/39/ЕС на Европскиот Парламент и Советот од 21 Април 2004 година за пазарите на финансиските инструменти (MiFID);
 - Надзорни стандарди за евро малоплатежни системи донесени во Јуни 2003 година од страна на Управниот совет на Европската Централна банка (ЕЦБ);
 - Директива 2006/48/ЕС на Европскиот Парламент и Советот од 14 Јуни 2006 година за контрола на работата на кредитните институции;
 - Директива 2006/49/ЕС на Европскиот Парламент и на Советот од 14 Јуни 2006 година за адекватност на капиталот на инвестициските фирми и на кредитните институции;

- Предлог Директива за платежни услуги на внатрешниот пазар дополнувајќи ги Директивите 97/7/ЕС, 200/12/ЕС и 2002/65/ЕС (СОМ(2005) 603);
- Директива 2000/46/ЕО на Европскиот Парламент и на Советот од 18 Септември 2000 година, за превземање и вршење на прудентен надзор на бизнисот врз институции кои се занимаваат со електронски пари, и
- Директива 1998/26/ЕС на Европскиот Парламент и на Советот од 19 Мај 1998 за финални порамнувања.
- Во транспортниот сектор:
 - Регулатива (ЕС) бр. 725/2004 на Европскиот Парламент и на Советот од 31 Март 2004 година за подобрување на сигурноста на бродовите и пристаништата;
 - Регулатива на Комисијата (ЕС) бр. 884/2005 од 10 Јуни 2005 година за процедури при спроведување на инспекциска комисија во областа на поморската безбедност;
 - Директива 2005/65/ЕО на Европскиот Парламент и на Советот од 26 октомври 2005 година за подобрување на пристанишната безбедност;
 - Регулативата (ЕС) бр. 2320/2002 на Европскиот парламент и на Советот од 16 декември 2002 година за воспоставување заеднички правила во областа на цивилната воздухопловна безбедност;
 - Регулатива (ЕС) бр. 622/2003 на Комисијата од 4 април 2003 година утврдува мерки за спроведување на заеднички основни стандарди за авијатиска безбедност;
 - Регулатива на Комисијата (ЕС) бр. 1217/2003 од 4 јули 2003 година е во врска со вообичаени спецификации за програмите за контрола на квалитетот на националната цивилна воздухопловна безбедност;
 - Регулатива на Комисијата (ЕС) бр. 1486/2003 од 22 август 2003 година со која се утврдуваат постапките за спроведување комисиска инспекција во областа на безбедноста на цивилното воздухопловство;
 - Регулативата на Комисијата (ЕС) бр. 68/2004 од 15 јануари 2004 година како дополнување на Регулативата на Комисијата (ЕС) бр 622/2003 со која се утврдуваат мерки за спроведување на општи основни стандарди за безбедноста во воздухопловството;
 - Регулативата (ЕС) бр. 849/2004 на Европскиот парламент и на Советот од 29 април 2004 година како дополнување на Регулативата (ЕС) бр.2320/2002 воспоставувајќи заеднички правила во областа на цивилното воздухопловство;

- Регулативата на Комисијата (ЕС) бр. 1138/2004 од 21 јуни 2004 година за воспоставување на заедничка дефиниција за критични делови на безбедносно ограничените области на аеродромите;
- Регулативата на Комисијата (ЕС) бр. 781/2005 од 24 мај 2005 година како дополнување на Регулативата (ЕС) бр. 622/2003 со која се утврдуваат мерките за имплементација на заеднички основни стандарди за безбедноста во воздухопловството;
- Регулативата на Комисијата (ЕС) бр. 857/2005 од 6 јуни 2005 година како дополнување на Регулативата (ЕС) бр. 622/2003 со која се утврдуваат мерките за имплементација на заеднички основни стандарди за безбедноста во воздухопловството;
- Директива 2001/14/ЕС за распределба на капацитетите на железничката инфраструктура;
- Превозот на опасни материи со железница е дефиниран од страна на Директива 1996/49/ЕС (изменета со Директивата 2004/110/ЕО, усвојувајќи (RID) 2005), и
- Конвенција за физичка заштита на нуклеарни материјали (потпишана во 1980 година, прифатена во 1981 година и стапила на сила во 1987).
- Во хемискиот сектор:
 - Опасни (Хазардни) инсталации под Севесо-II Директивата, Директива на Советот 96/82/ЕО од 9 декември 1996 година за контрола на поголеми инциденти кои вклучуваат опасни супстанции, (“Севесо II Директива“) дополнета со Директивата 2003/105/ЕО на Европскиот Парламент и на Советот од 16 декември 2003;
- Во нуклеарниот сектор:
 - Директивата на Советот 89/618/Euratom од 27 ноември 1989 година за информирање на пошироката јавност за мерките за здравствена заштита кои треба да се применат и чекори кои треба да се преземат во случај на радиолошка незгода;
 - Одлуката на Советот 87/600/Euratom од 14 декември 1987 година за договори во заедниците за навремена размена на информации во случај на радиолошка незгода.

ПРИЛОГ БР.2

Функции на СУП	Справување		Подготвеност за извршување	Известување
	Активност	Институција		
НЕПОСРЕДНО СПРАВУВАЊЕ СО НАСТАНОТ	Анализа на податоци и прибирање на податоци за можни нови терористички активности	МВР-УБК, АР и МО		Редовно класифицирано
	Размена на класифицирани податоци за можни терористички активности	МВР-УБК, АР, МО-АРМ и ЦУК		Редовно класифицирано
	Оперативно следење на активностите на земјиштето	МВР		Редовно класифицирано
	Координативно планирање на активности за справување со поединци, групи и организации	МВР и МО		Редовно класифицирано
	Превземање на специјални операции за справување со поединци, групи и организации	МВР и МО	Веднаш	Редовно дневно
	Обезбедување и контрола на потесното и поширокото зафатено подрачје	МВР и МО-АРМ	2 часа	Редовно класифицирано
	Првична проценка и мониторинг	МРВ, МО-АРМ, ДРС и МЗ-ИЈЗ	2 часа	Редовно
	Регулирање на сообраќајот	МВР	2 часа	Редовно

Функции на СУП	Справување		Подготвеност за извршување	Известување
	Активност	Институција		
ПОМОШ НА НЕПОСРЕДНО ЗАГРОЗЕНИ ЛИЦА	Пребарување и спасување на повредени-настрадани лица од терористички акт	МВР и МО	2 часа	редовно
	Давање на прва медицинска помош	МЗ, ДЗС и ЦК	1 час	редовно
	Згрижување на тешко повредени	МЗ	Веднаш	редовно
	Деконтаминација на лица	ДЗС и МО-АРМ		редовно
	Сувоземен и воздушен транспорт на загрозени лица	МЗ, МВР и МО-АРМ	2 часа	редовно
	Обезбедување и евакуација на загрозени ВИП личности	МВР, МО-АРМ, МЗ	2 часа	Редовно класифицирано

Функции на СУП	Справување		Подготвеност за извршување	Известување
	Активност	Институција		
СПРАВУВАЊЕ СО ПОСЛЕДИЦИТЕ	Обезбедување на загрозени витални објекти	МВР и МО-АРМ	2 часа	Редовно класифицирано
	Откривање и онезпособување на импровизирани експлозивни направи и деминирање	МВР, МО-АРМ и ДЗС	4 часа	Редовно класифицирано

	Деконтаминација на материјални средства	ДЗС, МО-АРМ и МЖСПП	24 часа	редовно
	Подигнување на степенот на обезбедување на државната граница, контрола на гранични премини и проток на стока и луѓе	МВР, ИГУ, МО, МФ-ЦУ и инспекциски служби	2 часа	редовно
	Транспорт и сместување на загинатите	МЗ, МВР, ДЗС, МО-АРМ, МТВ	4 часа	редовно
	Идентификација на загинатите	МЗ, МВР	24 часа	редовно
	Погребување на загинатите	ЕЛС со ЈП	24 часа	редовно
	Постапка со загинати странски државјани	МНР	24 часа	редовно
	Расчистивање на оштетени/уништени објекти и витална инфраструктура	МТВ, ДЗС, МО-АРМ и ЕЛС со ЈП	24 часа	Редовно и вонредно
	Утврдување на штетите	ЕЛС	3 дена	редовно

Функции на СУП	Справување		Подготвеност за извршување	Известување
	Активност	Институција		
ПОМОШ НА ПОСРЕДНО ЗАГРОЗЕНИ ЛИЦА	Евакуација	ДЗС, МТСП, МОН, МЗ, МО-АРМ, МЕ, МВР и ЕЛС со ЈП	24 часа	Редовно и вонредно по реализирана задача

	Психолошки третман на загрозените лица	МЗ, ЦК		Редовно
Функции на СУП	Справување		Подготвеност за извршување	Известување
	Активност	Институција		
ЛОГИСТИЧКА ПОДРШКА	Мониторинг на животната средина	МЖСПП. и МЗШВ (УХМР), ДРС, МЗ-ИЈЗ, ХБЗ	Веднаш а за некои параметри до 3 часа	континуирано
	Вонредни контроли на квалитетот на вода за пиење	МЗ-ИЈЗ	3 час	редовно
	Снабдување со вода	МЗ, ЦК, МО-АРМ, МЕ, ЕЛС со ЈП	24 часа	редовно
	Снабдување со храна, лекови и хигиенски материјал	МФ-АРС, МТВ, МЗ, МО, ЕЛС со ЈП и МТСП	24 часа	редовно
	Снабдување со енергенси (нафта, гас)	МТВ, МЕ и ДЗРННД	48 часа	редовно
	Оспособување на системот за електрична енергија	МЕ, МЕПСО, ЕЛЕМ	Селективно	редовно
	Оспособување на комуникациските системи во РМ	МТВ, АЕК, СРД	24 часа	редовно
	Организирање на систем за пренос на класифицирани информации кон меѓународни институции (НАТИ и ЕУ)	ДБКИ	4 часа	редовно
	Следење и анализа на финансиски трансакции на	МФ, МВР,	24 часа	Редовно

	поголеми суми	Дирекција за спречување на перење на пари и финансирање на тероризам, УЈП и ФП		
	Контролирано движење и работа во подрачја зафатени со кризната состојба	ЦУК и МВР	12 часа	редовно
	Финансии	МФ	24 часа	редовно

**ИЗВЕШТАЈ ЗА ПРЕВЗЕМЕНИ МЕРКИ И АКТИВНОСТИ ЗА ВРЕМЕ НА
КРИЗНА СОСТОЈБА, ИЗГОТВЕН ОД СТРАНА НА ЦЕНТАРОТ ЗА
УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ**

- Редовните дневни ситуациони извештаи се изработуваат двапати дневно во 10,00 и 20,00 часот. Вонредни по потреба и барање на ГШ и по одредени прашања;
- Редовните извештаи содржат:
 - Датум и време на извештајот;
 - Датум и време на настанот/појавата локално и по ГМТ;
 - Локација и зафатено подрачје (Град/област/реон и географски координати);
 - Опис на настанот (краток и аналитички);
 - Организатор на активноста;
 - Последици од активноста:
 - број на човечки жртви и повредени,
 - материјална штета:
 - оштетување на електродистрибутивната мрежа
 - оштетување на водоводната мрежа
 - оштетување на телекомуникациските мрежи
 - оштетување на сообраќајната инфраструктура
 - оштетување на објекти и друга инфраструктура
 - Временски услови:
 - правец на ветер ____ степени од;
 - брзина на ветерот _____ м/сек;
 - температура _____ степени Целзиусови;
 - облачност _____ % (0/25/50/75/100);
 - врнежи /дожд-снег/ количина,
 - Прогноза за наредните ____ дена.
 - Еколошки параметри:
 - Квалитет на воздухот (аерозагадување);
 - Квалитет на водата (реки и езера),

- Други еколошки параметри (почва итн.).
- Извештај од мониторинг на животна средина, храна и добиточна храна;
- Првична проценка за (загрозени, повредени, настрадани, исчезнати);
- Првична процена за развојот на ситуацијата за следните 24/48/72 часа;
- Преземени мерки:
 - Мерки за откривање на извршителите,
 - Употребени ресурси (по институции):
 - Материјално – технички,
 - Човечки
 - Згрижување (број на лица)
 - Евакуација (број на лица, км./радиус, прифатни центри и сл.)
 - Останати
- Потребна помош за надминување на последиците
- Други релевантни податоци
- Детали за контакт (24/7, тел. Факс, е-маил, веб и сл.)

ПРЕГЛЕД НА УПОТРЕБЕНИ СКРАТЕНИЦИ

СКРАТЕНИЦИ	ПОЛН НАЗИВ
СУК	Систем за управување со кризи
УК	Управувачки комитет
ГП	Група за процена
ГШУК	Главен штаб за управување со кризи
АВ	Агенција за вработување
АВХ	Агенција за ветерина и храна
АДП,	Агенција за државни патишта
АЕК	Агенција за електронски комуникации
АЖС	Агенција за железнички сообраќај
АКН	Агенција за катастар на недвижности
АП	Агенција за пасишта
АПП	Агенција за просторно планирање
АР	Агенција за разузнавање
АРМ	Армија на Република Македонија
АСМ	Агенција за спорт и млади
АСР	Агенција за стокови резерви
АЦВ	Агенција за цивилно воздухопловство
ГШЗС	Главен штаб за заштита и спасување
ГШУК	Главен штаб за управување со кризи
ДБКИ	Дирекција за безбедност на класифицирани информации
ДЗРННД	Дирекција за задолжителни резерви на нафта и нафтени деривати
ДЗС	Дирекција за заштита и спасување
ДРС	Дирекција за радијациона сигурност
ЕЛС	Единици на локална самоуправа
ИГУ	Интегрирано гранично управување
ИЗИИС	Институт за земјотресно инженерство и сеизмологија
ИЈЗ	Институт за јавно здравје
ЈП	Јавно претпријатие
КОВЗиРГ	Комисија за односи со верските заедници и религиозните групи

МК	Министерство за култура
МА-НАВ	Македонска навигација
МАНУ	Македонска академија за науки и уметности
МВР	Министерство за внатрешни работи
МЕ	Министерство за економија
МЖСПП	Министерство за животна средина и просторно планирање
МЗ	Министерство за здравство
МЗШВ	Министерство за земјоделие, шумарство и водостопанство
МНР	Министерство за надворешни работи
МО	Министерство за одбрана
МОН	Министерство за образование и наука
МП	Македонски пошти
МТВ	Министерство за транспорт и врски
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
МФ	Министерство за финансии
МШ	Македонски шуми
НУС	Неексплодирани убојни средства
СДП	Станбен и деловен простор
СОП	Стандардни оперативни процедури
СРД	Совет за радиодифузија
ТППЕ	Територијална противпожарна единица
УБК	Управа за безбедност и контраразузнавање
УЗКН	Управа за заштита на културно наследство
УЈП	Управа за јавни приходи
УХМР	Управа за хидрометеоролошки работи
ФП	Финансиска полиција
ХБЗ	Хидробиолошки завод
ЦК	Црвен крст
ЦУ	Царинска управа
УК	Центар за управување со кризи